

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ

УКРАЇНСЬКІ ІМЕНИКИ
ЧОЛОВІЧОГО РОДУ НА -О
В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ Й ОСВІТЛЕННІ

ПРАГА, 1929

З «НАУКОВОГО ЗБІРНИКА УКР. ВИСОК. ПЕДАГ. ІНСТ. ІМ. МИХАЙЛА
ДРАГОМАНОВА» Т. I.

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ

*Др. Степані
Каминцеві
від автора
22 V 1930.*

УКРАЇНСЬКІ ІМЕННИКИ
ЧОЛОВІЧОГО РОДУ НА -О
В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ Й ОСВІТЛЕННІ

ПРАГА, 1929

Чоловічі йменики на -о зустрічаємо майже в усіх слав'янських народів: мають їх С е р б о х о р в а т и (Данило, Михајло... скорочені: Перо, Иво, Радо... попо, брато... Марко, Александро...), знають їх С л о в і н ц і (Lovro, Makso... Danilo... Hrinko, Živko, Janko, Boško...), Б о л г а р и (Райно... Стефо, Михо...), Л у ж и ч а н и (Јуро, Krysto, Meto...), відомі вони і в чеських говірках (Јано, Vavro, Samo... Mirko...), творили їх і творять (головно, здрібнілі на -ьо) П о л я к и (Fredro, Tarło... Władzio...), і Р о с і я н а м вони чужі колись не були (попереходили вже здавна до жіночої відміни й мають закінчення -а: Данила¹), так, як і в Поляків, пор. Fredry, Kościuszki й т. д.). Але ж розвиток їх і поширеність у різних слав'янських народів були й є неоднакові: в одних вони не виходять поза здрібнілі йменики, імена хресні пєсливі (Лужичани, Болгари, Словінці), поза т. зв. hurocoristica, а то й здрібнілі з а г а л ь н і йменики (Сербохорвати), у других вони збереглися у прізвищах та у здрібнілих іменах особових (Поляки) — в українській мові їх уживання перейшло далеко ці межі. На Україні йменики на -о захопили взагалі й м е н а в л а с н і, не обмежуючись тільки на о с о б и; ще більше — вони поширюються далеко поза цю категорію слів. Розібрати й пояснити всі ці явища й є завдання цієї статті.

Матеріалом для виводів послужили понадруковувані архівні українські матеріали. З церковнослав'янських пам'яток українського походження вважено тільки ті, що в них найдено відповідні приклади, які підтверджують виводи та вказують на давність яко-

¹) вже в новгородській Четвї Минєї з 1096. р. читаємо dat. sing. Дѣмькѣ.

гось явища. Для праці використано: Лаврентіївський²⁾ та Іпатський³⁾ літопис, при чому в останньому взято на увагу всі зазначені в виданні списки; перебрано всі грамоти XIV—XV. ст., видані проф. Розовим⁴⁾, та молдавські грамоти XV. віка в виданні Уляницького⁵⁾; великий матеріал для часу від XV. аж до Люблинської Унії дав Архівъ Юго-Западной Россіи⁶⁾, т. VII, 1. та 2. част., передусім опис правобережних замків із великою силою імен та прізвищ; крім цього, переглянуто (для XVI. ст.) Акты Западной Россіи, II, де містяться ріжні грамоти від 1506—1544. р.⁷⁾ Для XVI. ст. дали ще величезний ономастичний матеріал «Жерела до історії України-Руси»⁸⁾ т. I—III, та децю найшлося і в старому пом'янику кийвопечерської Лаври з кінця XV. й початку XVI. в.⁹⁾ (на жаль, величезне число імен має форму асс. sing., не — nom.). Крім цього, для XVI—XVII. вв. переглянуто й Архівъ Юго-Западной Россіи т. VI (джерела для церковного життя)¹⁰⁾, т. VII, 3. (про заселення України XVI—XVII вв.)¹¹⁾ та пам'ятки, видані

²⁾ Полное собрание русских летописей, издаваемое Академиею Наук СССР, т. I, Лаврентьевская летопись, Ленинград, 1926; скорочення: *Лавр. літ.*

³⁾ Полное собрание русских летописей, т. II, Ипатьевская летопись, издание второе, С.-Петербургъ, 1908; скороч.: *Іп. літ.*

⁴⁾ В. Розовъ, Южнорусскія грамоты XIV—XV вв., Київ, 1917, або укр. видання Укр. Ак. Наук: проф. Вол. Розов, Українські грамоти, т. I, (XIV. в., перша половина XV. в.), Київ, 1928; скороч.: *грам. Роз.*

⁵⁾ Матеріали для історії взаємнихъ отношеній Россіи, Польши, Молдавіи, Валахії и Турції въ XIV—XVI вв. — съ предисловіемъ В. А. Уляницькаго (Чтенія въ Имп. Общ. истор. и древност. рос. при Московск. универс. кн. III, Москва, 1887); скор.: *молд. грам. Ул.*

⁶⁾ Акты о заселеніи Югозападной Россіи отъ второй половины XV в. до Любл. Унії 1569, Київ, 1890; скор.: *АЮЗР VII₁, АЮЗР VII₂.*

⁷⁾ Акты, относящіеся къ історіи Западной Россіи, собранные и изданные Археологической Комиссіею, томъ второй (1506—1544), С. Петербургъ, 1848; скор.: *АЗР.*

⁸⁾ Описи королівщини в руських землях (1564—1565) XVI. віку, т. I. Люстрації земель Галицької й Перемиської, Львів, 1895; т. II., Люстрації земель Перемиської й Сяноцької, Львів, 1897; т. III., Люстрації земель Холмської, Белзької і Львівської, Львів, 1900 (під редакцією Михайла Грушевського), вид. Науков. Товариства ім. Шевченка у Львові; скор.: *ЖУР I, ЖУР II, ЖУР III.*

⁹⁾ Древній памятникъ Кіево-печерской Лавры (Чтенія въ Истор. Общ. Нестора Лѣтописца), Київ, 1891; скор.: *Кіев. пам.*

¹⁰⁾ Скороч.: *АЮЗР VI.*

¹¹⁾ Акты о заселеніи Южной Россіи XVI—XVII вв.; скор.: *АЮЗР VII₃.*

Київською Комісією для розбору старих актів¹²). Велика сила матеріялу для XVII. ст. найшлася в Жерелах для історії України-Руси¹³), т. IV. та т. V., — на жаль, у V. томі редакція вилишила дуже багато імен—і, передусім, у реєстрі Запорозького Війська¹⁴) після Зборівської умови з 1649. р. — 37.745 чоловічих імен та прізвищ (у пом. sing.), із території від Гориня по Ворскло, від Припеті до устя Ягорника. Для XVIII. в. використано матеріялу небагато: Архивъ Юго-Западной Россіи¹⁵), т. VII., част. 3; IV. том Дневника Маркевича¹⁶) (1735—1740), Лазаревського опис лівобережних полків¹⁷) (переглянуто 2. том), та Д. Яворницького, «Источники для історії Запорожскихъ козаковъ¹⁸)», власне, головно: «Именной списокъ елисаветскаго пикернаго полка 14. IV. 1774», хоч це джерело дуже непевне, ймена сильно помосковщені¹⁹).

¹²) Памятники, изданные Кіевскою Комиссією для разбора древ. актовъ, т. I—II, изд. II, Кіевъ, 1898, скор.: *Пам. Кіев. Ком.*

¹³) Матеріяли до історії Галичини. Т. I., Акти з р. 1648—1649, Львів, 1898; т. II., Акти з р. 1649—1651, Львів, 1901., зібрав і впорядкував Стефан Томашівський, вид. Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові; скор.: *ЖУР IV, ЖУР V.*

¹⁴) Реестра Войска Запорожскаго послѣ Зборовскаго договора съ королемъ польскимъ Яномъ Казимиромъ, составленные 1649 год. окт. 16 дня (Чтен. въ Имп. О-вѣ истор. и древност. російск. при московск. университетѣ, — подъ завѣдываніемъ О. М. Бодянскаго), Москва, 1874, кн. I (генварь-мартъ), кн. II (апрѣль—юнь), кн. III (юль—сентябрь), — своя окрема пагінація; скор.: *коз. реес.* з додатком полка в дужках: *черк., чиг., кан., біл. ц., корс., уман., брасл., калн.* (=калицький), *київ., перяс., крп.* (=кропивенський), *мирг., полт., прил.* (=прилуцький), *ніжс., черн.*

¹⁵) Люстраціи староствъ Кіевскаго воеводства 1765—1789 (багато імен — вилишено); скор.: *АЮЗР VII_g.*

¹⁶) Жерела до історії України-Руси, т. XXII, Львів—Кіїв, 1913.

¹⁷) Описаніе старой Малороссіи, матеріялы для історії заселенія, землевладѣнія и управленія, Ал. Лазаревскаго, томъ II (полкъ Стародубскій), Кіевъ, 1888.

¹⁸) Д. И. Эварницкій, Источники для історії Запорожскихъ казаковъ, Владимиръ, 1903; скор.: *Эв. Ист.*

¹⁹) Інчі скорочення в розвідці:

Ev. Putn. — Evangelium Putnianum, видання Є. Калужняцького (Monumenta linguae palaeoslovenicae, I.), Відень, 1888.

Ук. Чит. — Указатель евангельскихъ Чтеній XIII—XIV в. (А. Соболевскій, Очерки изъ історії русс. языка, додаток до Универс. Извѣст.), Кіїв, 1884.

Харк. пер. — Віктор Юркевич, Харківський перепис 1660 р., Записки іст.-філ. від. ВУАН, XX. Кіїв, 1928.

Поуч. на ев. — Поученія на евангелія по Няговскому списку 1756 г. (А. Петровъ, Памятники церковно-религіозной жизни Угрососсовъ XVI—XVII, Петроградъ 1921, Сборникъ Отдѣл. русск. яз. и слов. Росс. Акад. Наукъ, т. ХСVII, № 2 и послѣдній).

Літератури для цього предмету небагато. Нарис творення укр. імеників дра Романа Смаль-Стоцького²⁰) — праця дуже солідна й гарна, але ж дуже загальна, трактує цю справу побіжно, й найважливіше — вона збудована на *сучасному* матеріалі, що його містить Грінченків Словник. В українських наукових граматиках появу таких імеників розглядають загально, історичним матеріалом автори їх або зовсім не користуються (Стоцький, Кульбакін), або використовують його далеко неповно (Кримський, Шахматов), тим то й пояснення появи таких імеників у нашій мові мають загальний характер. Акад. Стоцький зовсім справедливо зв'язує появу чоловічих імеників на -о²¹) зі середнім родом; означаючи чоловічі істоти, такі йменики попереходили до чоловічої відміни. Те саме бачимо і в проф. Кульбакіна²²), тільки ж що цей останній уже виразніше визначує й наросток (для творення дрібнілих імеників) -ко, що мав уплинути на сформовання всіх імеників власних на -о. Акад. А. Шахматов²³) зазначає, що походження цього -о неясне, й виводить його з voc. sing. чоловічих імеників на -а (sluga — slugo, vojevoda — vojevodo...), звідкіля ця форма дісталася за аналогією до інших імеників. На заміну форм назовника формою кличника Шахматов наводить приклади зі старослав'янських, ста-

Груш. Іст. — М. Грушевський, Історія України-Руси, т. IV., Львів—Київ, 1907; т. V., Львів, 1905.; т. VI., Львів—Київ, 1907.

Грін. Слов. I—IV. — Словарь української мови, зібрала редакція журналу «Кіевская Старина», упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко, Київ 1907. і даль.

Жел. — Малоруско-німецький словар, уложив Євгеній Желеховский, Львів 1881—1886.

ЗНШ — Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Інча, дрібніща література в тексті або надоліні, в помітках.

²⁰) Abriss der ukrainischen Substantivbildung, Inauguraldissertation... vorgelegt von Roman von Smal Stockyj, Wien, 1915; про ці справи говорить загально § 14., ст. 34—39, деякі висновки подає § 12, ст. 29, § 5, ст. 13.

²¹) Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache von Stephan von Smal Stockyj und Theodor Gartner, Wien, 1913, ст. 215.: «das -o von Петро, е б е н с о von Данило, Михайло usw. ist eine sächliche Endung»...

²²) Проф. С. М. Кульбакинъ, Украинский языкъ, краткій очеркъ исторической фонетики и морфологии, Харьковъ, 1919, ст. 50., дрібним друком: «Петровъ. Петръ явилось (какъ и Павло и т. д.) под влияніемъ Грицько, Левко, Хвалько и т. п., а имена на -ко — уменьшительныя, первоначально были именами среднего рода».

²³) А. А. Шахматовъ, Курсъ исторіи русскаго языка, т. III, літограф. видання з 1910—11., арк. 5., ст. 65.

роруських та сербських текстів; така заміна відома й нашій народній поезії, та тільки важко погодитися з поглядом, щоб *лише* така заміна, і то в чоловічих а-пнях, дала початок для такого сильно поширеного явища в українській мові.

Іменами власними чолов. роду на -о займається у своїй Українській Граматиці й акад. А. Кримський²⁴). Він пояснює появу їх любов'ю Українців до таких імеників («предки малоруссовъ очень любили мужскія имена на -о»), головно, до здрібнєлих форм із наростком -ко; ця любов, мовляв, доводила до того, що і «греческія имена, переходившія въ Кіевъ съ христіанствомъ, приобрѣтали окончаніе на -о», й такі форми на -о вже в до монгольськй час «уживалися поруч із церковними, не вважаючись вульгарними» (ст. 54). Ту саму думку наводить акад. Кримський іще раз у своїй праці «Українська мова, звідкіля вона взялася й як розвивалася»²⁵). Тільки ж тут ізнову ми стрічаємося зі загальною думкою, а й самою нахил до якоїсь форми, любов до неї, не все пояснює повстання та поширення цієї форми. Та проте акад. Кримський у це цікаве явище нашої мови вніс дотепер найбільше ще світла: він ізв'язав поодинокі йменики на -о з іншими ще наростками (-ло, -айло), звернув увагу на їх поширеність, на їх одмінювання, на деякі спеціальні їх одміни (ст. 57 об., іменики на -ьо), то-що; т'але ж, не ввійшовши глибше в суть справи, він, у своєму захопленні цим цікавим та прикметним для української мови явищем, доходив нераз до деяких сміливих, хоч сумнівних висновків щодо часу появи поодиноких чол. імеників на -о (Павло, Петро)^{25а}).

Як бачимо, скрізь тут видний нахил виводити повстання *всіх* українських чоловічих імеників на -о від *одного* якогось явища, чи від іздрібнєлих імеників на -ко, чи від заміни одної форми другою. Щодо останнього пояснення, то мимоволі виринає сумнів: чому на витвір таких імеників мала б була вплинути форма кличника саме чоловічих а-пнів, коли їх число супроти інших іме-

²⁴) А. Крымскій, Украинская грамматика для учениковъ высшихъ классовъ гимназій и семинарій Приднѣпровья, т. II, в. I, Москва, 1907, ст. 53—57 об.

²⁵) Акад. Ол. Шахматов—акад. Аг. Кримський, Нариси з історії української мови та хрестоматія письменської старо-українщини XI—XVIII в., Київ, вид. Укр. Акад. Наук, 1924, ст. 102.

^{25а}) див. стор. 49. Старшої літератури, н. пр., погляду Потебні, що говорив про заміну «конечнаго ера -о» (О звуковыхъ особенностяхъ русскихъ нарѣчій, Воронеж, 1866., ст. 74.; Къ исторіи звуковъ русскаго языка, Воронеж, 1876., ст. 42). — не наводжу.

ників чоловічого роду було й усе ще є таке незначне²⁶). Що відома в українській мові заміна *nominativ*-а формою *vocativ*-а могла сприяти, а то й поспособляти поширенню цього явища, це — ясно, але ж основою стати для виникну всіх таких імеників, таких ріжних щодо свого внутрішнього змісту, й таких неоднакових формою — не могла.

Те саме треба сказати і про ролію наростка *-ко*. Історичний розгляд творення чоловічих імеників на *-о* виявляє, як побачимо, що такі йменики творилися в нас паралельно й рівночасно за аналогією до ймеників із инчими наростками (*-ло*, *-но*), при чому значіння цих наростків бувало ріжне; що поява таких імеників деколи не мала нічого спільного зі значінням іздрібнілості (чи згрубілості), а що на утворення їх упливали не тільки процеси асоціації, сила аналогії, а й ріжні механічні процеси, в мові відомі (скорочення).

Що підходить узагалі до всіх цих імеників, як загальна основа, то це — середній рід імеників із їх закінченням *-о*; але ж поява їх на українському ґрунті (й у инчих слав'янських народів) тісно в'яжеється з *заником глухих у визвуку слів*. А то ж із одпадом глухих на кінці слів повставали невігідні для деяких слав'янських мов, отже, для української з її відомою відразою до накопичення приголосівок — повставали невігідні приголосні сполуки, що їх кожна мова, на свій лад, старалася оминати: як усували цю невігоду якісь наростки, що їх якимнебудь чином можна було з'асоціювати з відповідним ім'ям, то мова ними, відповідно до якості приголосівки в визвуку, скористовувалася (*-к* — *-ко*, *-л* — *-ло*); а були инчі засоби (перехід чоловічих імеників із незручними приголосівковими сполуками до — середнього роду; заміна *nominativ*-а формами *vocativ*-а в деяких імеників і т. д.), то й ними мова не гербувала. Такими ріжними засобами мова користувалася відповідно до визвуку особового ймення — тим то й пояснюється, що вже *здавна* майже рівночасно появляються ріжні категорії власних імен на *-о*, а *згодом*, поволі виростає окремий тип чоловічих імеників на *-о*, що знову, зі свого боку, через ріжні асоціації, доводили до повстання все нових і нових таких імеників. Чоловічі йменики на *-о*, як їх тепер бачимо в українській

²⁶ Порівн. кількість прикладів такої заміни чоловічих імеників на приголосівку з кількістю *жіночих* ім. на *-а* (отже, зак. *-е*, *-у*, судроти *-о*) в праці: Проф. Євг. Тимченко, *Вокатив в українській мові*, Київ, 1926., ст. 5—9, 10 — десята частина!

мові, це — вислід довгого процесу, і коли вони все ще творяться, то це вже за аналогією до тих імеників, що виникли в цьому процесі, і для нових творив становлять — підставу, усвячений традицією *закон*.

Розібратися в цих імениках: як і коли витворився *кожний* із них, які мовні закони (словотворчі, звукові, морфольогічні) дали підставу до їх повстання, з'ясувати їх поширність і поширеність — є й завдання цієї розвідки.

I.

Чоловічі ймення на -ко.

1. Із чоловічих імеників на -о в наших історичних джерелах найраніше подибуються ймена на -ко (-ько, -ько); два такі ймення записані під 945. р. літопису: **Синко Боричь**, Лавр. літ. 116 (вид. 47), або **Синько Биричь**, Іп. 116 (вид. 36) і **Малко Любчанинъ**²⁷, Іп. літ. 276 (вид. 57). Перше — здрібніле ймення власне (**Симѣонъ**, гр. *Συμεών* або *Συμεών* — здрібн. Сить)²⁸, друге — ймення, утворене від прикметника, обидва первісно йменики середнього роду, що стали masculin-ами в уяві наших пращурів, бо відносилися до *чоловічих істот*. До першої категорії треба залічити всі инчі здрібнілі особові ймення, що подибуються в найстарших літописах: **Рабивон** — **Радько**, Лавр. літ. під 1086. р., ст. 696 (206), Іп. літ. **Радко**, ст. 766 (198); **Василь** — **Василко Ретиславичь**, Лавр. літ., р. 1097., ст. 866 (256); **Василко Брацьславичь**, Іп. літ., р. 1180, ст. 248а (620) і т. д. **теребов. князь Василко**, Іп. літ., р. 1155, 1162, 1169 і т. д.; **Іван** — **Іванко Берладникъ**, Іп. літ., р. 1146, ст. 1246 (328); **Володимир** — **Болодимірко Болодревичь**, Іп. літ., р. 1141, ст. 114 (308) і т. д. або **Болодимирко**, Іп. літ., р. 1144, ст. 117а (316)...; **Семен** — **Семько**, Іп. літ., р. 1229, ст. 2576 (759); **Ратислав** — **Ратиславко Шьстиславль**, Іп. літ., р. 1278, ст. 2916 (877).

На зразок таких особових власних імен, уже дуже рано, повитворювалися аналогічно здрібнілі ймена на -ко, теж од

²⁷ Лавр. **Малъ Любчанинъ**, 21 а (69) — скнижнене. Це ймення в пізніших джерелах часто повторюється, пор. **Малко** АЮЗР VII, 182, ЖУР I 40, 125, II 130, 179, III 9, 146; *ков. ревст.* (Малко), 257 (мир.), 147 (ум.). Побіч цього наростка, вживали при цьому пні наростка -ець (ЖУР III 102, ЖУР V 237 — *Maliecz*), а тепер іще живий наросток -ик, н. пр., **Малик** (прізвище відоме в Харківщині, на Буковині, в Галичині й т. д.).

²⁸ Грецькі назви взято з *Pape-Benseler: Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, III. Auflage, 1863—1870.

власних імеників, але ж од імен — народів: Варяг — **Варажъко**, Лавр. літ., р. 980, ст. 246 (78), Лях — **Лашъко**, Лавр. літ., р. 1015, ст. 46а, пор. іще **Лашъко**, один із убийників кн. Бориса²⁹⁾, або річок: Сула — **Сако Некъствѣкъ**³⁰⁾, Іп. літ., р. 1268, ст. 288а (864), люде походженням: Варяг, Лях, знад Сули — такі ймення в думці легко звести зі *здрібнілими* ймениками. Ту здрібнілість видно ще з таких прізвищ: **Мосдѣко**, Іп. літ., р. 1273, ст. 289б (870), пор. ст.-укр. **мѣдѣти** = вагатися, отягатися, ***мѣдѣло** = cunctator (див. **мѣдѣко**), **Коснатко**, Іп. літ., р. 1146., ст. 121 (328), де наросток -ько доданий до здрібнілого вже пня³¹⁾, вказував би вже й на прикмету йменика.

Бо ж *прикметники*, як виявляють пізніці прізвища з XVI—XVII. в., могли ставати *прізвищами* в іменній формі середнього роду, пор. крухий — **Крухо**, ЖУР IV 183 (пор. іще **Kruszko**, ЖУР IV 288); білий — **Костя Забѣло** (= занадто біло), коз. р. 332 (черн.), пор. Василь Забѣлый, *ibidem*; шулий (= скосий, Жел. 1101) — **Олекса Шуло**, коз. р. 2 (чиг.); смаглий³²⁾ — **Савко Смагло**, коз. ревет. 252 (кропив.); літеплий — **Petro Leyter'o**, ЖУР III 194; великий, величкий — **Wieliczko**, ЖУР III 293 (Iwan), IV 192 (**Wasko**), **Величко**, коз. р. 59 (канів.); хисткий — **Histhko Iwan**, ЖУР IV 278; шаркий (Грінч. Слов. IV, 486) — **Szarko Hrycko**, ЖУР V 248; короткий — **Костюкъ Коротко**, коз. р. 243 (кропив.), 189 (кальн.) і т. д., при чому з прикметників на -кий (як і на -лий) могло закінчення середнього роду -ко стати творилом (formans) для прізвищ із прикметникових пнів, таких, як **Малъко** (пор. літоп. **Малъ** = Малий), й ця форма *не мусіла бути здрібніла*. Тим то й пояснюються такі літописні прізвища на -ко, утворені з прикметників: колький (= колючий), кольчкий — **Колчко**³³⁾, Лавр. літ. р. 1097, ст. 88б (262),

²⁹⁾ Успенський Збірник із XII. ст., стаття про муки та смерть Бориса та Гліба, вид. Шахматова й Лаврова в 1899. [моск. «Чтенія»], ст. 31.

³⁰⁾ Таке ймення стрічається в грамотах із XIV. в., пор. **панъ Некъствѣкъ Столпѣвскин**, грам. перемиська з 1306., Роз. ст. 12.

³¹⁾ Етим. **kostь**, пор. **закосніти** = закостеніти — **Bernecker, Slav. Etym. Wörterb. I., ст. 583.**

³²⁾ Пор. **смага**, **смаглявий**; ***смаглий**: **смаглявий** = білий: **білявий**.

³³⁾ Що в Іп. сп. і всіх інших є **Колча** — так це могла бути пізніща пере-рібка моск. переписувача, що міг не розуміти етимології первісного укр. слова й замінив його своїм (по моск. **к о л ч а**, етим. ***kylt** = **кульгавий**, **колчить** = = **шкунтильгати**), тим більше, що кінець слова з палят. **ѣ** указував немов на здрібнілу форму (-ча), яка відповідала укр. -чко.

нижний — **Переніжжко**, Іп. літ., р. 1213., ст. 2496 (735), (пор. суч. — переніжений)...

Розуміється, що що далі, то число таких іздрібнених імен і прізвищ на *-ко*, поутворюваних із пнів прикметникових³⁴), дієприкметникових³⁵), та дієслів (із різних форм цієї частини мови)³⁶), а

³⁴) XVI. ст.: б у і й — Buiko, АЮЗР VII₂ 502; ЖУР I 115 (Buiko); с п т и й — Sythko, АЮЗР VII₂ 136; ЖУР III 39 (Steczko); р у д и й — Rudko, АЮЗР VII₂ 117; ЖУР 309 (Iwaniecz); с л і п и й — Slipko, ЖУР III 104; х у д и й — Chudko, ЖУР III 60; с в я т и й — Swiethko (Stepan), ЖУР II 214; г р и в и й — Hriwko (Chwedecz), ЖУР III 75; к р а с и й — Krasko, ЖУР III 371; к р и в и й — Kriwko (Steczko), ЖУР III 309; л а с и й — Lasko, ЖУР III 216, 223; IV 319; АЮЗР VII₃ 550, 336 і 288 (овруч.); у б о г и й — Ubosko (Thimisz), ЖУР III 74; п о л о в и й — Polowko, ЖУР III 99...

XVII. ст.: х о р о ш и й — Хорошкко, АЮЗР VI 491 (1621); ЖУР IV 310 (Choroszkko); б л а г и й — Blazko, ЖУР IV 279; к о з. реєс. 141 (Семенко Блажко, ум.); к у ц и й — Куцко (Хведорь), к о з. реєс. 202 (київ.); п о х и л и й — Похилко (Демко), к о з. р. 246 (кропив.); с у х и й — Сушко (Степань), к о з. реєс. 246 (кроп.), 261 (мирг., Нечипорь); с к у п и й — Скупко, к о з. р. 271 (мирг.); ш у т и й (= безвухий) — Шутко, к о з. р. 23 (чигир.), 89, 92 (корс.); с т а р и й — Старко, к о з. р. 173 (брасл.); б а г а т и й — Скоробогатко, к о з. р. (чигиринсь.) і т. д.

³⁵) а) part. на *-ь*: г о р і т и, о г о р і л и й, п о г о р і л и й — Ohorilko, АЮЗР VII₂ 169, Pohorilko, ЖУР III 262; в и д а т и, *в и д а л и й — Niewidalko, ЖУР III 248; у д а т и, в д а л и й — Nievdalko, ЖУР III 250...

б) part. на *-нъ*: д р а т и, д р а н и й — Dranko, АЮЗР VII₂ 133...

³⁶) а) з пня infinitiv-a:

I. р е в т и — Rewko (Steczko), ЖУР III 288; б о с т и — Бодко (Стецько, к о з. реєс. 189 (кал.); л і з т и — Улѣзко, к о з. р. 141 (ум.); п о в з т и — Выповзко (Антонь), к о з. р. 57 (кан.)...

II. л и п н у т и — Lypko, ЖУР III 99; л о п н у т и — Lopko, ЖУР III 324; ЖУР V 398; п и с н у т и — Pysko (Hricz), ЖУР III 287...

IV. л і п и т и — Nielepko, АЮЗР VII₂ 204; с т а в и т и — Podstawko (Wassil), ЖУР III 362; х о д и т и — Niechodko (Klimko), АЮЗР VII₂ 48; П р и х о д к о, к о з. р. 76 (кан.); г о д и т и с я — Niegodko (Iwaniecz), ЖУР III 228; г л а д и т и — Wyhladko Daniю, Wihladko Serhei, АЮЗР VII₂ 273; в а д и т и — Niewadko, ЖУР I 4; с а д и т и — Засадко, к о з. р. 26 (чиг.); с м і т и т и — Посмѣтко, к о з. р. 154 (ум.); к р у т и т и — Kruthko, ЖУР III 75, Kruczko (= Круцько — Крутько), ЖУР II 219; н о с и т и — Nosko, ЖУР III 309; х в а л и т и с я — Chwalko, ЖУР I 105; с л и н и т и — Слинко (Петро), к о з. р. 9 (чиг.); ж е н и т и с я — Zenko (Ihnat), АЮЗР VII₂ 175; в і р и т и — Niewierko, ЖУР I 4; к у р и т и — Грицько Курко, к о з. р. 72 (канів.); ж м у р и т и с я — Zmurko (Sawko), ЖУР III 255; ж у р и т и с я — Zurko (Hricz), ЖУР III 138; м і р и т и — Niemierko, АЮЗР VII₂ 183; т о л о ч и т и — Tołoczko, ЖУР III 319; с к о ч и т и — Skoczko, АЮЗР VII 154, к о з. р. (Скочко) 8 (чиг.), 58 (кан.), 112 (б. ц.), ЖУР III 104 (Wiskoczko, woynth)...

V. с о т а т и — Sothko, АЮЗР VII₂ 266; х в а с т а т и с я — Chwasthko,

то й прислівників³⁷⁾, якщо тільки пні тих слів *характеризували* людину (подавали її *прикмету*, заняття її — *nomina agentis* і т. д.), дуже зростає. Значіння здрібнілості зчасом затирається; в XIV—XV вв., як видно з грамот, здрібнілі особові ймена вживаються нарівні з повними; нераз мається таке вражіння, що в наших пращурів вони відчувалися вже нездрібнілими; про ті самі особи говориться, напр., пань Петръ Радцьковьскин, грам. 1366, Роз. ст. 12 — й пань Петрашъ, Петрашковн Радцьковьскомъ, грам. 1359, Роз. ст. 10; молд. воєвода Стефанъ, грам. 13. XII. 1433., Роз. ст. 120 — й Етацко, воєвода молдавскин, грам. 13. XII. 1433, Роз. 122, грам. 1435, Улян. 46; Ивашко, воєв. молд., грам. 1400, Ул. ст. 11; пань Григорн Стреченович, пана Григорька Стреченовича грам. 2. IX. 1437., Роз. 136 — й (тамсамо): паномъ Гринком Стреченовичом, панъ Гринкъ Стреченовичъ; пань Навошн і пань Навонко,

ЖУР III 17 (пор. Chwastkowicz, ЖУР III 138); кресати — Kriisko (Chwedor), ЖУР II 248....

VI. заказати, заказувати — Заказко, коз. р. 112 (б. ц.); завидувати, завидити — Завидко, коз. р. 20 (чиг.).

б) з infinitiv-a:

шити — Schithko, АЮЗР VII₂ 289; ЖУР III 88 (Szythko); пити — Holopithko, ЖУР III 229; знати — Sysznathko (= Сизнацько, або Всезнацько) ЖУР III 106; тяти — Перетятко, коз. р. 298 (полт.), 337; діти — Дитко, коз. р. (черн.); 89 (корс.); сц ... ти — Sciathko, АЮЗР VII₂ 48; бути — Бутко, коз. р. 27 (чиг.)...

е) з пня тепер. часу (звичайно з imperativ-a):

засісти, засяду — Засядко, коз. ресс. 101 (корс.); чути — Czuyko, ЖУР I 120; Почуйко, коз. р. 303 (полт.)...

кипіти — Wikipko (Kunas), ЖУР II 114; сидіти — Rosydko (Panko), ЖУР IV 274 (Розсидько); полежати — Полешко (Иляшъ) коз. р. 246; стояти — Nestoiko, АЮЗР VII 192...

радити — Rayko (= Радько, шляхтич, основн. слобід.), АЮЗР VII₂ 114 (XVIII. в.)...

помагати — Pomaikaio, АЮЗР VII₂ 166 (кам'ян.), наливати — Naliwayko (Iwan), ЖУР IV 319, коз. р. 41 (черк. — Наливайко); захватати — Zachwatayko (пор), ЖУР IV 150; нехати — Нехайко, коз. р. 287 (полт.); пхати — Пхайко, коз. р. 181 (кал.); потирати — Poteraiko (Iacz), ЖУР I 100; потеряти — Потеряйко, коз. р. 8 (чиг.); займати — Незаймайко, коз. р. 64 (кан.); випинати — Выпинайко, коз. р. 174 (брасл.); гаятись — Zahaiko, ЖУР I 156, II 214, III 135, 311, 370 і т. д.; ставати — Staiko, АЮЗР VII₂ 131, Niewstaiko, ЖУР III 122...

клювати — Klujko, ЖУР V 72; цілувати — Цѣлуйко, коз. р. 128 (б. ц.) ...

³⁷⁾ опять — Oriathko, АЮЗР VII₂ 135 (часто каже «опять»); куди — Kudko, ЖУР III 105, Кудийко Иванъ, коз. ресс. 63 (кан.) ..

грам. 1366, Роз. 12; князі, судді зуться: **Федько несквидьскій** (князь), грам. 6—13. IV. 1434, Роз. ст. 132, **Олефьрко** (суддя) грам. 1359, Роз. 10. і т. д.³⁸). Зчасом, через уряди, через церкву, (чужу) школу почали входити в життя офіціальні церковні ймення, так що ймена на *-ко* робилися знову здрібнілими. Але ж у народі деякі з них істратили вже зовсім це значіння, й нам тепер важко нераз такі здрібнілі ймення власні, як: Панько, Юрко, Грицько, Онисько, чи Оверко вважати за здрібнілі — в народі вони відчуваються як імена повні. Що воно вже й колись так було, на це можуть указувати прізвища з таких імен іздрібнілих, отже, усталені родові ймена, що їх уживають у XVI—XVII. вв.: Jaszko Teresko (Терентій), ЖУР III 79; Jan Wassilko, ЖУР III 373; Chwedecz (= Хведець) Charko, ЖУР III 83; Andrej Hanko, ЖУР II 217 і т. д.

Ось до таких імен особових на *-ко*, здрібнілих, чи нездрібнілих, хресних імен, чи прізвищ, цілком механічно (бо ж, крім назовного відмінка з визвуком *-кѣ*, відміна була цілком однакова) примкнуло, після того, як загинув кінцевий глухий, і ціле

³⁸) У грамотах XIV—XV. вв. читаємо безліч таких імен у ріжних панах: **Стецько** (Степан — Стець), **Ходко** (Хведір — Ходь), **Васко** (Василь — Вась), **Ідшко** (Яким, Ях), **Осташко** (Євстах), **Глѣцько**, **Костько** (побіч — Кость), **Олефьрко** (Єлевтерій), **Иванько** — все це з грам. 1350; **Ганько**, побіч **Гань** (Іоанікій, Гань), **соцкин Юско** (Юхим), **Петко** (Петро) — грам. 1368.; **Оленко**, **Бжико**, **Юрко**, **Пашко** (Пафнутій), **Гнако** (Ілля) — грам. 1370.; **Гринько** (Григорій), **Семенко** — грам. 1375.; **Яндрько**, **Банко** (Іван), **Ивашко** (Іван — Івах), **Игнатко**, **Гаврилко** — грам. 1378.; **Мичко** — грам. 1390.; **Мелашко**, **Терашко**, **Ондрюшко** — грам. 1392.; **Михалко** (1391); **Грицько** (1404); **Ленько**, **Манько** (1411); **Санько** (1413); **пань Ивашко Дѣдошницкин** (1419); **Єлешко сѣдня** (1421), **Сташко** (1422); **Ленко староста** (1424); **Семашко** (Семась — Семах); **Пжшко** (Епіфаній) — 1433; **Юшко** (Юхим) — 1451; **Митко** (Дмитро) — 1451... — Те саме в молдавських грамотах: **Синько**, **Хотько**, **Ідцько**, **Стецько** (1404), **Гринько**, **Іацько** (1407), **Лацько посадникъ** (1421), **Данько** (1444) і т. д.

Або такі ймення з пізніщих часів, із XVI—XVII. вв.:

Яків, Ядь, Яцюра — Jaszurko (= Яцюрко), ЖУР III 319; Іван, Іванець, Іванаш — Iwaneczko, ЖУР II 266; Іванашко, коз. р. 21 (чиг.), 210 (київ.); Марко Марець — Mariczko, ЖУР II 266; Ланило, Дась, Даць — Dasko, ЖУР II 28, Дацько, коз. р. 46, 50 (черк.); Аврам, Аврась — Abrahamzko (Жид), ЖУР III 41; Прокіп, Проць — Процько, коз. р. (черк.); Трохим, Трох, — Трошко, коз. р. 55 (кан.); Сидір, Сид — Сидко, коз. р. 41 (черк.); Пилип, Пил — Пилко, коз. р. 33, 41 (черк.); Йосип, Ісь, — Isko, ЖУР III 255; Степан, Степаш — Степашко, коз. р. 62 (кан.), 123 (біл. ц.); Хведір, Хведораш — Федорашко, коз. р. 101 (корс.); Лаврін, Лавруш — Лаврушко, р. к. 62 (кан.); Клим, Климко — Климочко, коз. р. 181 (кальн.); Дем'ян, Демко — Демочко, р. к. 285 (пол.) і т. д. Таких іздрібнілих імен на *-ко* дуже багато в Сербів, Словінців, Болгар і т. д.

Бувають іще в XVI. ст. польські форми *М а р е к ъ* (Пам. кiev., I, ст. 102; *Марець Собеский*, воевода любельский АЮЗР VI 240, 248, 250, р. 1598, *Марець Барановский*, возный, АЮЗР VI 109, *Marek*, ЖУР III 4, 28...), але ж це — Поляки, і вставлене «е» між *r* та *k* — це теж спосіб, яким польська мова старалася це чуже їй ім'я приспособити до польських здрібнених імен (ймена на *-ek*).

Таксамо «механічно» появилось, на подобу здрібнених особових імен на *-ко*, *-о* в таких іменах та прізвизах у XVI. в.: *Ф р а н с к о* (*Franciscus*, гр. *Φραγκίσκος*, серб.-хорв. від XV. в. під італ. впливом *Francisko*, акад. *Rječnik III 67*, поль. *Franciszek*...) АЮЗР VII₂ 164; *W o l k o* (серб.-хор. *Vuko*, скороч. *Vukoslav*), ЖУР III 227 (пор. *Wolk*, ЖУР III 97), в німецькому прізвизі з XVII. ст. *Funk*, що його наші зукраїнчені вже селяни (запідозрені в участі в козацьких рухах у Галичині) переробили собі на *Ф у н к о* (*Fedor*, ЖУР 124, з села Волоського) й навіть *Р и п к о* (*Iwan*, ЖУР 162, зі Сільця); так треба пояснити собі появу визвучного *-о* у прізвизі *С з у с з у р к о* (*Iesyr*, *landwoyt*, пор. ні-чичирк, АЮЗР VII₃ 564, р. 1789), у прізвизі діда найбільшого українського поета Галичини — *Ф р а н к о*⁴²⁾ (нім. *Frank* — автім, це прізвизе, якщо воно не утворене з хресного ймення, пор. ст. 17, стрічається вже в XVI. в., пор. *Trochim Franko*, ЖУР III 316, селянин із староства Кам. Струм.), у прізвизі *С і р о п о л к о*, і так стає зрозуміло, чому Ст. Руданський, ідучи за духом народньої мови (на зразок *Марк* — *Марко*) в перекладі Іліади (1862 — 1863) грецького героя *Г л а в к о*-а, побіч «Главк» (VI 119, XVIII 140), куди частіше називав *Г л а в к о* VI 155, VII 14, XII 329, 393, XIV 426, XVI 530 і т. д.⁴³⁾ Сюди належить і ймення *О в е р к о* (церк. *Явєркій*), к. р. 118 (б. ц., Кондратенко), 331 (черн. Антоненко)..., ймення, що після відпаду церковнослав'янського наростка *-ий* опинилося в нас у такому самомустановищі, як ім'я «Марк».

2. Що наросток *-ко* (з *-ько* та *-ько*) відчувався ще в XVI—XVII. ст. передусім як творило для здрібнених імен, це пізнати най-

⁴²⁾ Так наголошував своє прізвизе й поет *Фрaнко*, не — *Франкó*, як звичайно всі ми наголошуємо, сплутуючи це прізвизе зі здрібненим ім'ям власним, запозиченим у нас од Поляків (пор. ст. 17. *Franeek* — *Frankó*), пор. «Тюремні Сонети», XXII, сонет («Як зветесь ви?» — *Фрaнко*), Ів. Франко, З вершин і мизин, Київ-Ляйпціг, Українська Накладня (1920), ст. 280.

⁴³⁾ Твори Степана Руданського, т. III., Омирова Іліада, вид. «Просвіти» (Руска письменність, Львів, 1914.); римські числа — пісні Іліади, арабські — рядки віршів).

краще з таких прізвищ: к а з і й (= попусуй) — Chrusko Pokazieuko, АЮЗР VII₂ 62; п н ю х (= що пнеться, пиндючиться) — П н ю ш к о, коз. р. 74 (кан.); к о л і й — Кол'їко, коз. р. 97 (кор.)⁴⁴...; з у б — Filon Zubko, ЖУР VIII 81 (1596)⁴⁵; к о з у б — Piotr Kozurko, ЖУР VIII 83 (1596); п у х и р — Andrij Puchirko, ЖУР V 194; б у г а й — Sen Buhayko, ЖУР V 230; д р о п (= дрохва) — Lewko Dropko, ЖУР IV 303; к р е т (кертця) — Krethko, ЖУР III 371; к у ч е р — Iwanko Kuczerko, ЖУР V 215; б о я р и н — Bartos Boyarko, ЖУР I 302; п о ж а р — Iwan Pozarko, ЖУР III 322; с к в а р — Haurulo Skwarko ЖУР IV 279; ш и я — Галать Кривошийко, коз. р. 79 (кан.); ж о л у д ь — Zolodko, ЖУР III 151; д е р е в о — Chwedko Derewko, ЖУР III 293, Ihnath Zaderewko, ЖУР I 31 і т. д.

Ще краще це видно з передавання польських іздрібнених імен на *-ek*, що в українській одежі з-давен-давна мали наросток середнього роду *-ko*, напр.: Lokietek (польський король) — Локетко, Іп. літ. р. 1921., ст. 307а (935) і дальші...; Leszek (теж поль. король, у Длугоша: Lesthko⁴⁶) — Лєстько Казимирич, Іп. літ. р. 1284., ст. 297а (896)..., Лєстко, *ibidem*, р. 1280., ст. 292б, Лєстько, *ibidem*, р. 1281, ст. 239а, Лєстко, *ibidem*, р. 1282., ст. 295а...; Ашєк Мазєкшанин, грам. 19. X. р. 1404., Роз. 70, і — Ашко Рєшєвскин, *ibidem*, ст. 69, або Ашко Єлєшински, грам. 29. VI. р. 1394. Роз. ст. 54; пань Контек, Бонтєк, грам. 1412., Роз. ст. 81 і — Бонтко, *ibidem*; Єпытєк Тарновскин, грам. 4. IV. 1414., Роз. ст. 85; Єпытєк с Тарнова, грам. 13. XII. 1433., Роз. ст. 122 — і Спитко, напр., з Мельштина, Груш., Іст. IV., ст. 89, 90, 474 і т. д. (пор. з укр. Єпытєк, вєкєкєдє

⁴⁴) Все це — *nomina agentis, deminutiva*.

⁴⁵) На такі знову прізвища могла скластися подібність людини в якомусь певному ступні (в малому) до бугая, дрохви, крота..., деякі її прикмети (гострі зуби — Зубко, кучерявий волос — Кучерко), запальність (Пожарко), нечулисть (Деревко) і т. д. Ще й у XVIII. в. стрічаються такі прізвища: Сопотко (сопіт) Юрій АЮЗР VII₃ 377, Волошко (Волошин), *ibidem*, 625.

⁴⁶) Латинська відміна таких українських імен на *-o* (і взагалі латинізованих імен на *-o*) така: gen. Jackonis de Dzediszice, Груш. Іст. VI 237; Michalonis fragmina, Груш. Іст. VI 3, 9, 13; acc. sg. Ivanum poronem (poro = піп), *попо*, грам. 1359, Роз. ст. 10, ЖУР IV 308; Hryunionem (Гриньо), ЖУР V 85; Rankonem (Панько) Masnica (= Мазниця), ЖУР IV 188; Hryskonem, ЖУР V 125; Iurkonem (Юрко) Sartorem ЖУР IV 186; dat. sg. poroni, ЖУР IV 393 й т. д. Звідсіля пішла й латинська відміна Iagalo dux (лит. Iagaila), Груш. Іст. IV 129; Iagello, *-onis*, звідки знову — польська назва Ягайловичів — Jagiellońowie, Jagiellończyk, jagielloński й т. д.

краковьски, грам. 29. VI. 1394., Роз. ст. 54; Franek Woytek (прізвище), ЖУР II 86 і Woythko Liach, АЮЗР VII₂ ст. 178; ЖУР III 46; коз. р. 91, 104 (корс.), 119 (ум.) — Войтко Ляхъ; Popiolek, ЖУР I 115 і Popielko Pawel, ЖУР I 115, Popiolko, *ibid.*, ЖУР I 116, 117; Bartek Hostek, ЖУР II 216 і Hosko (= Гостько) ЖУР III 105; Ianek Mytek, ЖУР III 348 і Mithko, ЖУР III 247, III 250 (Mytko); Iwan Bochenek, ЖУР III 149 і Iwaniecz Bochenko, *ibidem*; Woluczek, ЖУР II 39 і Pasko Woluczko, ЖУР II 30; Wiączek, ЖУР II 279 і Wyęczko, ЖУР III 396; Прокоп Волчек (підпис самого Вовчка), Пам. кiev. 156 і Прокоп Волчко Жасковский (в тексті — писаря), *ibid.*, Piotr Wolczko, ЖУР I 272; АЮЗР₃ VII₃ 217, 218, 220 (XVIII. ст. — Волчко); Baranek Jan, ЖУР II 261 і Pasko Baranko, ЖУР II 238; Buczek, ЖУР III 1, 16, 17 і Iwan Buczko, ЖУР II 218, ЖУР III 255, 159; Chryn Polumiarek, АЮЗР VII₂ 62 і Chryn Polumirko, *ibidem*; Andrzej Wieczorek, ЖУР III 303 і Wieczorko, *ibid.*; Jan Byczek, ЖУР V 267 і Herasim Byczko, ЖУР V 5, Ostap Biczko, ЖУР III 85; Les Kruczek, ЖУР V 281 і Kruczko, *ibidem* 271... — і далі: Zmloczko Waszyl, ЖУР II 214 (пор. поль. zmłoczek = молотильник), Matwiey Ciolko, ЖУР IV 321 (пор. ciołek = теля, себто, дурень), Bartko Tkacz, ЖУР V 208 (пор. Bartek), Mnisko, ЖУР II 279 (пор. mniszek = ченчик), Janko Piesko cziesla, АЮЗР VII₂ 204 (пор. piesek = собачка), Iwan Noworko, ЖУР III 268 [пор. Goworek — виховник польськ. короля Лешка Бялого⁴⁷], й тим пояснюється поява в українській мові ім'я — Франко́ в XVI. ст., пор. Franek, ЖУР I 116, ЖУР III 360 і Franko, АЮЗР VII₂ 177, 194 (кам. под.), ЖУР III 312 (Franco), ЖУР V 289 (Franko Haiduk)...

Ясна річ, що нераз важко рішити, чи чергуються між собою польський наросток *-ek* із укр. *-ко*, чи це *-ко* у прізвиськах чергується з українським наростком *-ок* (*-цькь*), що його значіння первісно теж — з д р і б н і н н я. Річ у тому, що ми в джерелах находимо Wasko Zydek, ЖУР II 134, Nowilo Zydek, ЖУР II 122, та Ihnat Zydok, ЖУР II 102 й Steczko Zydko, ЖУР II 99, II 212, ЖУР II 175... — й тим то різні прізвиська, такі, як: Mlynko, ЖУР II 122, Dziedusko (= Дідушко), АЮЗР VII₂ 175, ЖУР II 216, III 199 (Didusko), Czupko, ЖУР I 287, Hribko, ЖУР II 88, Zolobko, ЖУР II 280, Jeziczko (= Язичко), ЖУР III 396, Chołodko, ЖУР III 306, Kołoczko, ЖУР III 316, Poprko, ЖУР III 249, 319 (Popko), III 229, Рожко, АЮЗР VI 299, Шрамко, коз. р. 7 (чиг.), Чобутко,

⁴⁷ З роду, здається, Українець, бо мати Лешка, Олена, українська княжна, привезла його з собою, й він виховував її сина, Лешка Бялого.

коз. р. 232 (перясл.) — однаково своїм наростком *-ко* відповідають укр. *-ок* і поль. *-ек* — і це для нас значіння не має. Для нас тута важне те, що вже досить *рано* багато таких імеників, які дали основу для прізвищ, зі своїм наростком *-ко*, не відчувалися вже як і з д р і б н і л і, й наросток *-ко* надавав їм чи розуміння п р и к м е т и, чи якоїсь властивости, напр.: Sienko Zmorszko, АЮЗР VII₂ 212 (зморщок = чоловік зі зморшками); Smarko, АЮЗР VII₂ 273 (смарок = дитвак; пор. «смарок під носом»); Obaranko, ЖУР III 122 (обарінок = гладун, товстяк, круглий мов бублик); Wienko, ЖУР II 281 (вінок = вічно молодий); Turko Hriczko, ЖУР II 274 — пор. Turek, ЖУР III 13 (белз. стар.); Кубко Данило, коз. р., 97 (корс.) — подібний до кубка, чарки або — піяк; Желудко Васечко (слуга), АЮЗР VII₃, ст. 104 й т. д.

А вже ж, певна річ, не могли наші пращури в німецькому слові Marschalk (mar = кінь, schalk = наймит, первісно — конюший), перебраному від Поляків (сполученому в Польщі вже в XIV. в. з високим урядом і спольщеному: Mark — Marek, отже: marszalk — marszałek), одчувати здрібнілого слова, й перетворили його (на аразок: Марк — Марко), додавши до визвуку *-о*. Отим то ми читаємо: пань маршалко Шофь, грам. 1377., Роз. ст. 24; грам. 3. III. 1445., Роз. ст. 149 (двічі — князь Михаило Чорторински... пань Бірнатъ...); Пам. Київ. ст. 137, грам. 18. VI. 1490.; АЗР I 58, грам. з 3. IX. 1445; маршалко, гр. 1. X., ст. 1399 (львів.), Роз. ст. 59; маршалко, гр. 1. I. 1443., Роз. ст. 145; маршалко, гр. 15. V. 1446., Роз. ст. 152 (кїзь Михаило Чорторызьки)... З огляду на те, що слово маршалокъ появляється пізніше (див. грам. 9. XII. 1433., Роз. ст. 119, 13. XII. 1439., Роз. ст. 122, грам. 2. IX. 1437., Роз. 136, грам. 2. II. 1438.⁴⁸), Роз. ст. 138, 139, 5. II. 1445., Роз. ст. 150, 31. XII. 1451., ст. 159..., ніж форма маршалко, мимоволі виринає думка, що форма на *-ок* дороблена пізніше до польського слова «marszałek», і, наслідком великого числа відповідників ув обидвох мовах (укр. *-ок*, поль. *-ек*), згодом цілком витискає (від XVI. в.) форму на *-ко*⁴⁹).

⁴⁸) Написано зі скороченням маршалк, чит. «маршалок», бо в найблизшому рядку (139 ст.) є маршалокъ.

⁴⁹) Брати форму «маршалко» за здрібнілу від іменика «маршал» не можна — з історичних причин; справа в тому, що французька вимова цього німецького слова, без кінцевого *-к*, («маршал»), дісталася на схід (н. пр., до Росії) дуже пізно, може, аж у XVIII. ст., коли взагалі французька мова стала там у моді, а слово «маршалко», «маршалок», як бачимо, було в нас знане вже в XIV—XV в. в.

3. Між іздрібнілими йменами особовими на *-ко* звертають на себе увагу такі, як церковне ймення Дюнісій (гр. Διονύσιος), зукраїнчене Д е н и с, що у сполучі з творилом *-ко* могло надати цілому йменню такого значіння, як його надає слову наросток *-isko* (укр. *-исько, -ище*), себто, значіння з г р у б і л о с т и. Те саме відноситься й до здрібнілих імен на *-ись* (пор. церк. Гавріилъ, євр. Gabriel, гр. Γαβριήλ, укр. Гаврило — Гавриць; церк. Лавръ, Лаврентій, гр. Λαῦρος, Λαυρέντιος, укр. Лавро, Вавро — Лавриць, Вавриць); так, що ймена: Д е н и с к о, молд. грам. 1444., Ул. ст. 51 (Диниско — «е» ненагол. — и); ЖУР I 290, III 271 (Dinisko); АЮЗР VII₂ 56 (Dzinisko — спольщене прізвище, є й Dzienis), 101; ЖУР II 248 (прізвище: Hricz Denisko); Пам. кiev. ст. 106 (Jan Mokosy Denisko), ЖУР V 196 (Iwan Denisko); АЮЗР VII₃ 44, 46, 246 (Семен Дениско Матвіевскій — староста житомирський із XVIII. ст.)..., Г а в р и с к о, пор. Nawrisko (Zabunow), АЮЗР VII₂ 136, 181, 203..., В а в р и с к о, пор. Wawrisko Mieczowicz, ЖУР I 280⁵⁰) — що такі ймення могли відчуватися потрохи з г р у б і л и м и⁵¹). На основі таких творищ появилися ймення: С а в и с ь к о Івановичь, коз. р. 210 (київ.)⁵²), І с и с ь к о (Iszisko), ЖУР III 303 (Йосип — Ісь, Ісько), Т е р и с ь к о (Terisko Marczin = Терентій — прізвище утворене з ім'я), ЖУР II 176 — з явним одтінком з г р у б і л о с т и, що її надає йменню наросток *-исько*.

А таким іменам власним, де перед визвуковим *-о є -sk-*, довелося відіграти роль при утворюванні назв місцевостей на *-сько*, первісно

⁵⁰) Пор. поширене прізвище в селі Рожнові, п. Косів, Галичина — Іванисько.

⁵¹) Що так воно було, на це вказують імена власні на *-ище*, наросток іспоріднений із нар. *-исько*, імена, що теж подібуються в наших джерелах, пор. КЗмнище Книанинъ, Іп. літ., р. 1175, ст. 2086 (590), Karpiszczе АЮЗР VII₂ 182... Цікаво, що перше ймення вживається в ролі — с и м п а т и ч н і й для особи Книянина; з того виходило б, що значіння наростка могло перемінитися, як перемінилося воно в деяких наших говірках (у гудульській, де, н. пр., слово «х л о п ч и ц е» має таке саме значіння, як скрізь — «х л о п е ц ь» «х л о п ч и н а»). З другого боку, в Галичині такі первісно здрібнілі ймена, як «Д и з ь к о», відчуються зовсім не як іздрібнілі, а навпаки, як і з г р у б і л і, пєслива форма цього ймення — Д и з ь о; таксамо М и с ь к о (Misko ЖУР I 280) звучить грубше, ніж Мись (коз. р. 132, 155; ум. полк) або Мисьо (пор. ст. 62) — очевидночки, тут асоціюється такі ймення з наростком *-исько*.

⁵²) З такою формою не має нічого спільного ймення С а в у с ь к о (Логвиненко, коз. р. 68 (кан.), 251 (кропив., Остапенко), утворене зі здрібнілого ймення Савусь-ко; «о» в Савоско (коз. р. 273, мирг.) могло появитися під впливом «о» з найближчого складу, або зі здрібніл. нарос. *-ось*.

-кскъ⁵³), де «о» в визвуку усувало дуже важкий для українського вуха збіг приголосних звуків, пор. **Шюмескк**, Іп. літ., р. 1152., ст. 1636 (454), р. 1171., ст. 1946 (546) і і м і е н і е S z u m s k o (= Шумсько), АЮЗР VII₁ 59 (1559); **Лсческк**, **Лсчскк**, Іп. літ. — **Luczko** (= Луцько), Груш. Іст., IV 359⁵⁴) (сучасне Луцьке); **Бсжескк**, **Бсжскк**, суч. Буськ — **Busko** (= Бусько), ЖУР V 178; літописний **Переворескк**, поль. Przeworsk — **Перевірско**⁵⁵), **Перевореско**⁵⁶); ми читаємо: Czartorysk, АЮЗР VII₃ 147, 216 — і **Czartorysko**, АЮЗР VII₃ 95; **Lezajsk** і **Lezaisko**, ЖУР II 172, **Лежайсько**⁵⁶); **Stary Poryek**, АЮЗР VII₃ 192 (1678) і **Stare Porycko**, АЮЗР VII₃ 157... Що такі назви лишалися йменниками середнього роду (декуди треба було додумуватися «місто», як давніше — «город») — це зрозуміло, бо ж міста не — чоловічі істоти⁵⁷).

4. Нарешті, слід ізгадати ще про ймена чоловічі з наростком **-енко**, що ним творилися первісно здрібнілі прикметники та йменники середнього роду, й наскільки такі прикметники й іменники робилися характеристичними прикметами людини, ставали прізвищами осіб чоловічого роду, зв'язувалися в думці з чоловічим родом і ставали — йменниками чоловічого роду. Повстання таких іменників треба шукати в здрібнілих та псливих прикметниках на **-енький**⁵⁸), що в номінальній формі при-

⁵³) Я собі пригадую, що коли, підчас війни, в зальцведельському таборі в Німеччині засновано «кіоск» для продажу книжок, усякого приладдя для української таборової школи, зшитків і т. д., то референт кіоску, учитель із Поділля Трохим *Падалка*, органічно не міг вимовити по-українському цього слова й цілу установу постійно, все і скрізь, називав «к і о с к о» (серед. роду), дарма що дехто з товаришів праці (н. пр., покійний уже Євген Ведмідь) звертав його увагу на неправильну назву, а то й підглузував собі з автора цього «зукранізованого» слова. *В. С.*

⁵⁴) Цитую за Грушевським: *zeby odiscz mialo do xiestwa litewskiego L u s z k o* (*Dzienniki seymowe*) ст. 218; в лат. мові всі ці назви кінчаються теж на -o: *terrae Russiae Smolensko, Vitebsko ducis Swidrigal fidem sequebantur*, Груш. Іст. IV, 204.

⁵⁵) Пор. Яків Головацький, Велика Хорватія або Галицко-Карпатська Русь, Твори, Львів, 1913, «Руска письменність», ст. 301; він тамсамо виводить і *Синевідсько* від *Синоводск*, себто, стукр. *Синеводскк*.

⁵⁶) Пор. Пеленський, «Ряшів, західна твердиня Галицької землі», Ювілейний Збірник на пошану акад. М. С. Грушевського, I, Київ 1928, ст. 163.

⁵⁷) Автім, уже і в літоп. читаємо: *пенде на Гольско*, Іп. літ. 1150, ст. 144a (396a.)

⁵⁸) Про первісне значіння й походження див. Dr. Wenzel, *Vondrák Vergleichende slavische Grammatik*, I, Göttingen, 1906, ст. 416; інакше др. Роман Смаль-Стоцький, Нарис словотвору прикметників української мови (відбитка

кметника серед. роду (див. ст. 10) могли ставати прізвищами (-енько). Такі прізвища на *-енько* > *-енко*, невідомі ще в актах XIV—XV. в.⁵⁹), появляються спорадично в джерелах XVI. в. (пор. Данило Дехтяренко АЮЗР, VII₂ 607, Гурикъ Михненко, *ibidem*, 1552, опис винницького замку), а розвинулися й поширилися найбільш у XVII. в., зробившись найбільш уживаним і найулюбленишим наростком для творення прізвищ у XVIII. й XIX. — головно в центральній та східній Україні (у XVII. ст. стрічаються вони й у джерелах західноукраїнських, пор. Paweł Wolczenko, ЖУР IV 337 і т. д.).

Ясно, що наросток *-енко*, із таким виразним значінням іздрібніння, не міг не захопити і хресних імен. Із таких прикладів, як Гоценко (Йосип, Йось, Йосько) Солодовченко, коз. р. 181 (калн.), Мисенко (Михайло, Мись) Горбатый, коз. р. 155 (ум.)... пізнати, що в XVII. в. (коли найбільш розвинувся цей наросток для творення козацьких прізвищ) його вживали і в цій функції, здрібнювали ним і хресні ймена (як і інчими наростками здрібнілими, див. пом. 61, ст. 22). Тільки ж у цій функції наросткові *-енко* розвинулись далі не довелося, він ізробивсь наростком для творення прізвищ, і це ясно виходить із цього, як ісклався цей наросток і як повставали прізвища.

Прикмети, які лежать у основі прізвища, найкраще подає прикметник, у цьому випадку здрібнілий прикметник на *-енький*: добрий — луччий, лучченький — *Лучченко*, коз. р. 180 (брасл.); хуткий, хутенький — *Хутенко*, коз. р. 59 (кан.);

красний, красенький — *Красенько*, коз. р. 75 (кан.)⁶⁰ і т. д. Сюди ж, уже анальоґічно, підходить і *Волосченко* 59 (кан.).

Але ж, щоб ізробити людину пізначною, щоб її можна відрізнити від іншої, досить нераз знати її батьків, батька

з Ювілейного Наукового Збірника Українського Універс. у Празі), Прага, 1925, ст. 65—66.

⁵⁹) В XIV—XV. найчастіші прізвища то на *-ський*, *-цький*: Бьльєльсксин, грам. 1359, Залєсксин, грам. 1370, Мартиневскы, грам. 1401, Четвертєньсксин, грам. 1451...; Кошицксин, грам. 1368, Городецьксин, грам. 1392, Гравовацксин, грам. 1401, Дждєшицксин, грам. 1428, 1430 й т. д. — то на *-ич*: Ходєрич, грам. 1368, Панихидич, грам. 1370, Мошанич, грам. 1401, Дрєчиц, грам. 1404... то знов на *-ович*, *-євич*: Дворьскович, грам. 1349, Кадольфович, грам. 1359, Кирдєвич, грам. 1366, Мєлєхович, грам. 1370, Ђакимєнтович, грам. 1404, Колєтович, грам. 1433... Цєпарєвич, грам. 1378, Чємєрєвич, грам. 1399, Нанєвич, грам. 1413 і т. д.

⁶⁰) Подібні прізвища бувають і в сербській мові, але ж вони утворені зі скорочених імен, пор. Milenko (побіч Milanko, од Miloslav).

чи матір, а що син усе менший, чи дрібніший за батьків, то й зараз виринає батькове ім'я з наростком, що вказує на дрібність (-енько > -енко, первісно теж середнього роду); звідсіля прізвища: Ярош — Ярошенко 59 (кан.); Сергій — Сергиенко 199 (київ.); Клим — Клименко 40 (черк.); Федь — Феденко 327 (ніж.); Федор — Федоренко 103 (корс.); Дмитро — Дмитренко 170 (брасл.); Симон — Симоненко 199 (кальн.); Іван — Іваненко 316 (прилудь.); Макар — Макаренко 216 (пераяс.); Юрко — Юрченко 238 (полт.) і т. д., або Настя — Настенко*156 (ум.); Каська — Кащенко 329 (ніж.) і т. д.

Походження батька — важне теж і для його малечі, дрібноти, отже: батько з Галати, син — Галатенко 59 (кан.); батько Половчанин, Половець, син — Половченко 59 (кан.); батько знад Почавва, син — Надпочаєнко 64 (кан.); батько Шваб, син — Швабенко 73 (кан.)...

Таксамо з а н я т т я батька відбивається на синові: батько коваль, син — Коваленко 175 (брасл.); батько швець, син — Шевченко Тарась 8 (чигир.); батько дьогтяр, син — Діохтяренко 51 (черк.); батько мелник, син — Мелниченко 142 (ум.); батько гончар, син — Гончаренко 156 (ум.); батько пекар, син — Пекаренко 207 (київ.); батько віт, чи ляндвіт, син — Войтенко 59 (кан.), чи Ландвойтенко 181 (кальн.)... А підмічені прикмети батьків (подібність їх учинків до чогось, удач і т. д.), що дали підставу для їх (нераз насмішуватих, в у л и ч н и х) прізвищ, також переходять на синів, звідкіля такі прізвища, як: Шкоденко 59 (кан.)..., Чапленко 68 (кан.), Вороненко 240 (кропив.)..., Лупиносенко 310 (прилудь.), Скуйб'денко 99 (корс.), Вирвикищенко 245 (кропив.), Костомолотенко 69 (кан.), Урвисаленко 191 (кальн.), Полуляшенко 122 (біл. ц.) і т. д. — прізвища, що робилися р о д о в и м и, первісне здрібніле значіння цілком затиралося, походження забувалося, а наросток набирав нового призначення: наростком -енко творилися нові й нові родові прізвища, розуміється, зв'язані з носієм роду, з батьком, отже — імена родові чоловічого роду⁶¹). Автім, цим цікавим іменикам присвячена окрема, готова вже до друку, розвідка.

*

⁶¹) Здається, в XVII. ст. вже ніхто середнього роду в цьому наростку не додумувався, таксамо не відчувалося в ньому (у прізвищах) здрібніння. Тим то для молодого покоління, для зазначення м о л о д о г о в і к у осіб, утворювано прізвища (може, і з одтінком насміху) поширеним тоді подвійним наростком -ен-+-ел- (укр. -еня), пор. Петреня, Греченя, Хведченя, Опанасеня,

Таким чином, одною з підстав повстання чоловічих імеників на *-о* були *neutra* на *-ко*, з дуже широким значінням цього творила (*deminutiva, nomina agentis*, характеристика людини, прикмети, звідтіля — прізвища); до таких імеників примкнули, через дуже невідгідний приголосний визвук, що склався після відпаду глухих (*cons. +k*), імена хресні (*Markъ — Mark — Marko*), а за ними аналогічно інші ймення з подібним визвуком: то загальні (*marschalk — maršalko*), то назви місцевостей (*Šumьskъ — Šumьsko*), при чому перші як імена особові робилися *masculin*-ами, останні — переходили до середнього роду. Підставу для творення прізвищ давала в першій мірі номінальна форма прикметників і в середн. роду на *-о*, що через прикметники на *-ць*, *-ць* указувала шлях для повставання таких прізвищ із інших пнів. Це виявилось передусім у великій кількості прізвищ на *-енко* (первісно номінальна форма прикмети. сер. роду на *-еньць*).

II.

Імена на *-ло*.

Наросток *-ло*, що в українській мові й тепер іще дуже словотворчий⁶²⁾, за давніх часів був ним іще в більшій мірі й у творбі чоловічих імен на *-о* полишив великий свій вплив. Це відноситься передусім до імеників, повитворюваних із дієслівних пнів, а тож імеників (прізвищ) із прикметників у наших джерелах небагато (пор. Смагло, Шуло, ст. 10), тай наросток *-ло* тут для них не характеристичний (на прикмету-прізвище вказує сам пень слова), а слова з інших пнів (іменикових, прислівникових) дістали відповідний одтінок у значінні — вже за тим значінням, що його надав форманс *-ло* дієслівним пням. Це творило виступає в формі II. дієприкметника минулого часу прямого стану, і то в середньому роді, як це, аналогічно, бачимо, і в інших слав'янських

Тимошеня, Овдечня, Панченя, Онищеня... АЮЗР VII, 469 (XVII. в.), Тимошъ Науменя, р. коз. 56 (кан.), Дацько Черниченя, р. к. 99 (корс.), Тишъ Приходченя, р. к. 110 (б. ц.), Махно Кудреня, к. р. 138 (ум.), Гринь Чирбунченя, к. р. 162 (брасл.), Степанъ Дудивсченя, к. р. 210 (київ.), Роман Дубиненя, к. р. 264 (мирг.), Степанъ Шимченя к. р. 310 (прил.), Иванъ Голубеня, к. р. 336 (черг.) і т. д. — або просто наростком *-el-* (укр. *-л*), н. пр., Семень Шешеля, р. к. 335 (ніж.), Жаданъ Замятня, коз. р. 193 (брасл.) і т. д.

⁶²⁾ Roman Smal Stockyj, Abriss der ukrainischen Substantivbildung, ст. 34—36.

мовах: у чеській (у чоловічому роді⁶³), в сербській, словінській, московській та почасти в польській⁶⁴), але ж куди в більш обмеженій кількості, ніж у сучасній українській, не кажучи вже про архівні матеріяли з XVI—XVIII., де від прізвищ на -ло утворюваних із форми part. praet. act. II., аж рябіє. Появляється це творило в дієслівних пнів усіх дієслівних класе наросткових⁶⁵),

⁶³) Пор. Vyskočil, Vytláčil, Neveřil, Nevečeřel, Kálal і т. д. (W. Vondrák, Vergleichende Slavische Gram. I, ст. 436).

⁶⁴) Пор. серб. виключно від недоконаних дієслів, передусім V. кл.: бајало (той, що заспівує пісню, від сл. бајати,) дремало, мазало (поганий маляр, богомаз), викало (кривун), памтило (людина з доброю пам'яттю) і т. д. — пор. A. Leskien, Grammatik der serbokroatischen Sprache, 1. Teil, Heidelberg, 1914, ст. 371; слов. brbotalo (= бурмило); моск. объедало (жерун), шагало (= той, що робить великі кроки); поль. brząkało, частище: brząkała (в поль. мові вживають у таких випадках частище жіночого роду, н. пр., chrpała = хрощун, krzyczała = крикун), Vondrák, ibidem, ст. 436, 437.

⁶⁵) І. п а с т и — Stepan Upalo, ЖУР III 373; л і з т и — Stecko Wlezo, АЮЗР VII₂ 194; ЖУР I 292 (Hricz Wliezlo; Wassili Wliazlo, ibidem; Petrus Wlazlo, ЖУР III 303 (сполъчене); г р и з т и — Steczko Hrislo, ЖУР I 116; Hryzlo, ЖУР 239 (Hryc), V 244 (Mikita), IV 264; Єфимъ Гризло, Эв. Ист., 1916; т я т и — Иванъ Перетяло, коз. р. 57 (кан.) з дієменика — Iwan Tyatlo, ЖУР II 93; м'я т и — Данило Мяло, коз. р. 152 (ум.); д е р т и — Iwan Zadarlo (= задерло), ЖУР II 30 (сполъчене); т е р т и — Mikolai Tarlo (= Терло), ЖУР II 289; ЖУР III 290 (сполъчене); б и т и — Ilko Przibilo, ЖУР III 104, 170 (Chwedecz); Przybylo Jacob, ЖУР V 180 (може, й од кьти); в и т и — Nawilo, ЖУР I 6; л и т и — Inath Lylo, ЖУР I 271; г н и т и (?) — Sen Knylo (= Гнило), ЖУР I 159; ш и т и — Schilo, ЖУР III 224; к р и т и — Iwan Skrillo, ЖУР III 258...

ІІ. т я г н у т и — Taras Cziaglo (= Тягло), ЖУР II 93 (сполъчене); т и с н у т и — Chwedor Stislo, ЖУР III 371; к и с н у т и — Chwedecz Keslo, ... ЖУР III 104, ЖУР IV 334 (Stec. Kislo); щ и б н у т и — Szczyblo, ЖУР IV 321...

ІІІ. т е р п і т и — Иванъ Терпѣло, коз. р. 224 (перекл.); ш и п і т и — Danilo Szyriło, АЮЗР VII₁ 469 (1651); ч е п і т и (Жел. 1064) — Piotr Czeriło, ЖУР III 239; с о п і т и — Iwan Szopilo, ЖУР IV 310; *б о д і т и — Васько Бодѣло, коз. р. 252 (кроп.); п и щ а т и — Прокопъ Пищало, коз. р. 165 (брасл.)...

ІV. п р о х о п и т и, п р о х в а т и т и — контам. Тишко Прохвапило, к. р. 141 (ум.); ж и в и т и — Живило Федоръ, Эв. Ист. 2100; т о м и т и — Лесько Томило, коз. р. 71 (кан.) — але, може, й од імя: «Томило», див. ст. 34; с т р о м и т и — Stromilo, ЖУР III 127...; к о т и т и — Pokotilo, ЖУР III 141 248; коз. р. 32 (черк. — Семень Покотило); коз. р. 127 (б. ц. — Федоръ); Эв. Ист. 727 (Яковъ) 1644, 1799 і т. д.; с л о т и т и (Жел. 885) — Slotilo, ЖУР III 19, 201, Груш. Ист. VI 258—9 (Slothilo); к р у т и т и — Василь Крутило, коз. р. 148 (ум.); г а т и т и — Фесько Гатило, коз. р. 202 (київ.); с в і т и т и — Игнатъ Светило, к. р. 65 (кан.); м о л о т и т и — Maxim Molotilo, ЖУР II III; в а д и т и — Zawadzilo, ЖУР III 107 (сполъч.); с а д и т и — Садило (козак), Эв. Ист. 1343, 1914, 2003 й т. д.; к о с и т и — Pawel Kossilo, ЖУР I 181;

крім кляси *-ува-*, і значіння їх то — *nomina agentis*, то знову — характеристика людини, притаманна їй прикмета, зв'язана чи то з підміченою смішною для неї рисою, чи з яким недостатком у вимові (пор. Степанъ Наштало, коз. р. 132 ум., що, певне, говорив «наштало», зам. «настало»), чи з подібноістю до того чи инчого предмету, чи особи, чи знову з уживанням часто тих самих слів, невідомих у громаді, й тим то для неї смішних (пор., н. пр., із здрібнєлих польських імен у

*кусити, закусити — Pasko Kuszilo, ЖУР II 248; Iwan. Zakusilo, АЮЗР VII, 372, 406 (1631)...; білити — Павло Бѣлило, коз. р. 148 (ум.); салити — Wasyl Salylo, ЖУР III 239; баритися — Barilo, ЖУР III 29, III 27 (Barylo), може, просто й од слова «барило» = бочка; мірити — Семень Мѣрыло, коз. р. 324 (ніж.); курити — Andro Kuriło, ЖУР III 249 (може, й од ім'я «Курило», див.ст. 32); парити — Mysko Parylo, ЖУР III 95; синити — Iwan Siniło, АЮЗР VII₃ 305 (1789); ганити — Teress (= Тересь) Ganilo, ЖУР I 104...; бочити (Гр. Словн. I 90) — Кондрат Бочыло, коз. р. 77 (кан.); ручити — Fedor Rucziło, ЖУР V 291; воцити — Федоръ Воцило, коз. р. 111 (біл. ц.); рушити — Chwedko Ruszylo, ЖУР V 291; меншити — Chwedko Mienszilo, ЖУР III 240; тишити — Chwedko Cieszilo (= Тишило), АЮЗР VII₂ 273 (сполщ.)...; броїти — Грицько Броїло, коз. р. 137 (ум.)...

V. гупати — Hupało, ЖУР III 104; Олекса Гупало, коз. р. 160 (брасл.); Эв. Ист. 1574 (Федоръ); капати — Герасимъ Накапало, коз. р. 142 (ум.); качати — Иванъ Качало, коз. ресс. 96 (корс.); дбати — Niedbalo, ЖУР III 51; балакати — Богданъ Балакало, коз. р. 130 (ум.); мазати — Мазало, отаманъ неводицький, АЮЗР VI 44 (1545); міняти — Ивашко Миняло, коз. р. 111 (б. цер.); гримати — Гримало, Груш. Ист. V. 32; габати — Iwan Habało, ЖУР I 269; лопати (= дуже їсти) — Matwiey Lopało, ЖУР IV 318; кувати (возуля) — Kukalo Iwan, ЖУР I 163; стусати (Грін. Слов. IV 223) — Sthussalo, ЖУР III 303; пуджати (= лякати) — Васько Пужало, коз. р. 307 (прил.); полохати — Васько Полохало, коз. р. 215 (перейсл.); рупати (Грін. Словн. III, 88) — Кирикъ Рупало, коз. р. 130 (біл. ц.); купати — Иванъ Купало, коз. р. 195 (калн.); нагибати — Василь Нагибало, коз. р., 246 (кроп.); сидати — Семен Сидало, коз. р. 252 (кроп.); тупати — Панько Тупало, коз. р. 256 (мирг.); гукати — Hukało, ЖУР III 84; сукувати — Сукало, коз. р. 82 (кор.); сикати — Грыцько Сикало, коз. р. 193 (калн.); накривати — Nakrywało Paweł, АЮЗР VII₁ 550 (1686); наривати — Нарывало, АЮЗР VII₂ 534 (1686); підливати — Подливало (донський козак), Эв. Ист. 1562; туптати — Туптало Сава, АЮЗР VII₃ (XVIII) ст. 522, 537, 545... і т. д....; луск, лускати — Iwan Łuskało, АЮЗР VII₂ 203; плеск, плескати — Plaskało, ЖУР III 307 (сполщєне, пор. plaskać); стук, стукати — Гаврило Стукало, коз. р. 7, 23 (чиг.), Эв. Ист. 799, 801...; грязь, грязкати — Яцко Грязало, коз. р. 123 (б. ц.); приск, прискати — Опанась Прискало, коз. р. 234 (кропив.) і т. д...

атемат. їсти — Iwan Neieło, ЖУР I 83, ЖУР I 62, ЖУР III 250 (Chwedko)...

вос. sing. Muniu, Kaziu, що ними міг кликати своїх добрих знайомих якийсь козак, повставали прізвища: Мунюкало Пархомъ, коз. р. 117, біл. ц., Казюкало Тимко, коз. р. 87, корс.), чи з повторюванням або вживанням якогось незвичного⁶⁶) для инчих слова (пор. Чинакало, Какало, Штокало, Дзекало, Кудакало, Покикало й т. д.), чи з перекрученням якого вислову (пор., н. пр., Хома Брекало, коз. р. 217, переясл., замість — Брикало від «брикати», або Павель Четкало, коз. р. 200, київ., що міг повторяти все «чет», себто, пара, замість «чіт»). Оцей одтінок іронічності, — він ізв'язаний уже з формою середнього роду — глуму чи насміху, що міститься в таких утворах — помітний, як видно з стор. 26—28., і в прізвищах, поутворюваних, на зразок дієслівних пнів, із пнів іменикових та з прислівників.

З прикладів, поміщених у помітці, видно, що найбільше прізвищ дали дієсприкметники кляси IV. (-ило) та V. (-ало), тим то й не диво, що цим двом дієслівним клясам довелося відіграти таку переважливу роль не тільки в творбі нових прізвищ, і з недієслів-

⁶⁶) З наростком -ка (-к+а-), утворені дієслова V. кляси, а з них — прізвища: х у, хукати — Михаль Хукало, АЮЗР VII₁ 608 (1552); г а (казати) гакати — Михайло Гакало, коз. р. 2 (чиг.); ч о м, *чомкати (замість, н. пр., «чому») — Федоръ Чомкало, к. р. 280 (полт.), Луцьянъ Чомкало, к. р. 4 (чиг.), ЖУР I 123; с а, ш а, замість — ся, *сакати, *шакати: Ясько Сакало, к. р. 211 (київ.), 7, 30 (чигир.), ЖУР I 123 (Sakało); Ярема Шакало, к. р. 119 (б. ц.), с о — зам. шо, *сокати — Sokało, ЖУР III 41; п о к и, *покикати — Гаврило Покикало, коз. р. 24 (чиг.); к у д а, *кудакати — Kostiuk Kudakało, АЮЗР VII₁ 468 (1651); т у (зам. — «тут»), *тукати — Kiryło Tukało, АЮЗР VII₃ 250 (1789); д у д у, *дудукати — Дудукало Иванъ, к. р. 150 (ум.), 263 (мирг.) (Лаврѣнъ), Эв. Ист. 890 (Лукашъ); я, *якати — Гаврило Якало, к. р. 220 (переясл.); ц а л у (зам., н. пр., — «цару», або «цілу») *цалукати — Левко Цалукало, к. р., 267 (мирг.); В е д ь, Ф е д ь, зам. уживаного — Хведь, *ведькати, *федькати — Васько Ведкало, к. р. 88 (корс.), Васько Федкало, к. р. 127 (біл. ц.); д з є, зам. — «де», дзєкати — Петро Дзекало, коз. р. 16 (чиг.); ч и н а (?), *чинакати — Ченакало Петро, к. р. 26 (чиг.); т у л ю к, зам. — «тулук» (= малий ведмідь (?)), *тулюкати — Сава Тулюкало (може, середнє «л» вимовляв); п е т, зам. «пять» (?), петкати — Гаврило Петкало, коз. р. 65 (кан.); к а к, зам. — «як», *какати — Яковъ Какало, коз. р. 173 (брасл.); ш т о, зам. уживаного тоді вже «що», «шо», *штокати — Тимко Штокало, коз. р. 190 (кан.); в а к, б а к (пор. у Квітки), зам. «пак», *вакати, *бакати — Василь Вакало, коз. р. 80 (кан.); Игнатъ Бакало, коз. р. 112 (біл. цер.); т и р-т и р (повторити), *тир-кати — Семень Тыркало, коз. р. 159 (брасл.); т р и (часто вживати), *трикати — Павло Трикало, коз. р. 164 (брасл.) і т. д.

Крім цього, з викликів: ча-ча (= чабе, Жел. 1059) — Панько Чачало, коз. р. 122 (б. ц.), ге-ге — Андрей Гегело, Эв. Ист. 1877...

них пнів, але стати й основою для повстання багатьох іменособових на -о. Найважливіше ж, — через велику словотворчу силу наростка -ло в IV. та V. кл. дієслів зчасом виділилися окремі самостійні наростки -ило, -ало, що ними почали творитися нові прізвиська з пнів і дієслівних, і з імеників, і з прислівників, чи викликів, і то з найрізнішими значіннями: то nomina agentis, то — характеристична прикмета, то насмішка над кимось, то, нарешті, згрубілість тямки, н. пр.:

-ило

-ало

а) nomina agentis:

Тарас *Трасило* (= що трясє, *трясун) — гетьман із 1630. р.: див. Шевч., Костом. (Сава Чалий); *Шатило* (= що шатається, себто, крутить, Грінч. IV. 487, крутій), коз. р. 232 (перейесл.), АЮЗР VII₃ 264 (XVIII); Івань *Шевелило* (= непосидько, пор. шевеліти, вертіть), коз. р. 11 (чиг.), 104 (корс. — Семень); *Steczko Berilo* (= що радо бере, хапун, хабарник), ЖУР III 198; *Procz Derylo* (= дерун), ЖУР II 119; *Pytylo* (= добрий питець, здоровий п'яниця), ЖУР III 138; Онисько *Шарпило* (любить добре шарпати, докучливець), коз. р. 60 (кан.), АЮЗР VII₃ 281 (Anton Szarpilo, 1789), Эв. Ист. 543, 547 (Івань); *Chwedko Borelo* (= Борило — борець), ЖУР II 130; *Piotr Czuhriло* (= Чухрило, той, що чухрає, див. Грінч. Слов. IV, 480), ЖУР II 130; *Jaczko Poroczilo* (= що порошає мов дощем) ЖУР, II 9; *Chrusko Tolpilo* (= що товпиться, *товпун), АЮЗР VII₂ 73...

Хведорь *Токало* (= токар), коз. р. 313 (прилуц.); Улась *Ситало* (= ситар, що робить ситу), коз. р. 293 (пол.); Ясько *Рекало* (= балакун, пор. ректи, *рекун, Жел., 799), коз. р. 267 (мирг.); Михайло *Шипало* (= що шипить, *шипун), коз. р. 277 (мирг.); Василь *Жигало* (= що займається випалюванням, паленням, пор. *жегти, жигаль), коз. р. 176 (брасл.), 316 (прил. — Кузьма Жегало), ЖУР III 112 (Iwan Zehalo); *Stepan Skripalo* (= скрипун), ЖУР III 256; *Sen Kiehnalo* (?) (= Тягнало), ЖУР V 296...

б) прикмети, значіння прибільшености, згрубіня й т. д.

1. іменики

рот — Данило *Ротило* (= з величезним ротом, лаїюча людина), коз. р. 141 (ум.); гість *Hostilo* (= дуже неприємний

куя (= старий воркотун, Грінч. Словн. II 336, Жел. 394) — Михайло *Куяло*, коз. р. 208 (київ.) — може й од «куяти» — куняти;

гість), АЮЗР VII₂ (пор. Hostek = гостик, ЖУР II 216, Hosko = гостько, ЖУР III 105 — милі гості); бат, батіг — *Batylo Naza-gowicz* (пор. батюра, здоровий батіг), АЮЗР VII₂ 289; путь*) — Prokor *Putylo* ЖУР II 91, АЮЗР VII₂ 104 (спольчене — *Rucilo-Wakulicz*), прізвище в'яжется з далекою дорогою (пор. містечко Путилів на Буковині); решето — Васько *Решетило*, коз. р. 52 (кан.), Эв. Ист. 1068 (Стефанъ, козак), 1099, 1437; мед — Яковъ Рушмедило (коз. запор.) Эв. Ист. 2105; ярмо (?) — *Andrey Jaz-milo* (*Jarzmilo?*), ЖУР II 18 (= в великому ярмі ходить, бідолаха); жеребець — *Жеребило-Сусло* Василей, АЮЗР VII₃ (панъ — 1598); *Mikolay Zerebiło*, *ibid.*, 379 (1631), *Sophroni Zerebiło Labunsky*, *ihumen manasty-ra kirilskiego*, *ibidem*, 379 (1631); зубр — *Iussop Zubriло*, ЖУР II 25 (пор. *Zubrij*, ЖУР III 17); коза — *Иван Козило*, АЮЗР VI 280 (1600); кизяк, кизлик — *Богдан Кизило*, АЮЗР VI 289; хомут — *Homotilo* (великий нескреба, мов у хомуті ходить(?)), ЖУР III 144; сахар — *Игнатъ Сахарыло* (= боягуз великий, пор. сахатися), коз. р., ст. 121 (біл. ц.); тороп — *Юсько Торопило* (= що дуже поспішає, пор. Грін. Словн. IV, або другого когось наглити), коз. р. 40 (черк.); сум *Iwan Sumylo* (що дуже любить сумувати) ЖУР I 277; шум — *Василь Шумило* (= що дуже любить шуміти, репетувати), к. р. 125 (б. ц.), 271 (мирг.) — *Иванъ*), 33 (черк. — *Гаврило*), Эв. Ист. 2099; ворох — *Иванъ*

губа — *Hubalo* (= губаль, із великою губою, пискач) ЖУР I 269; пика — *Васько Пикало* (= мордатий, з дуже поганою пикою), коз. р. 23 (чиг.), (може, й од «пикати люлькою»), Жел. 663; біда — *Bidalо* (= любить дуже бідкатися) ЖУР IV 247; поль. *piegi* (= веснянки) *Luc. Piegalo* (= дуже веснянкуватий), ЖУР V 189; щерба — *Rawel Szerbalo*, АЮЗР VII₂ 13 (= майже без зубів); гуз, гузно — *Iwan Huzalo*, ЖУР V 295 (= з великим задком); буча, пор. збучений, Жел. 286 = повен воєнного крику — *Сема Збучало*, коз. р. 163 (брасл.) — любить збивати воєнну бучу (?); буза (Грінч. Слов. I 107) — *Петро Бузало*, коз. р. 185 (кальн.)...

*) Так і Мікльосіч, пор. Die Bildung der slav. Personennamen, Denkschr. der kais. Akad. d. Wiss., X, 1860, стор. 303.

Ворошило (= інтригант, людина, що любить ворошню), коз. р. 234 (перейсл.), 290 (полт. — Михно), АЮЗР VII₃ 133 (1662 — Woroszyło), ЖУР IV 308 (Ludowicum — acc. sg. — Woroszyło)...

2. прикметники

грубий — Левко *Грубило* (= гладун), коз. р. 18 (чиг.); тупий — Тимко *Тупило*, коз. р. 39 (черк.) (= тупиця); шутий — *Szutilo*, ЖУР III 3 (= геть чисто лисий); добрий — Syenko *Dobrzyło*, ЖУР III 58; АЮЗР VII₁ 592 (1552 р. Добрыло-Зубарь) (= великий добряга); чулий — Schwedor *Czulilo*, ЖУР II 240 (= дуже чулий, або в насмішливому розумінні: перечулений)...

довгий — *Довгяло* АЗР II 27, ст. 42 (1508), землянинъ волинскій (= дуже довгий, високий, довгань); шерпаний (?) — Осипъ *Шерпало* (= дуже шорсткий), Эв. Ист. 214; бойкий — Hriczko *Boikalo*, ЖУР III 5 (= дуже відважний, задиракуватий); шумкий, шумний — Павел *Шумало* (= великий гуляка), коз. реве. 124 (біл. ц.)...

3. прислівники, виклики...

пак — *Paczilo*, ЖУР II 28 (= любить говорити «пак»), опак — *Opaczilo*, ЖУР II 250...

бац-бац — *Kuzma Baccalo*, ЖУР III 156; сус (пор. сусіль, одним скоком, Жел. 937) — *Sussalo*, ЖУР III 308, 310; чик-чик — Мартынь *Чыкало* (= різун, завзятий боєць), коз. р. 25 (чиг.), 120 (б. ц. — Нечинорь), 191 (калн. — Федорь), 266 (миргор. — Ивань); дзинк — Тимошъ *Дзынкгало*, коз. р. 34 (черк.); пугу-пугу — *Puhalo*, ЖУР III 148, ЖУР III 161 ЖУР III 141 (*Puchalo* — польська вимова, є й *Puhala*, ЖУР III 148)...

1. Всі ці приклади — позбирані з архівних матеріалів XVI—XVIII. в.; але ж такі творива спорадично появляються вже куди раніше. Коли народня фантазія могла ще назву ятвязького князя Пестила зводити зі своїм рідним дієсловом «пестити» (пор. *Пестило*, Іп. літ. під р. 1273, ст. 2896, вид. 870) — то, читаючи в літописі під р. 1283. *Микифорь прирекомь Станило* (Іп. літ., ст. 2516, вид. 740), ми вже відчуваємо окремішність наростка *-ило*, що *п р і з в и щ у* (*прирекь*) додає значіння прибільшення, з *г р у б і л о с т и*. Коли у прізвизах із XV. в.: пань *Гаврило Шило* (грам. з 23. IV. 1438, Роз. ст. 141; АЗР I Нг. 37, ст. 49; грам. з 15. XI. 1445, Роз. ст. 151), пань *Григорь Стремилло*, *хорґжин литовекы* (Ул., грам. молд. із 1445. ст. 64) наросток *-ло* звязаний з дієслівним пнем *І.*,

чи IV. кл. (ши-ти, строми-ти), то в подвійному прізвищу снятинського та коломийського старости з XV. в. **Можыло-Божцацки** (грам. з 24. III. 1454, Роз. 162; Ул., ст. 93, грам. 1457: панк **Можыло Бжцацского**, лат. Musilo, Ул. ст. 86), не кажучи вже про королівських селян XVI. ст. (Andrey Muzilo, ЖУР II 112, Syenko Muzilo, ЖУР II 79) — виступає вже виразно окремшній наросток *-ило*, що надає прізвищу з грубого значіння (= здоровий, сильний муж, див. для порівняння прізвище «Мужиленко», коз. р. 36, черк.). Такі прозвиська на *-ило*, що робилися пізніше родовими прізвищами, мали вплив на формацію власних імен чужого походження (єврейського, чи грецького): визвучне *-иль* єврейських зложених імен (*-el* = бог, грець. *-ήλ*, нераз із додатком закінч. *-ος*, що в нас опадало), знову механічним способом (через те, що відміна таких імен ізбігалася в усіх непрямих одмінках із відміною імеників на *-ило*), примикало до наростка *-ило*, й, таким чином, теж не пізніше, ніж ім'я *Marko*, появились хресні імення, такі, як: **Данило** (євр. Daniel, гр. *Δανιήλ*, *Δανιήλος*, *Δανιήλος*, церк. **Данііль**, рос. Данила, старше — Данило, поль. Daniel, серб. Данијел, Данил або Данило, слов. Danilo і т. д.), **Гаврило** (євр. Gabriel, гр. *Γαβριήλ*, церк. **Гаврііль**, рос. Гаврила, стар. — Гаврило, поль. Gabriel, серб. Гаврило).

а) Ім'я **Данило** появляється вперше на 26 картці Іп. літ.; а далі під р. 1123, ст. 107а (286): **Данило**, **ѣпкъ**; у XIII. в. форма **Данило** (князь) чи не переважає церковну (**Даніль**, **Данііль**), пор. р. 1211, ст. 249а (730), 1237, ст. 263а (788) і т. д., **Данило** (король), 1288, ст. 301б (912) і т. д.; в XV. в.: **Данило** (**Задереveckий**), грам. 19. X. 1404, Роз., ст. 70; 17. X. 1411, Роз. ст. 79; молд. грам. 1454, Улян. 84 (**Данило**) і таксамо в XVI. в.: АЮЗР VII₁ 87 (**Данило** **Буть**, черк. зам. 1552), АЮЗР VII₁ 114, 115, 220 і т. д., АЮЗР VII₂ 44, 47, 48, 49 (**Danylo**)... 131, 133 (бар. стар. 147, 164, 167, 178...; ЖУР II 181 (**Danilo**, 212, 248, ЖУР III 13...; ЖУР II 2 (**Danilo**), 92, 134, 172...; ЖУР II 143 (**Danylo**), III 19, 78, 87...; таксамо в XVII. в.:

⁶⁷⁾ Подвійне *i* (иі) почало вже дуже рано стягатися в *одне* так, що, побіч таких форм, як угорі, вже дуже рано, і то в церковних пам'ятках, ми читаємо: **Гавриль** (Арханг. св., св. Луки I, 19; Лавр. літ., р. 971, ст. 34б (102); Іп. літ., ст. 40а (89); Putn. ev., вид. Калужняцького, ст. 248); gen. sing. **Гаврила** (Codex Hankensteinianus, синакар, див. Smal Stockij «Über den Inhalt des Codex Hankensteinianus, Sitzungsberichte der Akad. der Wissensch., Wien, 1886, ст. 683: свирь архангела **Гаврила**; Ev. Putn., ст. 248); **Данила** (Codex. Hank., ст. 680; Ev. Put., ст. 224; день 11. XII — **Данила**, дня 17. XII — **Данила**). — Під впливом **Димитрін** — **Дмитрь**, появляється й **Данилин**, грам. 1366.

бо вони асоціювалися з дісприкметниковою формою дієслова «курити», «чурити», «чурити», пор. ст. 25 пом.), опісля (може, й під польським впливом, пор. «Сугу») появляются й форми «Кирило», згодом зовсім запановують (XVIII.), а назва «Кирило» робиться прізвиськом [такі прізвиська появляются спорадично вже в XVI—XVII., пор.: Andro Kurilo, ЖУР III 249; Hryc Kurylo, ЖУР IV 120, Mikolaj Czurylo, ЖУР IV 31, 318, 319 (Iwan)]... Вперше бачимо -о в цьому йменні: в XIV. в., пор. Чюрило⁷³) Бредовьскни, грам. з 8. IV. 1385, Роз., ст. 28, опісля часто подибується воно в XVI. в.: АЮЗР VII₂ 358 (Czurylo Wolossin), ЖУР III 51 (може бути і прізвисько), АЮЗР VII₁ 104 (К у р и л о), 115, 626, 635, 643...; 178 (Kurylo) 47, 49, 50, 52...; ЖУР II 7, 93, 114, 117...; ЖУР III 33...; АЮЗР VII₃ 26 (1579); АЮЗР VII₁ 147 (Kurilo), 148, 154, 166...; ЖУР II 83, 88, 106, 114, 140, 180, 181...; АЗР II № 101, 126 (Курыло, р. 1518) і т. д.; таксамо в XVII. в. АЮЗР VII₁ 511 (Kurylo), 512, ЖУР IV 200, 255, 292...; ЖУР V 163, 206...; ЖУР IV 322 (Kurelo)...; коз. р. Курило або Курыло⁷⁴). Форма К и р и л о попадається в XVI. в.: АЗР II № 100, ст. 125 (чернець, Кирило отъ братїи монаст., 20. II. 1518), АЮЗР VI 168 (владыка Кирило Терлецкий, 1597), АЮЗР VII₂ 147 (хмельн. стар.), але — частище в XVII.: АЮЗР VII₁ 372 (1631 — ociec Kyriło), 468 (Kirylo Nowik, 1651), АЮЗР VI 732 (Kirylo Stawrowecki, 1637), ЖУР IV 247 (Kirylo Malarz), 296, в козацькому реєстрі до яких 100 прикладів із усіх полків⁷⁵); у XVIII. ст. — Кирило, АЮЗР VII₃ 237 (Kirylo, 1789), 275 (Szewe), 277 (Pimen), 280 (Siromacha), 342 (Schayda)...; Эв. Ист. стор. 1903, 1904, 1912 і т. д.

г) Н е г р и л о (лат. Negrillus, церк. Негрилъ, пор. молд. грам. 1454, Ул. ст. 87; гр. 1449, Ул. ст. 176, ром. Negriľă), молд. грам. 1434 (панъ Негрило дворникъ), Улян., ст. 41; молд. грам. 1454, Ул. 64; коз. реєстер ст. 100 (корє.)⁷⁶).

⁷³) «с» появилось наследком палятальной вимови к, пор. Кюриль (Курыль), Putn. ev. 236, 243, подібно, як *Niczipir* із «Никифоръ» (*Nichiforos*), пор. ЖУР III 375 (Niczipor)...

⁷⁴) На яких 200 прикл. — 6 «Кирилъ»; може, це Москалі зроду, пор. 55 (Матвеевъ, Андреевъ), 56 (Остановъ, Ивановъ) — все в канів. і біл. ц. полках (Курыль).

⁷⁵) Є на це 5 імен «Кириль»: ст. 25 (чиг.), 55 (двічі), 63 (кан.), 144 (ум.) — все на правому березі; в харк. пер. 5 «Кириль» на 18 «Кирило».

⁷⁶) Здається, це ймення виживалося там, де жили й Молдавани (в правосл. календарі його немає); може, й козак Негрило Демченко з

Крім цих імен, із таких самих причин, почали витворюватися (масмо дані від XVI. ст.) такі ймення на -ло:

г) Ф и л о (церк. **Филл**⁷⁷), гр. *Φύλλος, Φυλλεύς, Φύλλιος* і т. д. укр. Phil, ЖУР I 117, 118; II 275, III 248, ЖУР III 403 (Chwyl), ЖУР I 123 (Chwil), ЖУР IV 320, ЖУР IV 242 (Fil), 258, ЖУР IV 320, demin. Chilko; ЖУР I 8, АЮЗР VII₂ 133⁷⁸) — АЮЗР VII₂ 273 (Fyło), ЖУР II 216 (Chilo — прізвище: Stanisław Chilo), ЖУР III 294 (Chwiro Dmytr — дисим., demin. Fyrko, ЖУР III 88, пор. прізвище Stefan Phirkowicz, ЖУР II 87. Автім, це ймення могло вживатися як іскорочене **Феофил** (гр. *Θεόφιλος*);

д) К о р н и л о (церк. **Корнили**, лат. Cornelius, гр. *Κορνήλιος*, поль. Kornel, серб. Корнелиј або з-італ. Корнелијо) АЮЗР VII₂ 273 (Korniło), АЗР II № 205, ст. 370 (Корнило законникъ — 27. VIII 1540); XVII: ЖУР IV 158 (Korniło Kapr — може, і прізвище); коз. реєстр. 153, 154, 168 (ум.); 178 (брасл.), 189, 193. 194 (двічі), 195 (калн.), 283 (полт.)⁷⁹);

е) С а в и л о (церк. **Савил**, лат. Sabelius, гр. *Σαβέλλιος*) — ЖУР III 29 (Sewyło — «е» може з переплутання імен «Савилъ» і «Севиръ») тепер є такі прізвища в Чернигівщині⁸⁰).

На тій самій підставі могли появитися в нас такі прізвища, як: В а с и л ь П а р а ф и л о (запорозький козак, може, і Грек ізроду, якийсь *Παράφιλος*), Эв. Ист., 1900, Антонъ К о р к о д и л о (пор. гр. *κροκόδειλος* лат. cocodilus, у Плявта — cocodilus), пикинеръ, Эв. Ист. 1907; на такій самій основі Руданський ім'я *Αχιλλεύς* перекладає «Ахилл» (Іліяда, IX 163, XXII 103 — всього двічі⁸¹), і (загально) А х и л л о I 7, 54, 58...; II 241...; IV 512; V 788...; VI 414, 418...; VIII 113...; X 791... таксамо в уривку перекладу Енеїди (з 1865. р.)⁸²), і українізує грецького бога *Ἄρης*-а (зводячи його з укр. словом «ярий» = лютий), називає його то «Яробог», Іл. XV 732, то «Ярій» (Іліяда, скрізь), то — Я р и л о (Омирова

корсунського полку (ресс. ст. 100) був Молдаванин ізроду; досить того, що воно тепер у нас уже не живе.

⁷⁷) Припадає на 26. березня.

⁷⁸) Звідсіля, н. пр., прізвище лемківського письменника «Хиляк».

⁷⁹) А так — у реєстрі «Корн'їй».

⁸⁰) Був із таким прізвищем (1914—1917) полонений Українець із Чернигівщини (вчитель), зпершу в таборі Фрайштадті (Австрія), а потім у Раштаті (Баденщина).

⁸¹) Твори Степана Руданського III, Львів, 1914.

⁸²) Твори Ст. Руданського II, Львів, 1913, ст. 404.

війна з жабами, з р. 1870)⁸³). Таким чином, і в новіших часах появилися в нас такі хресні ймена на *-ило*: П а м ф и л о⁸⁴) (гр. *Πάμφυλος*, церк. Памфилъ), Є р м и л о (гр. *Ἐρμούλος*, церк. Єрмилъ⁸⁵) й навіть П о р ф и р о⁸⁶), через дисим. «Порфил» (пор. Пархвил, Грінч. Слов, IV 559); і далі — М а р к и л о (Marcellus, *Μάρκελλος*, церк. Маркелъ або Маркелъ (Маркело, Грінч. Словн. IV 355). Сюди належить розповсюджене на Покутті ймення П а н т е л о (= Пантелеймон), що звучить дуже близько до «Пантило»⁸⁷).

Через те, що такі ймена розрослися так сильно вже в XVI. в., то до цієї громади хресних імен власних, уже за анальогією, як іменики чоловічого роду, почали переходити ймена на *-ила*. Таким чином, появилися ймення: В а в и л о (пор. Грінч. IV 549) або А в и л о (ibidem, 548) із церк. **Вавила** (гр. *Βαβυλάς*) ЖУР I 55 (Hawilo Hussarow), ЖУР I 34 (Hawilo Puskarzewicz)⁸⁸, ЖУР I 105, харк. пер. 1660 (Авило Паликинъ, стор. 173); К и л о з «Акило» (церк. **Якила** — є й укр. Окула, коз. р. 199, київ. п., гр. *Ακύλας*), коз. р. 220 (пераяслав. — Кило Брыдня).

Крім цього, відтінок і з г р у б і н н я, зв'язаний із наростком *-ило*, почав уже дуже рано переходити й на хресні ймена. Вже під р. 1158. читаємо в літописі **Ѡ Петрѡла** (Пат. літ., ст. 1756, вид. 489), тільки, на жаль, у н а з о в н. одн. такої форми там не подибуємо. На них багаті вв.: XVI—XVII; за XVIII. в. вони, здається, повимирали, але ж лишили по собі слід у ріжних п р і з в и щ а х, поутворюваних ріжними наростками від ізгрубілих хресних імен на *-ило*. Сюди належать:

а) Тома (церк. **Ѡма**, лат. Thomas, гр. *Θωμάς*) — Т о м и л о, АЮЗР VII₁ 88 (Кузьминичъ, черк. зам. 1552), 166 (Севърукъ, київ. зам. 1552), 667 (Шалутинъ, мозир. зам. 1552), 627 (Самойловичъ), 175 (Tomilo Munczyez), 176 (Kozłowicz); АЮЗР VII₂ 49 (Tomilo Gonczar), 65, 117, 237, 240 (Thomilo), 273 (Tomilo Smiotanowicz);

⁸³) Рядок 123, 265, 278, ст. 416; цікава тут анальогія між українським перетвором чужих (грецьких) імен *Κορνήλιος* та *Ἰακωβος* —

Корній: Корнило (коз. реєстр.) = Ярій: Ярило (Руд.).

⁸⁴) Червоний Шлях, 1928, за лютий, ст. 39.

⁸⁵) «Бурсак», роман В. Наріжного, переклав Володимир Дорошенко, Львів, 1928, част. I—II, ст. 229, 238... част. III—IV, ст. 3 і т. д.

⁸⁶) Червоний Шлях, 1928, лютий, ст. 39, оповідання Коломийця «Небояни».

⁸⁷) Н. пр., у селі Рожнові Косівського повіту.

⁸⁸) Видно, вже тоді існувало, як тепер у лохв. повіті, це ймення й без «в» (Авило), й тим то появилася для «оминення розвіву» й назвучне «г», див. под. Ярло — Варло (скорочені ймення), стор. 63. Бували спроби це ймення скнижнити, пор. Авил Игнатов, харк. пер., 172...

АЮЗР VII₃ 26 (1579), 157, 160, 162, 174, 175 (Вороничь) — усе це з XVI. ст.; з XVII. ст. — ЖУР V 292 (1650 — Tomilo Andryjow syn); коз. р. 92 корс. (Томило Павловичь), 199 (Прима, — київ.), 213 (київ. — Семененко); Томило Андреечко, харк. пер. 139... — пор. прізвища: гетьман *Томиленко* з XVII. в., Лесько *Томиленко*, коз. р. 68 (канів.), Thomilowski АЮЗР VII₃ 275 і т. д.;

б) Петро (церк. *Петръ*, лат. Petrus, гр. *Πέτρος*, див. ст. 49.) — П е т р и л о ЖУР IV 204 (Petrylo Stary — XVII. ст.), — звідсіля «*Петриліє*», село в буцацькому повіті в Галичині, Wasko *Petryłowicz*, ЖУР I 282 і т. д.;

в) Войно (церк. *Воннъ*, див. ст. 44.) — В о й н и л о, коз. р. 37 (церк. — Саганенко) — пор. село «*Войниліє*» під Калущем у Галичині, *Войниловичь* АЮЗР VII₃ 494, 506 і т. д.

Цьому впливові улягли і здрібнілі, псливі ймена, що в псливій формі нераз дуже змінialiся; замість, щоб для означування старших людей завертатися до первісної форми, нездрібнілої, н. пр., Гриць — Григорій, наростком *-ило* наші пращурі зазначували, що мова мовиться не про молодь, парубків, а про — старше покоління. Таким чином, повставали в XVI. ст. такі ймена: Михайло, Мись — М и с и л о, ЖУР III 102 (Myssilo) — побіч Mysz, Mysuchno⁸⁹), *ibidem*; Конон, Кунець — (пор. Kunczem, ЖУР I 480, себто, Кунцем) — К о н ч и л о ЖУР III 76, 77 (Koncziło s spichlerza), К у н ч и л о, ЖУР III 75, 76 (Kuncziło); Семен, Сень, Сенько, — С е н и л о, ЖУР III 28 (Senyło), С ен ч и л о, АЮЗР VII₁ 115 (С ен ь ч и л о, 1552, київ. зам.); Мусій, ЖУР I 60 (Musiei), 159 (Musiey), III 105 (Mussyey), ЖУР I 201 (Mussiei) і т. д.) — М у с и л о, АЮЗР VII₂ 346 (Musziło)...

Ясно, що деякі такі ймення особові (як инчі) могли ставати п р і з в и щ а м и; тим то, н. пр., од імени Гриць — Г р и ц и л о повстало й ціле ймення Hricz Hricziło, ЖУР II 134, хоч під такою сполукою можна розуміти просто с т а р о г о чоловіка, що звався «Гриць». Сюди належать іще такі прізвища (з імен): С е с и л о (Семен, Сень, Сесь, пор. ЖУР II 193 — Sesz), пор. Pasko Sessilo, ЖУР I 204 (дрогоб.), Olexa Zessilo, ЖУР II 185; М а н и л о [Мануйло, Мань, пор. ЖУР I 7 (Man), 157], АЮЗР VII₂ 234 (Manilo), ЖУР I 20⁹⁰), ЖУР III 249 (Iaczko Maniło), М а н с и л о [контаміноване ймення з двох іздрібнілих імен: Мань та Мась, ЖУР I 2 (Masz), 156, II 189 і т. д. — Man Mansyło], АЮЗР VII₂ 263 — в останньому прикладі відчувається

⁸⁹) Про такі твори див. ст. 44—45.

⁹⁰) з Manilem (instr.).

не тільки стару людину, але й одтінок — зневажливості⁹¹). Такі творива в нас тепер уже повигибали — під впливом завороту до книжного вживання імен власних. Тепер, здається, і в прізвищах такі форми мало відомі.

2. Відокремлений од творила *-ло*, як самостійний, наросток *-ало* не найшов такого широкого вивжиткування, як іспоріднений із ним наросток *-ило*. До дієприкметникових форм на *-ало* (в середньому роді) примкнуло тільки одним-одне хресне ймення: **Михалк**⁹²), і воно вподобилося до цих форм; таким чином, ми в XVI—XVII вв. находимо ймення **Михало**, АЮЗР VII₂ 60, ЖУР III 254 (Michalo); Пам. кiev. 7 (1. IX. 1619 — Михало Мышка Холоневскій), 8; коз. р. 24 (чиг.), 80 (кан.), 127, 128 (біл. ц.), 145 (ум.), 182 (брасл.), 188 (калн.), 320 (прил.)... Через те, що таке ймення могло викликати вражіння вульгарности — його ми тепер ніде не стрічаємо — то це й була, здається, причина, чому не розвинулися в нас імена власні на *-ало*⁹³).

⁹¹) Такі ймення відомі і в сербській мові, тільки там вони мають значіння здрібнілості, пор. Мојсило, Исаило... Добрило (Доброслав), Момчило і т. д.

⁹²) Така форма ймення **Михалк** (євр. Michael, гр. *Μιχαήλ*, *Μιχαήλος*) склалася так, як у інших (західних) Слав'ян (Поляків, Чехів...): коли глухий одпав, *-и-*, переставши бути складотворчим, утворило з *-а-* двозвук (*-ай-*), але в визвуку, без опори, довго втриматися не могло й однадало; коли ж діставало таку опору в аналогічному *-о* іменників на *-айло* (див. ст. 37), то, розуміється, залишалось. На існування в нас форми «Михал» указують не тільки здрібнілі ймення **Михалко** [П. літ. р. 1170, ст. 1926 (539); р. 1172, ст. 1986 (557); р. 1175 1176, 1185, 1195 (тмачьскни), ст. 238а (692) й т. д.], але й такі приклади з архівних матеріалів XV—XVII: **Михал Бсчатеки** грам. 13. XII. 1433, Роз. 123 (староста галицький); князь **Михалъ Чорторійскни**, Пам. кiev. I—II, ст. 151; **Michal**, АЮЗР VII 604; **Михалъ**, коз. р. 56 (кан.), 199, 203, 208, 213 (київ.), 219 (пераяс.) — звідсіля Михаленко, коз. р. 31 (черк.), — або Мигаль, коз. р. 31 (черк.), 117 (біл. ц.), — може, ці козаки були родом Молдавани, звідсіля здрібніле — Мигаль, коз. р. 161, 172 (брасл.). Таке ймення живе й досі на заході України. Літописне **Михалъ** під р. 1074, Лавр. ст. 64а, П. 706 — це здрібніле **Михал**. Варто ще порівняти «Рахваль», коз. р. 39 (черк.), прізвище вол. «Рафалович», поль. **Rafał**; укр. і'мя тому, що рідке, звичайно, в церк. слав. одяжі «Рафаїл», хоч село на Волині — «Рафайлівка».

⁹³) Цікаво, що Руданський, українізуючи грецького мітичного мисця *Δαίδαλος*-а (лат. Daedalus), ізв'язав це ймення з наростком *-айло*:

зробив... і танець на йому

такий, як колись-то у славному Кносі

піншій Аріядні виробив Деда йло (Ом. Іліяда XVIII, 592,
Твори III, ст. 358)

дарма, що обидва наростки ж и в і, близькі один до одного значінням; *-ало* надає слову — більше згрубілості.

Зате повитворювалися в нас у XVI—XVII. в. з форми на казового способу дієслів, передусім V. кл., імена на *-айло*⁹⁴), здебільшого, *nomina agentis*, що, як і прізвища на *-ало*, дали основу до повстання окремого творила на *-айло* з пнів дієслівних та іменних⁹⁵). Ріжницю між прізвищами на *-ало* й *-айло* можна пізнати, зіставивши декілька прикладів із обидвома наростками:

а) *nom. agentis*: гібати — Нубало, ЖУР III 223 й Нібало Chwedko, ЖУР I 302; бухати — Иванъ Бухало, коз. р. 290 (полт.) й Iwan Buhailo, ЖУР I 19; міняти — Ивашко Миняло, коз. р. 111 (біл. ц.) й Йосько Миняйло,⁹⁶ коз. р. 149, 151 (ум.),

⁹⁴ XVI. в.: побивати, побивай — Iacko Pobiwajlo, АЮЗР VII₂ 46; мати, май — Maylo, ЖУР I 40, ЖУР III 109 (Maylo kowal); XVII. в.: коз. р. 180 (брасл. — Гриць Майло) — XVIII. змоск. Эв. Ист. 850 — Майла; свитати, свитай — Iwan Switajlo, ЖУР III 318; гібати (Жел. 140), гібай — Chwedko Hibajlo, ЖУР I 302; хватати, хватай — Hricz Chwatajlo, ЖУР II 47; шукати, шукай — Szukajlo, ЖУР III 27...; XVII. ст.: стягати, стягай — Иванъ Стягайло (сотник у стародуб. полку 1687—1692, Лаз. Оп. II, 198; XVIII. Эв. Ист. I, 3 (кошовий: Иванъ Стягайло); пошивати, пошивай — Timko Posziwajlo, ЖУР V 162; перебігати, перебігай — Iwan Perebihajlo, ЖУР V 205; ЖУР IV 188 (Les Perebichajlo); ЖУР IV 233 (Fedorem — асс. — Przebiegajlo (сполщ.); лякати, лякай — Грицько Лекайло (сполщ.), коз. р. 303 (полт.); зажирати, зажирай — Иванъ Зажирайло, коз. р. 335 (черн.); дригати, дригай — Андрій Дрыгайло, коз. р. 30 (черк.); шурхати, шурхати — Иванъ Шурхайло, коз. р. 68 (кан.), Грицько Шурухайло, коз. р. 32 (черк.); мішати — Иванъ М'шайло, коз. р. 34 (черк.); міняти — Романъ М'няйло, коз. р. 145 (ум.); Миняйло, коз. р. 149 (Юсько) ум., 151; Меньайло 124 (біл. ц.); повідати — Васько Пов'дайло, коз. р. 93 (корс.), Семень Повидайло, 262 (мирг.); штрикати — Стефанъ Стрыкайло, коз. р. 93 (корс.); літати — Федоръ Летайло, коз. р., 260 (мирг.); затинати — Гринецъ Затинайло, коз. р. 125 (біл. ц.); дбати — Степанъ Недбайло, коз. р. 212 (київ.); XVIII. в. Эв. Ист. 1492, 1961 і т. д.; сягати — Иванъ Сягайло, коз. р. 282 (полт.)...; XVIII. ст.: перевертати, завертати — Olexa Rewertajlo, АЮЗР VII₂ 253 (1789), Stecko Zawertajlo, ibidem, 239; минати — Федоръ Минайло, Эв. Ист. 67; читати — Михайло Нечитайло, Эв. Ист. 850, 1343 (Григорій)...

⁹⁵ н. пр., *žęti, *žьтѣ, укр. *жати — *жму, пор. жмаки — Иванъ Жмайло, коз. р. 83 (корс.); боги, побости — Степанъ Пободайло, коз. р. 329, 331 (Хома); *жегги — Романъ Жигайло, коз. р. 218 (перееял.); брати — Вгаіло, ЖУР I 136, АЮЗР VII₂ 225, коз. р. 93 (корс.); танцювати, танцюю, танцюй — Танцовайло Пилипъ, коз. р. 130 (біл. ц.), Воропайло, Мужайло... див. ст. 38. Інакше поясняє Мікльосіч, op. cit. 219, 221.

⁹⁶ Цей іменик (як загальний, не — як прізвище) зберігас ще й досі подекуди значіння середнього роду (Кримський, Украин. грам. II, 56).

М'нйяло, *ibidem*; купати — Купало (Грінч. Словн. II 326) і Купайло (*ibidem*)⁹⁷, 145 (ум.)...;

б) прикмети: сокати (казати «со», зам. шо, пор. ст. 25, пом.) — Iwan Sokalo, ЖУР III 41 — Sokalo Chwedor, Irzi, ЖУР I 4; за анальоґією: *жегти — Василь Жигало, к. р. 176 (брасл.), і Романъ Жигайло, к. р. 218 (перейсл.), Эв. Ист. 2010 (Кондратъ)...

В обидвох ґрупах одчувається певна зґрубілість імен, тільки ж та зґрубілість у прізвищ на *-айло* уступає потрохи в тїнь, а зате з'являється прикметна для носія дії — наворотність⁹⁸, часте виконування, чи повторювання тої дії, що зробилася під-

І Яків Головацький замітив ще в 40. роках XIX. ст., що «мінйяло» може творити пом. plur. «м'нйяльы» й «м'нйяйла» (див. М. Возняк, Студії над галицько-українськими ґраматиками XIX. в., ЗНШ, т. 94, ст. 157). З другого боку, Руданський, під польським впливом (на Поділлі так і кажуть; у своєму рідному селі, в Гадинківцях, гусят. повіту, я чув дитиною), переносить відміну цього йменика до жін. р., пор. gen. sg. Мінйяли, dat. sg. Мінйялі, Твори, II 96, 111. (буває асс.: на «Мінйяла»).

⁹⁷) Збереглося теж ще в середньому роді у спеціальному значінні: «лоде, що беруть участь у святі Купала», Грінч. Словн. II 326, пор. «сходилось Купало із дому до дому», Чуб. III, 209 або «опудало, що його декуди роблять із соломи й палять уночі під Івана Купала» Чуб. 111, 195, пор. Купайло, купайло, де ти зимувало... літувало в лісі, зимувало в стрісі (Олександр Барвінський, Віймки з українсько-рускої усної словесности народної..., третє перероблене виданє, Львів, 1903, ст. 9, ряд. 20. і 22.); у значінні Іван Купайло (святиць) — тільки в чол. роді. Крім цього, в купальних піснях уживається ще й «Купала» й «Купайла» — жін. роду (Грінч. II, 326).

⁹⁸) Цікаво, що значіння наворотности в анальоґічних прізвищах (із форми наказового способу) на *-айко* не відчувається, пор. Hricz Schwataylo, ЖУР II 47, і Zschwatauko, ЖУР V 150, або анальоґ. твір: Юхно Брайло, коз. р. 93 (корс.) і Браіко, АЮЗР VII₂ 223, 226, 270, або коли скажемо: *Наливайло й Наливайко, Мінйяло й *Мінйяко... Наросток *-ко* своїм значінням (здрібної дії) згладжує, а то й затемнює відтінок наворотности, що його вносить у прізвище, між иншим, і імперативна форма.

Таксамо порівняймо (саме по собі вже зі значінням прибільшення) прізвища: *Бородайло і Ian Bordaiko, ЖУР I 116, — наросток *-ко* «бородаві» — «бороду зменшує».

Що тут наросток іспричинює зміну значіння, буде видно ще з того, як порівняємо таких двох прізвищ, утворених од *борей = борець — Wasz Boreylo, ЖУР III 284, і Gasper Boreuko, АЮЗР VII₂ 513, або инчі, утворені з форми дієсїменика: «тяти» (отже, той, що тне): Семень Перегятко, коз. реєстр. 298 (пол.), і Iwan Tyatlo, ЖУР II 93. В першому чується якусь *легкість* дії, у другому — *отяжілість*.

ставою для утворення прізвища. На це вказують і такі чисто наворотні дієслова, як: *літа́ти, міша́ти, штрика́ти, міні́ти*... й передусім спростковані дієслова, що з них поутворювано відповідні йменики (по *бива́ти*, по *шива́ти*, по *віда́ти* — за ними анальоґічно докон. дієслово: по *рубати*; пере *біга́ти*, пере *верта́ти*...; с *тяга́ти*, за *тина́ти*, за *верта́ти*, за *жирати*⁹⁹), дієслова зі значінням наворотним¹⁰⁰). Ясна річ, що таке значіння наворотности від таких дієслів могло переходити й до инчих (пор. протяжне: дбати — Недбайло, коз. р. 212, київ., смоктати, смокчу — Stefan Smoktaylo, ЖУР III 208; доконає: порубати, порубаю — Кондрать Порубайло, коз. р. 235, переясл.; дати — Павло Дайло, коз. р. 194, калн.), і в прізвищах, поутворюваних із форми наказового способу дієслів на *-ати* — відчувається той одтінок наворотности; звідсіля це значіння перейшло до творив і недієслівних, де чується *-айло* як самостійний наросток: масть, масло = мастило, Жел. 429 — Опанас М а с а й л о, к. р. 260, мирг., = той що часто вживає масла; Трубайло, Шевч. Тарасованіч (пор. літоп. «Трубеж»); муж — Степанъ Мужайло, коз. р. 88, корс. полк.¹⁰¹); моч — Данило Мочайло, коз. р. 24, чиг. — і навіть там, де тільки на око видно наросток *-айло* (властивий наросток *є-ло*, а *-ай-* належить до пня йменика), н. пр., Василь Воропайло, коз. р. 33, черк. (пор. Корн'їй Воропай, к. р., 199., київ., «воропай» Гр. Сл. I, 255), полковникъ Нагайло, Эв. Ист. 615 (пор. «нагай»¹⁰²)...

Такі прізвища, первісно, здебільша, *nomina agentis* сер. роду, що подавали певну характеристику людини, були знані в нас уже в XIV. та XV. ст., пор. Федоръ **Єсташкович Рикало**, грам. з 1392, Роз. ст. 47; **Миханло Кезькайло**, канцлер, АЮЗР VII₁ 10 (1450), боярин Пирхайло, АЮЗР VII₂ 9 (1482—1491), й вони стали основою для повстання такого популярного в нас хресного ймення, як — **Михайло**; така анальоґія дуже вигідно усувала труднощі що повставали в вимові цього ймення після відпаду глухого й витвору двозвука з нескладового вже «і» та попереднього «а» (*Michailъ > Michail* — *Michailo*, пор. рос. Михаил або Михайла, старше — Ми-

⁹⁹) Див. прикл., ст. 37., пом.

¹⁰⁰) Це дуже помітно з прізвища **Танцовайло** (коз. р. 130, біл. ц.); тута збережене з дієменика *-ова-*, щоб пізначна була наворотність!

¹⁰¹) Може, це прізвище склалося якося в асоціяції з архаїзмом «мужатися»?

¹⁰²) Подібно, тільки протилежним способом, повстало здрібніле ймення **Михай**, коз. р. 107, 115, 127 (біл. ц.), 196 (калн.) із **Михайло**; це скорочене ймення виглядає наче наказ. спосіб від якогось дієслова, що його немає. Ім'я «Михай» живе й досі, див. Грінч. Слов. IV, 556.

хайло, поль. Michał, чесь. Michał, серб. Михаило, Михајло і т. д.). Це імення в такій формі згадує вже літопис під р. 1130: **Ми́ханло Бачьслакич**¹⁰³), Іп. літ. ст. 1096 (293), і далі під роками 1173 (ст. 2106), 1177 (ст. 2116), 1284 (ст. 297а). У грамотах XIV. в. ця народня форма теж дуже часта: (пань **Ми́ханло Ходко**) грам. 1. І. 1368, Роз. ст. 16; (**М. Єнкович**), грам. 1878, ст. 26; грам. 26. VII. 1386 (пань **М. Іванович**), Роз. ст. 31; грам. 1396 (**князь М. Єкнстевич**), Роз. ст. 46. — уживається вона для всіх с т а н і в; те саме в XV. та XVI. в. — див. Роз. ст. 70 (грам. 19. X. 1404), ст. 106 (грам. 1424 — пань **М. Бєшчатський, староста галицкии, М. Грабовицькии**), ст. 145 (**князь Ми́ханло Константинович Єльшаницькии**, грам. 1. І. 1443), ст. 149 (грам. 3. XII. 1445), 151 (5. XI. 1445), 152 (15. V. 1446), 164 (20. III. 1456—1481) — все: князь **Ми́ханло Чорторызькии** — таксамо АЮЗР VII₁ 29 (1543), Пам. кiev. 151...; в XVI. в. князь Михайло Ружинській, АЮЗР VII₁ 218 (1565), 219, 220; таксамо в молдавських грамотах XV. в.: 1407 (Ул. 16); 1421 (Ул. 26); 1433 (Ул. 35: **Ми́хайло Попша, М. Озрикь = Ureche**¹⁰⁴); 1436 (Ул. 53), 1407 (Ул. 57); 1452 (80 **Мань Ми́хайло логофеткь**); таксамо духовенство XVI—XVII. (Михайло Рагоза, архієпископ кievський, АЮЗР VI, 116, р. 1596; ерей Михайло Самсацькии, АЮЗР VI 264, р. 1599; Михайло Галшевичь, духовенства троецкого сынь, *ibidem*, р. 1683 і т. д. — доказ, що в цій формі це імення не відчувалося вульгарним, як це почало відчуватися в попівських та інтелігентських колах XVIII. (Дневник Маркевича, все — «пань Михайло») та XIX. вв., з переходом на книжні форми. Ясна річ, що джерела з селянськими (АЮЗР VII₂, ЖУР I—III, ЖУР IV—V), міщанськими (АЮЗР VII₂) й козацькими іменами (коз. р., Эв. Ист.¹⁰⁵), із XVI—XVIII) віку знають тільки імення «Михайло» з різними способами написання: Michailo (АЮЗР VII₂, 118, 131, 132...; ЖУР II 100, 102, 105...; III 147, 255, 267, 284...), Michailo (ЖУР II 255...), Mychailo (АЮЗР VII₂ 145, 147), Michaylo (ЖУР III 169, IV 46, 50...; V 4...; АЮЗР VII₂ 503, 506...; АЮЗР VII₃ 339 з XVIII. в.) і т. д.

З інших єврейських імен власних такої сполуки (-a+el) стрі-

¹⁰³ Розуміється, церковних форм **Ми́ханля** — більше: пор. **Ми́ханля** (князь), Іп. літ. р. 1111, ст. 1016 (митрополит) — р. 1130, ст. 1096 і т. д.

¹⁰⁴ = вухо.

¹⁰⁵ В коз. р. найдено всього дві церковні назви на яких 1000 Михайлів: Михайль Голота (60, кан.), Михайль Мосточенко (60, кан.); про — Михаль, Михаль, Михало див. ст. 36.

часться в наших джерелах іще тільки, близьке звуково до ймення **Михаилъ** — **Мисаилъ** (гр. *Μισαήλ*, *Μισαῦλος*, серб. Мисајло, Акад. Словн. VI 754 — приклад у асс.) — тепер уже рідке, — що, за анальогією, в нас в XV—XVIII. в. уживалося як **Мисайло**, див. князь **Мисайло** почав описувати, київськ. пом., ст. 58, **Мисаило** рудскон описал, *ibidem*, ст. 51, чернець Мисайло, АЮЗР VI 131 (1597), АЮЗР VI 577 (1626)¹⁰⁶...

Зате сильно прийнялася й поширилася ця форма в зукраїнчених литовських іменах, уже в XIV—XV. в., пор. боярин **Миниганло**, грам. 16. XII. 1388, Роз. ст. 44, **Минкганло** изъ **Ошмены**, АЗР I № 9, ст. 36 (1388)¹⁰⁷, й передовсім **Швитригганло** (князь чернигівський), грам. 31. VIII. 1424, Роз. ст. 99; 3. IX. 1424, Роз. 102; АЗР I № 32, ст. 45; АЗР I № 36, ст. 48 (1438) з ріжними відмінами¹⁰⁸ цього ймення: **Швитриггаило** **Ѕалкирьдовичъ**, грам. I. 1. 1443, Роз. ст. 144; кн. **Швидриганло** **Ѕалкирдович**, грам. 3. III. 1445, Роз. ст. 148; 5. XI 1445, ст. 150 (**Ѕалкьрдовичъ**); АЗР I № 45, ст. 58 3. IX. 1445 (**Оалкирдовичъ**); **Шквидригаило**, АЮЗР VI₁ 8 (1444) і **Швитригаило**, грам. 5. V. 1434, Роз. ст. 128.

Таким чином, у нас усталилися в тих часах такі форми подібних литовських імен: **Ягайло** (лит. *Jagallas*, лат. *Jagalo*, Груш. Іст. IV 129), **Скиргайло**, **Кезгайло**, Груш. Іст. V 34, **Коригаило**, Груш. Іст. IV, 450, 514, **Мінгайло**, Груш. Іст. 514 і т. д. — й історична традиція зберегла їх у нашій свідомості до сьогодні, передавши в такій формі ці ймення найближчим сусідам — Росії.

3. Треба здогадуватися, що, коли з форм наказового способу V. кл. утворювалися паралельно прізвиська творами **-ло** та **-ко** (пор. *Chwataylo*, ЖУР II 45 й *Zachwatayko*, ЖУР V 50 — й анальогічно: *Brailo*, ЖУР I 136 та *Braiko*, АЮЗР VII₂ 226...) з відповідними ріжницями у значінні — то така паралель могла захопити й

¹⁰⁶ Лист єписк. Копинського до путивльського воєводи.

¹⁰⁷ Луцька грамота кн. Витовта для Жидів.

¹⁰⁸ Розуміється, с й найближчі до литовської мови форми: **Швітриггал** — грам. 27. XII. 1433., Роз. ст. 126 (в латинських хроніках пишуть це ймення ріжно: *Witrigaldus*, Груш. Іст. IV. 185; *dux Switrigall*, Груш. Іст. IV 204; *Switrigail*, Груш. IV Іст. 225, *ex fundatione Swidrygaly*, АЮЗР VII₂ 73...), **Швитриггалъ** — грам. 9. I. 1452, Роз. ст. 160; грам. 31. XII. 1451, ст. 158; грам. 15. V. 1446, ст. 152, і **Швидриггалъ** — грам. 23. IV. 1438, Роз. ст. 140; АЗР I № 37, ст. 49 — але й с дороблене (анальогічно до церк. **Михаилъ**) — **Швитригганалъ**, грам. 9. XII. 1433, Роз. ст. 118; грам. 4. II. 1438, Роз. ст. 138; грам. 1451, Роз. ст. 156. Всі ці форми склалися на основі такої пропорції (асоціації):

Михалъ: Михаиль: Михайло = Швидригалъ: Швидригаиль: Швидригаило.

инчі дієслівні кляси, що, коли, н. пр., у мові було прізвище *Чуйко*, (див. ст. 12, помітка), то могло було бути й **Чуйло*; коли було *Клюйко*, то могло бути й **Клуйло*; коли було *Цілуйко*, то могло було бути й **Цілуйло*¹⁰⁹); і таксамо, коли було прізвище *Стойко* (див. *ibidem*), чи *Стуйко* (з переходом *o* на *y*) — то могло бути і **Стойло*, чи **Стуйло* — та не в сучасному значінні «місця, де стоїть худоба», а просто з тим значінням, що його мають анальоґічні прізвища на *-ло*, з одтінком — по грубіння [пор. прізвища: *Грицько Броїло* (= Бройло), коз. р. 137 м. (можна читати і Бройло), *Григорій Завойло*, Эв. Ист. 1916]. До таких прізвищ примкнули єврейські ймена зложені з *-el*, що в першій частині зложення мали визвук на *-y* (церк. *-y + иаѣ*), та грецькі на *-o + ιλος*, і, таким чином, повстало ймення *М а н у й л о* (євр. *Manuel*, церк. *Манѣиѣ*, гр. *Μανουήλ*), пор. Іп. літ. під р. 1137, ст. 1116 (300): *скопечъ Манѣило*¹¹⁰); в XVI. в. *Manuilo*, АЮЗР VII₁ 170 (1552); АЮЗР VII₂ 173; ЖУР I 66 (*Manuilo kuznierz*); ЖУР VIII 21 (1546 — козак із Переяслава); XVII. в. — коз. реєстер: 4, 7, 8, 15, 21 (чиг.); 52 (черк.); 102 (корс.); 102 (б. ц.); 148 (ум.); 158, 162, 166, 171, 197 (калн.); 237 (перейсл.); 239 (кропив.); 268, 285 (мирг.); 305, 310, 316 (прилуць.) — і в такій формі знає це ймення й сучасна мова. Сюди належить іще — *С а м у й л о* (євр. *Samuel*, гр. *Σαμουήλ*, *Σαμουήλος*, церк. *Самѣиѣ*¹¹¹), що виринає аж у XVII. ст.: АЮЗР VII₁ 415 (*Samuulo* — 1636); Пам. кiev., 67 (1638 — Самуйло Кириловичь); ЖУР IV 303 (*Samujlo Pankowicz*), 247; ЖУР IV 278¹¹²); (1650) АЮЗР VII₁ 551 (1686)...; коз. р. — 27 прикладів у правобереж. полках; 16 — у лівобережних¹¹³); XVIII. в. — Эв. Ист. 1603 (*Самуйло* — козак запор.) — жидівська форма *Samuulo Leyzowicz*, АЮЗР VII₂ 45 (1563 — крем'ян.).

Обидва ці ймена зустрічаються і в формі *М а н о й л о* (живе й досі, Грінч. IV 555, серб. *Манојло*) та *С а м о й л о*. В молд. грамотах (1449, Ул. 76; 1454, Ул. 84 — вѣра Маноило хотинського — 86) таке «о» пояснюється заміною «о» та «у» в Молдаван, «о» в

¹⁰⁹ Є прізвище *Груйло Лавринь*, коз. р. 11 (чиг.) — але тяжко його звести з якимось відомим пнем.

¹¹⁰ Розуміється, є й *Манѣиѣ*, пор., н. пр., ст. 1256, р. 1147.

¹¹¹ коз. р. 71 (кан.) — Самуель (може, Поляк ізроду); форма «С а м о й л о» відома вже в джерелах XVI. в.

¹¹² Надруковано — *Samnilo*; очевидячки — помилка.

¹¹³ 6, 16 (чиг.); 28, 33, 35, 43, 44, 48, 51 (черк.); 54, 60, 62, 68, 69, 71, 73, 75, 76 (канів.); 79, 84, 89, 92, 94, 104 (корс.); 109, 124 (біл. ц.); 171 (брасл.); 186 (калн.), 198, 199 (двічі), 204, 208, 210 (двічі — київ.); 228, 235 (перейсл.) 243, 246, 248, 249 (кроп.); 306 (прилуць.).

ром. мові придушене, дуже зближається до «у»¹¹⁴); в дописці на єванг. попов. Євсевія з XIV. ст. (єванг. з 1283. р. на 626 листі)¹¹⁵) — таке «о» вказує на непотрібну етимольогізацію, охоту писати «по-книжньому», себто, писати скрізь «о» зам. — «у» (у складах із корінним «о», де в наступному складі випав глухий, — народ уже говорив у XIV. ст. — у), дарма що «у» було корінне. Те саме сталося в XVI. ст. з ім'ям Самойло (XVII. ст. Самойлович — «одвультгаризована» форма з «о»; гетьман так підписувався — хоч були й «Самуйловичі», пор. коз. р. 41 — черк.: Самуйловичъ; Росіяни писали «Самойленко» — теж «одкнижнення»): АЮЗР VII₂ 135, 193 (кам'ян.), 273 (ратн.), 334 (любом.), 135 (Szamoulo); ЖУР III 260 (Szamoilo); XVII — АЮЗР VII₁ 512 (Samoulo Paszków syn, 1683), коз. р. у правоб. полках — 13, у лівобер. — 20; харк. пер. скрізь — Самойло (ст. 152, 158, 161, 172) та Манойло (ст. 171 — М. Бабаев); XVIII — Эв. Ист., 1017 (Самойло Величко), 1912 (Самойло Лисенко) — жидівська форма: Szmooulo, АЮЗР VII 44, 51, 52 (крем.); ЖУР I 3; ЖУР I 32, 51 (це — не Жиди); ЖУР III 311 (Smoulo Zid), ЖУР III 41 (Smoulo Iaczkowicz), ЖУР III 75, 136 — прізвиська. В відомій думі про Кішку це ймення дійшло до нас уже в такій формі, в якій уживається й сьогодні: С а м і й л о (Грінч. IV, 560), при чому «і» дісталось сюди за такою анальогією: *стуйло* — *стійло*, *пуйло* — *пійло*¹¹⁷).

Таким робом повстав у нас із грецького Ζώιλος (чи — Ζωίλος) наш З о й л о (церк. Зои́лъ)¹¹⁸), — Эв. Ист. 1916, але ж це ймення, через свою рідкість, зробилося ім'ям родовим, прізвиськом (Зойло Григорій).

* *

*

¹¹⁴) Й досі там кажуть «Manoli», й од Румунів перебрали це ймення в такій формі й Українці (пор. це ймення часто в Федьковича «Манолій»).

¹¹⁵) Се кингъ коѡпнлъ Констанкинъ Маноило соѡ(к) на сїѡкннѡ, Євсевієво євангеліє 1283, опытъ историко-филологическаго изслѣдованія Г. К. Голоскевича (Изслѣдованія по русскому языку, Т. III, вып. 2, С. Петербургъ, 1914; в самому тексті євангелія є заміна о — ѡ, е — ѣ і навпаки, але ж до примітки цього відносити не слід.

¹¹⁶) Пор. 29, 36, 45, 52 (черк.); 97, 102 (корс.); 107, 130 (біл. ц.); 83, 139, 146 (ум.); 161 (брас.); 183 (калн.); 217, 233, 236 (перяєсл.); 244, 248 (двічі); 251 (кропив.); 255, 256, 257, 258, 260, 272, 276 (мирг.); 290, 294 (полт.); 350 (придуць).

¹¹⁷) Інакше Мікльосіч, пор. Die Bildung der slav. Personennamen, Denkschrift. der kais. Akad. der Wissensch., X, 1860, ст. 220, 221.

¹¹⁸) Припадає на 4. березня.

Із усього виходить, що майже рівночасно з такими чоловічими йменами хресними, як «Марко», появляються такі самі ймення на *-ло*. Велика поширеність імеників (прізвищ), утворених із форми сер. род. part. praet. act. II. дієслів IV. та V. кляси, спричинилася до витвору окремого форманса *-ило*, *-ало*, що стали основою (збігалася відміна в непрямих одмінках) для повстання хресних імен на *-ло*, типу *Данило*, *Гаврило* і згрубілих форм инчих хресних імен (*Петрило...*). Важну роль при витворі таких особових чоловічих імен одіграв наросток *-ло*, доданий до форм наказ. спос. дієслів V. кляси (*-айло*) — він усував невігідний визвук, що повставав у деяких імен єврейського походження — через випад глухих. За дієсловами V. кл. могли з імперативних форм і инчих кляс виділюватися самостійні наростки (*-уйло*, *-ойло*), що теж ставали основою для повстання нових чоловічих імен власних на *-о*.

III.

І м е н а н а *-но*, *-хно*.

В наших джерелах (тепер тільки як — прізвища) подибується теж уже дуже рано доволі багато хресних імен на *-но* (вперше під 1174. р. Іп. літ. **Мицно**, далі в XIV. ст., гр. 1370, Роз. ст. 18 — **Тихно**; 1385, ст. 28 — **Дхно** й т. д.), й ці ймена творяться до кінця XVII. ст. Пояснення винику таких імен складніше й важче, ніж імен власних на *-ко*, *-ло*, важче тим, що в нас уже н е м а є тепер т в о р и л а, що його можна зв'язати з такими ймениками. Розслідуві таких імен присвячено окрему довшу працю під заг. «Українські ймена особові на *-но*», що друкується в «Збірнику історії укр. мови УАН», тим то на сьому місці цілого викладу не переповідатимемо, а тільки зберемо ще раз свої висновки.

Імена власні на *-но* повставали двома шляхами: або 1) механічним способом, а) так, що, ймена з визвуком на *-н* діставали, за другими чоловічими йменами на *-о*, визвучне «о» (Воинъ — Во й н о, АЮЗР III₁ 88; Іоаникій, Ган — Г а н о, АЮЗР VII₁; церк. **Мамантъ**, гр. *Μάμας*, *-αυτος*, укр. Мамон (к. р. 326., ніж.) — М а м о н о, коз. р. 202, київ., або β), що ймення скорочувалися, як це сказано на ст. 63 (н. пр., К а н о, коз. р. 202, київ., пор. гр. *Κανών*, *Κάνων*, або *Κόνων*, укр. Конон, зі сплутання: Канон, Кан) — або 2) творилися окремим наростком *-но*, що ним, як наростком *-ко* та *-ло*, в номінальній формі прикметника середн. роду з ріжних пнів (прикметникових, іменикових

та дієслівних) творилися різні *прізвища* (той наросток указував на прикмету людини, подавав її характеристику). Цим самим наростком творилися колись і в нас (як це досі є в інших слав. мовах: у болгарській, сербській, словін., польській, білорусь., почасти в москов.), в деяких із них у додатку до наростків на *-achъ, -uchъ, -ochъ*, здрібнілі прикметники (пор. укр. *малюхний* = *малесенький*), що їх номінальна форма середнього роду стала безпосередно основою для повстання особових чоловічих імен на *-но*. Зпочатку такі здрібнілі особові ймення творилися передусім із тих хресних імен, що мали у своїх перших складах «х» (Мих-айло — *Мих-но*), «ф» (Стеф-ан — *Стех-но*), «Ѡ» (ЄвстаѠ-ій — *Стах-но*), й, наслідком змішання визвучного «х» із здрібнілим наростком *-сь* (Мих — *Мись*), ті, що мали в перших складах «с» (Дасій — *Дас-но*), а далі — пішли вже інші (*Грихно, Лохно, Ілліхно* й т. д.). Новий цей наросток *-хно* поширився на цілій українській території в XVI—XVII вв., полишив свій великий вплив на іменах осіб жіночих, і інших іменах, поутворюваних хоч із *-хно* різними наростками, хоч із скорочених імен на *-х*. Зчасом імена на *-хно* робилися прізвищами, і в такому вигляді й залишився цей наросток і до сьогодні, стративши зовсім свою колишню словотворчу силу; його треба вже вважати за вимерлий, а ймена, ним колись утворені, за закріплені літворюва.

IV.

Іменики на *-тро, -дро, -про, -сло* й т. д.

Важкі до вимови приголосівкові сполуки, витворені наслідком випаду глухих у визвуку, — мова здавна усувала ще ось якими двома способами: а) як у деяких інших слав'янських мовах, м і ж приглосьними розвивала помічні звуки, що з них ізгодом в нашій мові повитворювалися *о* або *е*, б) після останньої приголосівки, в абсолютному визвуку, появлялося на зразок імеників середнього роду — *о*, й ті йменики переходили до середнього роду.

1. Такі явища подибуємо передовсім у сполуках: *-tr, -br, -pr, н. пр., прел. *vĕtrъ* — укр. *вітер* (старобол., *вѣтръ*, поль. *wiatr*, чесь. *vĕtrъ*, болг. *ветър*, рос. *ветер*, сер. *ветар* і т. д.); прел. **bebrъ, *bobrъ* — укр. *бобёр*¹²⁰) [стрбл. *бѣбръ, бокръ, бьбръ*, поль. *bóbr*, гор.-луж. *bobr, bĕbr*, чесь. *bobr*, рос. *бобр* або *бобёр*, бол. *бебер*, серб. *дабар*

¹²⁰) Укр. „бібр“ утворене на зразок польськ. форми *bóbr* — воно й відоме тільки на заході України (Галичина), пор. вимову «Біберка» ще в 40. р. XIX. ст.,

із *babar і т. д.]; прасл. *vergъ — укр. *вепер* або *вепро*¹²¹) [стрбл. *кєпръ*, поль. *wieprz*, чесь. *verř*, полаб. *vīpr*, рос. *вепрь*, серб. *вепар* і т. д.]... На основі цього, латинські йменики на -trum (грецькі на -τρον) діставали й дістають у нас подвійні форми: середнє лат. *regestrum* (*regestum*, *registrum* — Du Clange, *Glossarium mediaevi latinitatis*) — *реєстер*, пор. Шевч., Гайдамаки, *Поезія* I 129¹²²); отже, таксамо *θέατρον* (*theatrum*) — *театер*¹²³); *metrum* — *метро* (*фїроїческоє, єлегїаческоє, їамбїйческоє*) в Зизанїя Тустановського¹²⁴) ЗНШ СП, ст. 35, 36, але до міряння — *метер*, отже й — *кїльо-метер, барометер, термометер* і т. д.; лат. *centrum* — укр. *центро*, пор. Куліш, II, *Маруся Богуславка* XI, ст. 360¹²⁵); лат. *sceptrum* (гр. *σκήπτρον*) — *скипетро*, пор. Куліш, III, «Двоє предків», ст. 6¹²⁶) й т. д. А за анальогією, деякі йменики, головно, чужого походження, із визвуком на -er, (що розвинулося на слав'янському ґрунті на основі своїх законів із -ьг у сильній позиції), або переходили до української мови (через польську — німецькі слова, або безпосередно — напр., фїнські) з цим визвуком, або могли діставати визвук -ро й робилися, здебільша, окситонами, напр.: *струкр. шаткрь*¹²⁷)

див. Яків Головацький, *Велика Хорватія або Галицко-Карпатська Русь, Твори*, Львів, 1913 (*Руска письменність* III₁), ст. 301.

¹²¹) Записане Головацьким, див. ЗНШ, т. ХСІV., ст. 450 (Михайло Возняк, *Студії над галицько-українськими граматиками* ХІХ. в.).

¹²²) Т. Шевченко, *Поезія*, Українська Академія Наук (Історично-Літературне Товариство), Т. I—II, Книгоспілка, Київ, 1927 (записи, Миколо-у реєстер). Грінченко (Слов. III, 41) наводить, неначе-то К у л і ш уживав слова «реєстр», але приклад поданий — у місцевуку однини.

¹²³) Проф. С. Тимченко зовсім справедливо завважує, що, вимовляючи «театр», український селянин на «р» спіняється ще зокрема, так, що це слово в його устах звучить, як «театри», див. *Курс українського язика*, Київ, 1927 ст. 59.

¹²⁴) Михайло Возняк, *ГраMATика Лаврентія Зизанія з 1596. р.*, Львів, 1911.

¹²⁵) «Там, речеш ти, ц е н т р о жїзні староруської зробилось» (Сочіненія и письма П. А. Кулиша, томъ 2-й, изданіе А. М. Кулишъ, подъ редакціей И. Каманина, Київъ, 1908).

¹²⁶) «Тепер ми всі царі, що землю осягнули під вічне с к и п е т р о науки да культури» (Сочиненія, томъ 3-й, Київъ, 1909 або Куліш Олелькович Панько, «Дзвін», староруські думи й сьпїви, Женева, 1893, ст. 13.) Тим то нічого дивного в цьому немає, коли проф. Євг. Тимченко, йдучи за цим визвучним законом укр. мови, франц. слово *timbre* передає укр. т е м б р о (Курс історії українського язика, Київ, 1927, ст. 14, 38, ген. sg. тембру, ст. 84). З другого боку, пор. у М. Старицького к е д е р, стбл. кєдръ, гр. *κέδρος*, лат. *cedrus*, рос. кедр, чесь. cedr, поль. cedr (Поезії, Київ, 1908, ст. 98)

¹²⁷) Успен. збірник із XII. ст., вид. Шахматова й Лаврова [моск. «Чтенія»]

(запов. з тур. *çater*, пор. болг. чадър, рос. шатёр, поль. szatr або szatra, сер. чадор, слов. šator — Bern. Et. Wört I, 133), — *шатер* (Жел., 1084) і (частіше) *шатрo*; серед.-нім. Zober, укр. *цѣбер* (Грінч. Словн. IV 426) і *цѣбрo* (Грінч. Словн. IV 440)¹²⁸)... Коли ці йменики з визвуком на *-o* відчуються як *neutra*, то такі чужі запозики (німецькі або латинські — через німецьку мову), як *шватер* (нім. Schwager, чесь. švagr¹²⁹) і *шватрo* (в Коломийц.), *майстер* і *майстрo* (Грінч. II 398, Bernecker Slaw. Etym. Wört., II 3 (Lieferung 11 — magistrъ)¹³⁰, або такі йменики непевного походження¹³¹), як *сябер* (Номис 3399)¹³² і *сябрo* (Грінч. IV. 239), через те, що визначають особи чоловічого роду¹³³), вже перейшли до чоловічих імеників.

Ясна річ, що цей визвучний закон не міг оминати таких хресних імен, що після відпаду глухих мали таку невивідну сполуку приголосних: майже всі вони виявляють *o b и d в a* способи оминання тої сполуки, вставляють «е» між приголосівки, або мають *o* на кінці (Петер — Петро, Дмитер — Дмитро, Олександр — Олександро й т. д.). Це відноситься передовсім до дуже поширених імен¹³⁴), таких, як

з 1899. р. з Несторового оповідання про муки та смерть кн. Бориса: (Борисъ) *кѣлѣкъ къ шатъръ скон начатъ мѣнтѣ...* стор. 61, пор. ще ст. 51.

¹²⁸) Поява «я» побіч «е» — через асоціацію: цєбрина — цямрина (Грінч. Словн. IV, 426), гал. цимбрина, середнім. Zimber, польсь. cębra, див. ще про це: Роман Смаль-Стоцький, Українська мова в етимологічному словарі Є. Бернекера, т. I, zvláštní otisk зі журн. Slavia, Ročn. V, sešit I, Praha, 1926, ст. 21.

¹²⁹) Грінч. Слов. IV 488, приклад із Чуб. — в асс. sing.

¹³⁰) Це слово через німецьку мову (Meister) діставалося до нас двома наворотами: а) у XIV. ст. через чеську (нім. *ei* — чесь. *i*, Meister — mistr, *r* складотворче заступило нім. *-er*), польську (mistr — mistrz, див. *гофмистръ*, грам. 29. VI. 1394, Роз. ст. 54, бургомістер, бурмістер, мистерний, мистець), б) пізніше (XV—XVI) безпосередньо від Німців, через маґдебурзьке право, цехи й т. д., а то й через польський вплив, пор. майстер, цехмайстер (пор. волинську пісню про Купер'яна).

¹³¹) Здається, фінського, пор. естонське *sobber*, див Fr. Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien, 1886, ст. 297.

¹³²) Номис, Українські приказки, прислів'я и таке инше, Петербург, 1864, ст. 181.

¹³³) Колись давно я чув десь на селі в Галичині — *свекрo* (прсл.* *svekrъ*, стрб. *свекръ*, чесь. *svekr*, болгар. *свекър*, серб. *свекар*, укр. звичайно — *свекор*), але ж не пригадую собі, де та коли, тому й не зважуюся наводити цього прикладу. В. С.

¹³⁴) Укр. мова оминає цей важкий приголосівковий визвук іде так, що переносить чужі йменики й до жіночого роду, н. пр., лат. *coriandrum sa-*

а) церк. **Александръ** (гр. *Ἀλέξανδρος*, лат. Alexander, рос. Александр, поль. Aleksander, серб. Александар, од XVI в., здебільшого, під впливом італійським, Алєксандро, акад. загребський словн. I, 9 і т. д.), що появляється вже під 1228. р. в літописі як **Олександро** (Іп. літ., ст. 256а, вид. 754) і таксамо в XIV в.: **князь [ъ] Олександро Корватовичь**, грам. 17. III. 1375, Роз. ст. 20, **кн[а]зь Александро Четвертински**, грам. 10. X. 1388 (луцьк.), Роз. ст. 42. Дуже часто читаємо це ймення в такій формі у грамотах XV в., **Александро**, **воевода молдакскы**, молд. грам. 1402, Ул. 13 (зрештою, в молд. грам. тільки: **Александръ**), **князь Александро Колодимировичь**, грам. 1429, Роз. ст. 113; **князь Александро Икановичь Носк**¹³⁵, грам. 5. X. 1434, Роз. ст. 128; **князь Александро ...кин**, грам. 23. IV. 1438, Роз. ст. 141; АЮЗР I № 37, ст. 49; **козринъ Александро Самотечичь**, грам. 16. IV 1446 (київ.), Роз. ст. 154; АЗР I, № 47, ст. 60; **кн[а]зь Александро Сенькошкєовичь**, грам. 1451 (луцьк.), Роз. ст. 156; Александро Федоровичь Чарторьискій, АЮЗР VII₁ 17 (1455, крім цього — **Александръ Ч.**, АЮЗР VII₁ 31 р. 1498, 25, р. 1553 — а так — **Александръ**); князь Александро Юрьевичь (виленський), АЗР I № 126 (14. III. 1495), АЗР II № 3, ст. 3 (8. XII. 1506), № 8, ст. 6 (15. XII. 1507), № 29, ст. 31; № 31, ст. 41 і т. д.; XV—XVI **князь [ъ] Александро Сеньдюшкович**¹³⁶, Київ. пам., ст. 41; Олександро, Жид із Острога, Груш. Іст. VI 176; XVI — АЮЗР VII₂ 254 (Alexandro Nestorowicz, kmieć, бар.); АЮЗР VII₁ 219 (панъ Александро Журовницкій — 1565), 220 (князь Александро Буримський — 1565); ЖУР I 72 (Alexandro Czasnkozicz — старост. гал.); ЖУР I 154 (Alexandro Rathuszni — стар. рогат.); ЖУР III 393 (Olexandro, стар. львів.). У XVII ст. цього ймення джерела не виказують; в коз. р. воно є у здрібнілій формі (С а х н о), а стрічається, н. пр., Александръ 117 (біл. ц.)¹³⁷... та Александръ

tivum (рост.) — *коляндра* (Грінч. Словн. II, 274); colostrum — *колястра* (Bern-Sl. et, Wört. I, 542); *κύλινδρος*, нім. Zylinder, моск. цилиндр — *циліндра* (Грінч. IV 558, у спец. значінні), *циліндер*; подибується часто ймення П е т р а, А З Р VII₂ 171, дуже часто: К а р п а, ЖУР II 113, 117...; ЖУР III 240, 252...; ЖУР V 212, 234, 289, подібно, як Ворскло й В о р с к л а, див. ст. 57; г и м н а (гр. *ἄμνος*), *ibidem*, помітка 3.

¹³⁵ В цій грамоті значки ь та ъ — мішаються.

¹³⁶ Це той самий князь, що вгорі (**Сенькошкєовичь**).

¹³⁷ Може, тоді вже такої форми й не було, як немає її вже й сьогодні, дарма що дехто «відвультгаризовує» своє ймення й пише, під чужим впливом (російським) — О л е в с а н д р. Така мода могла бути і в XVI—XVII ст., як це видно з написання ймення Н е с т р ь, АЮЗР VII₂ 590 (чорноб. зам.) попри Н е с т е р ь (*ibidem*, 632), дарма, що в цьому слові чи «е», чи «о» корін-

Берло 97 (корс.)... В такій формі, хоч і рідко, живе це ймення й досі (О л е к с а н д р о, Грінч. IV, 557, Лександро, *ibidem*, 554) — на лівому березі, жило ще донедавна і в Галичині¹³⁸), а так — переважила форма на *-ep*¹³⁹).

Сюди належить і скорочення сього ймення з XV. в. Шандро, грам. 24. V. 1404, Роз. ст. 68 (Некровичь); грам. 1424, Роз. ст. 106 (Шанъдро Яртишовьскии); у молд. грамотах: 1445 Ул. 68 (Шандро граматикъ); 1449, Ул. 76; 1433, Ул. 34 (панъ Шандро, лат. текст цієї грам. передає це ймення *Sthandro*), Ул. 34; грам. 1452, ст. 81¹⁴⁰); XVI. в. — Sandro ЖУР I 9 (див. *Sandrowicz*, ЖУР I 64).

б) На зразок цих імен, із тих самих причин, могло повстати (рідке, зрештою) ймення Н и к а н д р о (гр. *Nikandros*, церк. Никандръ), АЗР II № 193, ст. 350 (6. VI. 1539), № 198, ст. 361 (13. XI. 1539 — Свистѣлницкый)¹⁴¹).

в) Дуже популярне в цілому християнському світі ймення *Petrus* (гр. *Πέτρος*, церк. Петръ, рос. Петр, поль. Piotr, серб. Петар, болг. Петр і т. д.) появляється в сучасній формі Петро що-тільки в XV. ст.¹⁴²),

не, і в XIV. ст. бачимо вже сліди «ікання» на місці корінного «е», пор. Нестѣръ грам. 1378, Роз. ст. 26.

¹³⁸) Пор. Гавріиль Крыжановскій, Поученіє для гр. кат. приходскихъ урядовъ о належитомъ веденію и писанію метрикъ, Львів, 1873, ст. 13.

¹³⁹) Цікаво, що Руданський, який любить імена на *-o*, всі назви троянських героїв із таким визвуком, якщо (рідко дуже) не залишає їх (для ритму) із приголосівковою сполукою — передає йменами на *-ep*: *Ἀλέξανδρος* — Олександр, Іл. III 16, 30, 37...; VI 290, 314, 331 й т. д.; *Τεύκρος* — Тевкер, Іл. VI 31, VIII 166, 292; XII 371; XIII 170; XV 442...; gen. sg. — Тевкера або й Тевкера, Іл. XV 462; *Πίζανδρος* — Пізандер, Іл. XIII 600, 605; *Ἰσανδρος* Ісандер, Іл. XV. 197, 203; *Σκάμανδρος* — Скамандер, Іл. XII 21 (Пізандр XVI 194, Скамандр XXI 125)...

¹⁴⁰) Побіч Шандръ, грам. молд. 1404, Ул. 15; 1407, Ул. 16; 1454 (панъ Шандръ логѣгъ), Ул. 83; є й ромунська форма (зглушене «о» в визвуку) — Шандръ (пръкалагъ), грам. 1499, Ул. 176), в такій формі знане це ймення, н. пр., на Буковині, але як — прізвище (*Şandru*); «и» замість «е» могло прийти до Молдавії (а звідсіля до Галичини) від М а д я р і в, пор. мад. *Sandor*, себто — *Šandor*.

¹⁴¹) Автім, можливе повстання цього ймення за анальогією до ім'я Андрo, див. ст. 62.

¹⁴²) Важко погодитися з поглядом акад. Кримського, що форми *Петро* (або *Павло*) жили вже в нас в XI. ст. Написання в Ізбор. Святослава з 1073. р. на листі 2625: *ока оѣко Петро, но ояже Пасло*, з яких акад. Кримський робить цей висновок (Акад. О. Шахматов — акад. Аг. Кримський, Нариси з історії української мови, Київ 1924, ст. 102; за ним К. Німчинов, Український язык у минулому й тепер, друге видання, Харків, 1926, ст. 62, і таксамо проф. І. Огієнко у II. вид. книж. Курсь українського языка, изъ лекцій по історії укра-

і то лише раз: **Петро, сѣдня перемѣскин**, грам. 1. I. 1419, Роз. ст. 91 (у грам. 21. I. 1422, Роз. ст. 98. — той самий суддя зветься вже **Петръ, сѣдня перемѣшльскыи**) на багато прикладів із цер. формою¹⁴³). В XVI. в. прикладів уже б і л ь ш е: АЮЗР VII₂ 137 (Petro Rupienko — хмельн.), 147 (Petro Dancziszin, р. 1565. — хмельн.); ЖУР I 210 (Petro Demkow) 211, 282, 286 (дрогобиць.); ЖУР II 151 (Petro Przisli = Прийшлий), 284; ЖУР III 194 (Petro Leyteplo = Литепло); АЮЗР VII₁ 626 (Петро Решетниковичь — мазир. зам. 1552); ЖУР VII₁ 84 (Pietro)¹⁴⁴ — всього 12 прикладів, дуже мала частина супроти того, що припадає на Petr, Piotr, Petrasz чи Petras, Pietr, лат.

инського языка, Київ, 1918, на обкладинці 1919, ст. 169) — до того підстав не дають. Справа в тому, що глухі т о д і ще жили, й така з м і н а для наших прадідів була т о д і ще не потрібна. Глухий ь звучав б л и з ь к о до «о» (бо ж у сильних позиціях перейшов він у цей звук), і писець його переплутав. Це доводить і «ъ» у визвуку, замість «о», напр., **наместѣмъ бо** (каменне) **сами не вѣждайтѣся, нъ сѣгли сѣгашайтѣ**, л. 1535, себто — **наместѣмо каменне**, і, навпаки, приклади, що їх наводить Кримський на ст. 105 (ор. cit.) і за ним часто повторюють инчі (див. Німчинов, ор. cit., 64), зовсім не вказують на улюблені в укр. мові неособові вислови дієслівні; фрази: **имъ же є порѣчно стрѣн-тъ** не можна зрівнювати з укр. сьогочасним «його вбито» (Кримський, *ibidem*), себто, «його в б и л и», а просто це заміна «ъ» на кінці буквою «о» (там — *praesens*: що їм доручений лад, наші неособові форми в таких випадках мають значіння минул. часу й не знають помічного дієслова); те саме відноситься до прикладів із Изб. Св. з 1076: **медъ дано бѣсть Богомъ** (*ibidem*), себто, **мед був даний** (замість: **данъ**) Богом; **мед дано було Богом**, як треба б за акад. Кримським розуміти це місце як неособовий укр. вислів із XI. в. — це к н и ж н а, цілком неприродна для української мови, н о в а, інтелігенська конструкція XX. віка, що виринула в нас дуже не давно, з остраху, ніби то, перед москалізмами, див. О. Курило, Уваги до сучасної української літературної мови, вид. III, Київ, 1925, ст. 42—45; В. Сімович, На теми мови, Прага, 1923, ст. 16—20. Про приклад із Слів Григ. Богосл. я й не говорю — **свѣтъ тѣмю женомо** (= **женомъ**), **нъ не постижемо** (= **постижемъ**) — бо аналогічного неособового вислову в українській мові — н е м а є. Всі ці приклади промовляють тільки за те, що «о» поставлене скрізь за «ъ» — й робити з цього якісь висновки — н е м о ж н а. Таким чином, не можна прийняти, що в XI. в. в нас жили вже ймення: Петро, Павло.

¹⁴³ Пор. грам. з XIV. в.: 1349, Роз. ст. 4; гр. 1359, Роз. ст. 10 — **попо Петръ**; 1366, ст. 12; 1368, ст. 16; з XV — грам. 25. V. 1404, ст. 67; 19. X. 1404, ст. 69; 28. IV. 1415, ст. 87; 1424, ст. 104; 13. XII. 1433, ст. 122; 2. II. 1438, ст. 138 і т. д.; молдавські грамоти знають т і л ь к и «Петръ»: 1400, Ул. 11; 1433, Ул. 36, 38; 1434, ст. 41; 1435, ст. 46; 1443, ст. 64; 1448, Ул. ст. 70, 71, 72, 75; 1444, Ул. 50; 1452, ст. 78, 81; 1454, ст. 85, 87 (**панъ Петръ прѣкалавъ, панъ Петръ Бръвскѣлъ**) і т. д.

¹⁴⁴ Опис королівщини в руських землях XVI. в., т. IV, люстрація з 1570. р. — крім цього прикладу, всі — Piotr.

форму Petrus¹⁴⁵), у двох прикладах маємо вставлене — е: P e t e r: АЮЗР VII₂ 45 (Blum — може, Німець), Pioter; у XVII. ст. ім'я «Петро» сильно зростає: АЮЗР VI 524 (месчанинъ луцький Петро Турчинъ); ЖУР IV 67, 68, 177, 178, 199, 214, 215, 216... 27 прикладів, ЖУР V — 20, всього в обох томах 47 разів, учетверо більше, ніж Piotr (11 разів) та Petrus (13); у козацькому реєстрі загально лише — «Петро»¹⁴⁶); АЮЗР VII₂ 511 (laboriosus Petro), 513, 519, 523 — 1661; АЮЗР VII₁ 511 (Petro Chorostyna), 512 (1683); П е т р о Д о р о ш е н к о гетманъ, Пам. кiev. II 453, Чт. кiev. IV, 114, 115 (2. IX. 1668 — підпис гетьмана) й т. д.; в XVIII. — тільки це ймення: АЮЗР VII₃ 256 (Petro Kosteci), 280 (Morkwa), 286 (Kolod), 339, 340, 342, 525 (Kizkurenko); Дневник Марк. — теж; Эв. Ист.: бувають і книжні ймена (2108, 1963, 1964... — але їх куди менше; як і помо-сковлене прізвище, то ймення «Петро» залишене: Петро Белой 1905, Петро Блудной 1912 і т. д.

г) Ще пізніше появляється теж дуже поширене ймення Д м и т р о (*Δημήτριος*, лат. Demetrius, церк. Димитри, струкр. ще й Димитръ, Дьмитръ, рос. Дмитрий, поль. Dumitr, серб. Дмитар або Димитрије, болг. Димитр і т. д.) — воно появляється тільки в XVI. ст. в подільських документах, і то тільки два приклади¹⁴⁷): АЮЗР VII₂ 171 (swobodny, кам. стар.), 226 (барськ.), на заході його іще не було (ЖУР I—III ні одного прикладу), і що — тільки в XVII. ст. починає брати перевагу, пор. АЮЗР VII₂ 502 (laboriosus Du-

¹⁴⁵ В ЖУР I ім'я «Петро» подибується тільки у двох староствах: дрогобицькому (Capitaneus Drohobicensis, ст. 198—223) й волости Озиминській (Ozimina, ст. 265—308), й тут і там відношення більш-менш однакове: Дрог. — Piotr 10, Petr 3, Petro 2; Озим. — Piotr 13, Petro 2, у цілому ЖУР I — 50 Piotr, 5 Petr, і 4 P e t r o. Треба замітити, що на «Показчик імен», згаданих у I—III ЖУР, зовсім покладатися не можна, напр., я замітив, що під ім'ям Петро» (1509) — 15 пропущено т і л ь к и в І. т.; крім цього, все поміщено під «Петро», Piotr — нема. В. С.

¹⁴⁶ На яких 500 «Петро» — 8 Петръ: 132, 141 (ум.); 184 (кал.); 199, 213, 214 (три прикл.) — все з кiev. полку; в хark. пер. з 1660. р. на 29 (Петро) — 6 (Петр).

¹⁴⁷ До того часу, й пізніше: Димитръ, грам. 1349, Роз. ст. 4 — побіч, розу-міється, церковної форми: Димитри, Димитри — грам. 20. IX. 1413 (Димитръ), Роз. ст. 83; 8. — 26. X. 1421, Роз. ст. 96; грам. 1424, ст. 104; грам. 5. VII. 1428, ст. 111; гр. 29. V. 1430, ст. 116...; XVI ст.: Dimitr, АЮЗР VII₂ 157, 158, 164, 167...; ЖУР III 255...; Demytr, АЮЗР VII₂ 46; Dmytr, АЮЗР VII₂ 16 або Dmythr, ЖУР III 14, 28, 51, 79...; Dmitr, АЮЗР VII₂ 131, 171, 158, 174, 178, 200...; ЖУР II 114, 133, 134, 149...; III 49, 60...; Dmithr, ЖУР III 136; Димитръ, АЮЗР VII₁ 220, 605, 606...; Димитръ, АЮЗР VII₂ 626, 631 і т. д. Та архаїчна назва (Димитри) не тільки сама довго вдержувалася, але ж і потягала за собою інші ймення, пор. Данилин, грам. 1366, Роз. ст. 14.

mitro, 1639), АЮЗР VII₂ 506 (1639), 508 (1661), АЮЗР VII₁ 509 (1683), ЖУР IV 233, 287, 288; ЖУР V 82 (тут ще переважає Dmiter — 14 прикладів, Dmitr — 2); козацьк. реєстр 1649. р. — скрізь Дмитро (чи Дмытро 39, черк.), чергуючись із частенькою досить формою Д м и т е р: коз. р. (Дмитеръ) 128, 131 (біл. ц.); 199 (двічі), 200 (двічі), 204, 211 (київ.); 310 (прилуць.), 324 (ніж.) — 10 прикладів; ЖУР IV (Dmiter) 247, 252, 279, 285, 320, 321, 322, 323, 341; ЖУР V 201, 230, 231, 242; АЮЗР VII₁ 467 (1651); харк. пер. скрізь Дмитро — (19 прикл.); у XVIII. в. — ім'я «Дмитро» вже загальне, див. АЮЗР VII₃ 219, 275, 280, 342 (Dmytro)...; Эв. Ист. 1907 (Дмитро Дубовой), 2100 і т. д.; в такій формі збереглося (побіч М и т р о, Грінч. IV 556, Ї м и т р о, себто, з палят. d'—, ibidem, 351) й до сьогодні.

г) Сюди належить ім'я Патро (церк. **Янтипатръ** (?), гр. *Ἀντίπατρος*, хоч це може бути і скорочене **Патрѡвкъ**, чи **Патрикій**), що появляється на західній українській території: Patro ЖУР III 17 (красноставсь. старост., пор. Nawilo Patrow zięc ЖУР II 179 — лежайськ.); чи живе тепер таке ймення — мені невідомо.

д) Десь у тому самому часі (XVI. ст.) розвинулося, на основі того самого визвукового закону — укр. ім'я Л а в р о (пор. лат. *Laugus*, гр. *Λαῦρος*, церк. **Лавръ**, рос. Лаврентий, Лавр, поль. *Wawrzyniec*, сер.-хорв. під італ. впливом од XV. в. Лавро або Лаврентије, слов. *Lovro*, і т. д.), ЖУР I 121 (*Lawro*), що, під впливом польської форми того ймення *Wawrzyniec* (*laugus* = *wawrzyn*), переходило й на В а в р о, ЖУР II 176 (*Wawro*), 177, 178. Побіч такої форми цього ймення в XVI. в. частіше вживається: *L a w e r* (із **Лауцьгъ*), ЖУР I 7, II 266, III 406; ЖУР IV 257, 268, 306; V 116, або *L a u e r*, ЖУР I 16, 83, 85¹⁴⁸), дуже рідко Л а в о р ъ (із **Лауцьгъ*), коз. реєс. 186 (калн.). Це ймення (Лавро) теж поширилося в XVII. ст., як показує коз. реєстер із 1649, р.: 12, 24 (чиг.), 65 (калн.), 154 (ум.), 183 (калн.), 212 (київ.), 220, 232 (перекл.), 277 (мирг.), 315 (прилуць.), 321 (ніж.) — отже, на цілій тодішній козацькій Україні. Здається, це ймення вже тоді заступало двоє церковних імен: **Лавръ** та **Лаврентій** (лат. *Laurentius*, гр. *Λαυρέντιος*, укр. Лаврентый, коз. р. 165, брасл.; Лаврѣнъ 87, 105, корс.; Лавринъ 108 біл. ц.), як воно буває й досі. Бо й досі це ймення вживається в такій формі (Грінч. IV 554) з одмінами: В а в р о (ibidem), 549, з дисимілі.: Р а в р о (ibidem 559), або Р а в л о (Крижановський, op. cit. 13)¹⁴⁹.

¹⁴⁸) «w» в *Laugus* тільки графічний знак, пор. *Chuedor*, ЖУР, I 17, *Dauid*, ЖУР I 154.

¹⁴⁹) Звідсіля й відоме прізвище в Галичині — Равлюк.

е) Дуже поволі, вже за аналогією до таких імен власних на *-ро*, розвивалося ймення *Карпо* (лат. *Carpus*, гр. *Κάρπος*, церк. *Карпъ*, серб. *Карпос...*). Це ймення в наших джерелах стрічається: два приклади¹⁵⁰ — в XVI. ст.: АЮЗР VII₂ 174 (*Карро*, барсь. стар.), 240 (теж — бар.) і один у XVII. ст. — у козацькому реєстрі 135 (ум.). Видно, що «о» в цьому йменні запанувало аж у XVIII. ст., бо «Карпо» вже стрічається скрізь у матеріялах XVIII. в.: АЮЗР VII₃ (1789) 237 (*Карро Hreczanowski pop*), 283 (*kozak*), 327...; Эв. Ист. 1485 (*Карпо*, куренной атаманъ титаровскаго куреня), 1485, 1127 [*Карпо Сидоренко*, судья запорожск.].

Зовсім нового походження є ймена: *Онухро* (Грінч. IV, 558) з церк. *Онѳрій* (лат. *Onuphrius*), укр. *Онухрій*¹⁵¹), чи *Онipro* (*Крижановський*, ор. cit. 13) з укр. *Онопрій*, чи *Онупрій* (Грінч. IV, 558) та *Габро* (*Криж.*, ор. cit. 12), чи *Габро* (Грінч. IV, 551 — кам. под.), скорочене — *Гаврило*. Цілком недавня є назва для найбільшої української річки; принаймні, до XIX. ст. ніде не находимо назви «Дніпро», а й у перших письменників XIX. в. вона появляється не відразу: стара назва «Дніпр» (лат. *Danapris*, гр. *Δανάρις*, польс. *Dnięrg*, москов. *Днепр*) — стрічається в них іще досить часто¹⁵²); на заході України й досі важко привикати до цієї назви, там живе назва *Дніпер*¹⁵³), як — *Дністер* (лат. *Danastris*,

¹⁵⁰) А так, скрізь *Карп*: ЖУР I—III, АЮЗР VII₁ (*Карпъ*); *Карль* АЮЗР VII₁ 116; XVII в. теж — ЖУР IV—V; коз. р. або *Кагра* (дуже часто, напр., ЖУР I 119, 152, 154, 163...) і т. д.; таксамо в харк. пер. 1660., виключно — *Карпъ*.

¹⁵¹) В Галичині чується й *Онофер* [як прізвище].

¹⁵²) Пор. у *Метлинського*: *Щось Дніпр-воду дуже колихало*, ст. 16; *Старий Дніпр шумів*, ст. 23 (*Гетьман*); *Дніпр клекоче*, *Дніпр стародавній...*, може, звівр... може й *Дніпр*, ст. 39 (*Смерть бандуриста*) — і раз тільки «Дніпро» (*Дніпро спесивий спину гне*, ст. 41) — *Твори Амврозія Метлинського*, Львів, 1906 (*Руска письменність IV*); в *Костомарова*: *Дніпр... широко розлився* (*Переяслав. ніч.*), ст. 145; *Дніпр... реве* (*Пісня моя*), ст. 237 — *Твори Миколи Костомарова*, Львів, 1906 (*Руска письменність, IV*), або, нарешті, в *Шевченка*: *Думи мої*, I, 4, (*Дніпр широкий — море*), *Причинна*, I 62, 64 (*реве... Дніпр широкий... широкий Дніпр не гомонить*), *Гайдамаки*, I 124 (на *Дніпр поглядає*), I 125 (а *Дніпр підслухав*), I 130 (і *Дніпр дужий*)...; *Великий Льох*, I 293 (на *Дніпр поглядала*); *Не молилася*, II 251 (на *Дніпр широкий*), *Ми в осені таки похожі*, II 246 (в *Дніпр широкий понесла*, а *Дніпр у море*) — розуміється, побіч — *Дніпро...*

¹⁵³) Порівн. у західноукраїнських письменників: «Тогди полокав *Дніпер-Славутиця тїнь Лаври*» (*А. Могильницький*, *Скит Манявський*, *Твори*, Львів, 1913, *Руска письменність III* 2, ст. 440); «Он колишешь тихий *Дніпер*... в синій мраці, що *Дніпер* укрила» (*О. Ю. Федькович*, *Писаня*, перше повне і критичне виданє під редакцією др. Ів. Франка, Т. I, Львів, 1902, ст. 34, Укра-

поль. Dniestr, моск. Днестр), цю ж форму знову на Наддніпрянщині що раз більше починає замінювати назва — Д н і с т р о.*)

Існування вже здавна в українській мові паралельних вивучних сполук *-er* та *-ro* (Олександр — Олександро, Дмитер — Дмитро, Лавер — Лавро й т. д.) доводило до того, що й німецькі прізвиська (а не тільки загальні йменики, пор. майстер — майстро, ст. 47) зукраїнізованих Німців на *-er* могли теж у XVI. ст. й пізніше, коли цей процес найбільш розвивався, — діставати визвук *-ro*. Таким чином, «kamieniecki sukiennik» *Butter* (він сам міг вимовляти своє ймення з німецька «Putter») почав у нас називатися *Putro*, АЮЗР VII₂ 166 (пор. Paweł Butherko, *ibidem*, 181); якийсь бідак, що сидів у Потилічу в «domku ubogich ludzi» — *Platter* — попав у документ як *Platro*, ЖУР III 250, й такий самий рибалка *Platter* зі Старого Міста, староства Лежайського, платив за риболовлю вже як *Abram Pratro* (дисим.), ЖУР II 179; і *Eder* — звався у нас *Steczko Hedro*, ЖУР III 115, *Sender* — *Ian Sendero*, ЖУР II 182, 183 (з Курилівки лежайськ. повіта — селяни), *Ruder* — *Rudro*, ЖУР III 248 (зі староства любачівського, платив *s czwierci, z lazu gr. 4*), *Feder* — *Fedro*, ЖУР III 247, теж із любачівського староства, при чому один із Федрів міг на Запоріжжі називатися вже *Хвидро* (пор. нім. вимова близька до «Фидер») Семень, ков. реєстер, 186 (калн. полк.); таким чином, і з *Mader*-а зробився «uroczny kmieć, rzeczony *Madro*, АЮЗР VII₂ 144¹⁵⁴). Так ісклалося й запорозьке прізвисько *Мандро* (Андрей, Эв. Ист. 889 — пор. галицький вислів «іду

іна); «Перебрав ся аж за Дніпер ще перед жнивами», ст. 72 (Мазепа), «Тай за Дніпер уже хоче військо перегнати (Мініх), ст. 123 (*Степан Руданський*, Твори, Т. II, Львів, 1913 — Руска письменність IX 2). Крім цього, пишуть: «Дніпр» (М. Шашкевич, Твори, Львів, 1913, ст. 40, 127; М. Устиянович, Твори, 1913, Руска письм. III₂, ст. 110). Таксамо в них бувають форми: *Дністр* (М. Шашкевич: Побратимови, Твори, ст. 22; М. Устиянович, Твори, ст. 20, 26, 81, 82...;) і *Дністер* (М. Шашкевич, Твори, ст. 31 — Сумрак вечірний; М. Устиянович, Твори, ст. 12, 83...; Федькович, Писання, I, ст. 5, 32 і т. д. Варто додати, що привиклі до форми «Дніпер», «Дністер» — західні Українці мусять довго звикати до того, щоб уважати «Дніпро», «Дністро» за йменики чоловічого роду — зпочатку все звязують ці форми з родом середнім.

*) Пор. М. Рильський, переклад „Пана Тадеуша“ А. Міцкевича, Київ, 1927, ст. XIV. („блищить Дністро“).

¹⁵⁴) Пор. такі прізвиська в селі Рожнові, як *Шиндро* (нім. Schinder — дерун), *Халамандро* (*Salamander*, ув асоціації з укр. халаман, халамидник = обірванець).

на вандер») та анальоґічно вже до таких усіх слів, М а м р о (Ав-рамъ, коз. зап., Эв. Ист. 2100, 2101 — Василь), від слова «мамрати», Грінч., Слов. II 403, себто, такий, що «мамрас», так і Н е ш т у р х о (Ювілей акад. Грушевського, Київ, 1927, ст. 91) — такий, що «не штурхає» (теж перед «о» дуже тяжка приголосівкова сполука). Сюди належить і скорочене ймення Ф р и д р о (з Плішович із XV. в., Груш. Ист. IV, 238, ЖУР V 186 — Frydro) або F r e d r o (Stanisław, ЖУР II 96) із «Фридр», «Фредр», а ці з «Frydrych», АЮЗР VI 429 (Frydrych Podhorodensky, Фридрихъ Подгородецкии, *ibidem*, 428) або «Fredrych», АЮЗР VI 44 (Fredrych Hlebowicz Pronski, Фредрихъ Глѣбович Пронский, воевода киевский, 1545, АЮЗР VI, 38)...

2. Таксамо викликали в визвуку великі труднощі приголосів-кові групи *-zl, -sl, -gl, -dl*, й мова таким самим способом, як сказано на ст. 49, давала собі з ними раду. Таким чином, після відпаду глухих, прсл. *žьzlъ, стрб. жьзлъ, жезлъ, укр. жезл переходило в нас на жезло (Грінч. I, 478, пор. болг. жезъл, чесь. žezl, žezlo, слов. žezel); старе сьслъ (бол. съсел, моск. сусл) діставало між «с» та «л» — е, пор. укр. *сусл* (Грінч. IV, 231), як: домисел (Грінч. I 418), змисел (Грінч. II 165), умисел (Грінч. IV 338), пор. прсл. *myslъ, стбл. мьслъ, домьслъ, промьслъ..., чесь. mysl, поль. myśl, pomysl, przemyśl, zamysł, моск. смысл, болг. мисъл; таксамо — прсл. *oglъ, oglъ — укр. *вугол* і *вуло* (Грінч. Слов. I 258), пор. стбл. жгль, жглькь, чесь. úhel, поль. wiegieł, серб. угал, моск. угол; прсл. *svьrdlъ — укр. *свердел* (Грінч. Слов. IV 105) і *свердло* (Чуб. IV 405)¹⁵⁵) або *сверл* (Жел. 854) і *сверло*, пор. стрбл. сврѣдль, чесь. svider, поль. świder, серб. сврдио, сврдао, моск. сверло і т. д.) й анальоґічно: прсл. *kьlъ — укр. *кол* (арх.) і *кло* (чесь. kel, поль. kieł, моск. клы і т. д.); *коромисел* (Чуб. III 178) і *коромисло*; чужі слова: *модель* і *мб-дло* (Куліш. Сочин., III, 31, Манджура) — *титул* і *титло* (Славінський, Наук. Збірник Пед. Инст., ст. 387 і т. д.

На основі такого визвучного закона відоме церк. ймення Пакелъ із *Pavъlъ (пор. Παῦλος, з вимовою в X. ст. уже Pavlos,¹⁵⁶) рос. Павел, поль. Paweł, серб. Павао або Павле, здбр. Павло, бол. Па-

¹⁵⁵) Пор. стрнім. *ferel* із лат. *ferula*, що через польське *berlo*, перейшло до нас і прийнялося так, що могло вживатися й як прізвище, н. пр. Александеръ Берло, коз. р. 97 (корс.), 175 (Василей), 176 (брасл.), Иванъ Берло (сотник мглинський 1671—2 р., Лазар., Опис. Малорос. II, 327).

¹⁵⁶) як Ζεῦς вимовлялося тоді Ζεὺς, звідкіля укр. форма Зевес із Зевьсь («е» розвинулося між двома приголосівками).

вел, Павле і т. д.), що розвинулося після відпаду глухого на кінці з *Pavľ, могло довго в нас залишатися в церковно-слав'янській одежі, бо такий визвук був для української мови догідний (бувало і П а в о л ь, АЮЗР VII₂ 87, де «о» розвинулося з «ь» між *v* та *l*), хоч рідко, але стрічається ще в XVI. ст. П а в л ь АЮЗР VII₁ 629 (винн.)¹⁵⁷). Тим то до XVI. ст. іншої форми, як «Павел» наші джерела не знають; що-тільки в XVI. ст. — в подільських документах — появляється, на основі сказаного вгорі про існування паралельних визвучних сполук *-el—lo*, ім'я П а в л о, АЮЗР VII₁ 605 (1552, винн. зам., Тютченко), АЮЗР VII₂ 131 (Pawło Roskaliewicz — барське стар.), 135 (хмельн.), 191 (кам'ян.) — чотири приклади, на яких сорок Pawel-ів або Paulus-ів, зібраних у двох томах «Архіву»; галицькі матеріяли XVI—XVII в. (ЖУР I—III, IV—VII) — такого ймення не знають, є тільки Pawel ЖУР II 100, 103, 114...; ЖУР III 361 (Pawel) а то й Pawieł ЖУР V 183... Щолише в XVII. ст. ім'я Павло пробиває собі шлях, і з цього боку дуже цікаві дані можна висувати з козацького реєстру з 1649 р.: що ближче до Київа (полки: черкас., київ., переясл., канів.) й до Московщини (ніж., черниг., прилуць.) — то переважає церк. форма «Павел», що далі від цих місць — то більше прикладів на ймення «Павло»¹⁵⁸). Та, здається, XVII. в. був і переломовий для розвитку цього ймення; в XVIII. ст., хоч іще подибується церковна його форма (АЮЗР VII₃ р. 1789, стор. 338: Paweł, *pop dyzunit*, Paweł Lipniczenko, *ibidem*, 451), то проте форма «Павло

¹⁵⁷) Тим, може, треба собі пояснити, що ймена по батькові з таких імен, як Павло, Дмитро, Карпо, які так пізно розвинулися, — мають у нас наголос усе ще на *першому* складі: Пáвлович (Пáвел), Дмі́трович (Дмі́тер, Димі́трій), Ка́рпович (Карп).

¹⁵⁸) Ось як виглядає розподіл цих імен за полками:

П о л к	Павель	Павло	П о л к	Павель	Павло
чигиринський	15	37	квівський	30	1
черкаський	54	9	переяславський ..	33	11
канівський	39	18	кропивенський ..	13	16
корсунський	4	49	миргородський ..	14	29
білоцерківський	28	19	полтавський	13	35
уманський	6	33	прилуцький	30	7
браславський	10	29	ніженський	25	—
калницький	7	37	чернигівський	13	5

Ціє таблички досить, щоб уявити собі «боротьбу», що йшла несвідомо за назву «Павло» серед народу Наддніпрянщини ще в XVII. в. (Галичина цеймення дістала ще пізніше; в харк. пер. на 13 «Павло» є 11 «Павел»). Тоді ще ясніша стане помилка акад. Кримського про те, що, мовляв, в XI. в. в Київі говорили вже «Павло», див. ст. 49, пом. 142.

вже мала таку перевагу (АЮЗР VII₃ 219, 525, 544...; Эв. Ист. 1774, 1343, 890, 2100 — Павло Горшовъ!, 1913, 1905 — Павло Довгой!, 1903 — Павло Погребной! — і т. д.), що в ХІХ. ст. на цілому етнографічному просторі України без сліду витиснула форму церковно-слав'янську.

А вже за паралельною формою *Павел* — *Павло* могли в нас появлятися в ХVІІ. в. і такі прізвища, як Alexey Suslo (пор. сусел), АЮЗР VII₁ 467 (1651), АЮЗР VII₃ 130 (Theodor Suslo, 1662), АЮЗР VII₃ 379 (Николай Сусло-Жеребило), ЖУР V 194 (Jurko Suslo); Michailo Kozlo (пор. козел із прел. *kozyль), ЖУР V 47; Федоръ Безпосло (пор. посёл)¹⁵⁹, коз. р. 181 (калн.). І так староукраїнські річки: *Къросколь* (сб Атакы), Іп. літ. р. 1174, ст. 202а (569), [пор. іще: *кха ... за Корьсколь и стркне Половцк*, Іп. літ., той самий рік, ст. 202а (568)], та *Пьскль* (у літ. *Пселъ*), Іп. літ. р. 1111, ст. 99б (266) погод. та хлебн. сп. *Пселъ*, dat. sg.: *к Пселъ*, Іп. літ. р. 1153, ст. 166б (1465) — в ХІХ. ст. перейшли в: *Ворскло*¹⁶⁰ побіч — *Ворскла* та *Псло*¹⁶¹ побіч — *Псел* [тепер із московщине — *Псьол*]¹⁶².

Сюди належить прізвище *Накло* (= на кло), ЖУР II 156; така неможлива сполука в визвуку як *-kl* казала й Руданському з грецьких героїв *Πατροκλῆς*, чи *Πάτροκλος*, *Ἡρακλῆς* поробити — *Патрокло*, Іл. I 345... IX 190, 195... X 616 390... й *Иракло*, Іл. V 639, ХVІІІ 117¹⁶³), щоб тільки оминуті той недогідний для української мови визвук. Той самий письменник увів уперше (1860) в українське письменство імя шведського короля Карла ХІІ. в

¹⁵⁹) Приймений-приросток не впливає на відмінок — пор. безус, безум, безвік, бездомок і т. д.; значіння цього слова див. Грінч. III 131.

¹⁶⁰) Пор. Котляревський: «Ворскло, річка невеличка... Ворскло зріло славне діло (середнього роду) — Твори, Львів, 1908, ст. 288.

¹⁶¹) Пор. Та і тихий лежав тоді Псло і гладенький блищав, якби скло (Твори Амроз. Метлинського, Львів, 1906, ст. 30, «Ніч» — чоловічого роду, (як — «Дніпро»), бо — паралельна форма як — Дніпр, Дніпер — теж чоловічого роду (Псел); щодо «Ворскло» — то в укр. мові є й перехід чоловіч. імеників із незручним визвуком і до жіночого роду, пор. у галицьких джерелах: *Марка*, ЖУР III 146, *Кагра*, ЖУР II 113, 117, 138... III 240, 250 і т. д.; кажуть же в нас *гальмо* й *гальма* (Грінч. I, 269), грецький *ἄνθος* у ХVІІІ, ст. передавали словом «*гимна*» (Книга о вѣрѣ, 81, за Єв. Тимченком, Курс україн. язика, ст. 170), в Руданського грецький бог Герм (*Ἐρμῆς*), зветься Ерма, Іл. ХХІV 352, 445.

¹⁶²) М. Йогансен сконстатував, що «місцева вимова — *Псьол*, у старих — *Псло* masc.», див. Фонетичні етюди, Наукові Записки науково-дослідчої катедри мовознавства, Харків, 1927, ст. 19.

¹⁶³) Твори Степана Руданського, т. III, Львів, 1914.

українській одежі К а р л о¹⁶⁴) [рос. Карл, поль. Karol, чесь. Karel, сер. від XIV. в. під італ. впливом Карло, побіч Карал і т. д.], й це ймення вже тепер зовсім в цій формі прийнялося.

3. Але ж не тільки названі на ст. 45. та 55. приголосівкові групи робили труднощі в вимові, а є їх, і було все, більше¹⁶⁵) — й як не можна було витворити між шелестівками голосівки *o* або *e*, ці ймена діставали, за аналогією до випадків, описаних досі, на кінці *-o*. Таким чином, могло появитися вже дуже давно в літописному списку ім'я **Яскольдо** (себто, Аскольдо), Лавр. літ., р. 862, ст. 21 примітка (зрештою, скрізь **Ѕсколдъ, Ясколдъ**), й яесь литовське ймення укр. грамотій із XIV. ст. віддав формою **Крѣкъждо** грам. 1392, Роз. ст. 47; так пояснюється поява в XVII. в. ймення **Купдо** Soroczyn (може, церк. **Якидинъ** (?), гр. *Ἀκίνδυνοσ* або **Киндѣй** (?)), ЖУР IV 250 (селянин із Жидачівщини, заіздозрений у симпатіях до козацького повстання); так і обзнайомлений із народньою мовою автор Поучительного евангелія, угорський Українець (із XVIII. в.), грецьке ймення **Θεοφύλακτοσ** (церк. **Θεοφιλακть**) із тяжким для укр. вуха визвуком, передає **Феофилакто**, владыка болгарский, Поуч. по нягов. сп. ст. 127, 7 (Θεοφιλαкто, помил.)¹⁶⁶).

¹⁶⁴) Пор. поему «Мазепа» (І Карло як лев могучий на беріг ступає, ст. 63; тогді Карло зібрав раду, ст. 64, «Добре, добре», Карло каже, ст. 65, Карло з Березини к Дніпру прибуває й т. д. Твори II, Львів 1913. У Гребінки в перекладі «Полтави» Пушкіна скрізь, як відомо, — Карл: І валку Карл свою забув, ст. 489; дременує Карл на Україну, ст. 484, Карл приходить, ст. 484, Карл із носилок виглядав, ст. 487, прокинувся Карл, ст. 492 і т. д. Твори, Львів, 1908 (Руска писменність, I); таксамо Карл у Старицького, Поезії, Київ, 1908, ст. 335 (переклад поеми Байрона «Мазепа»).

¹⁶⁵) Сюди належать сполуки *-rn, -ln, -rm, -zn, -dn, -mn* і інчі; таким чином, із прсл. *terъ повстало укр. *терен* і *терно* (Грінч. IV 257); прсл. *gorъ — укр. *горен* (Грінч. I 811) і *горно* (Черв. Шл. 1928, IV, ст. 53); прсл. *šьlъ — *човен* і *човно*; прсл. *grozdъ, grozъ (струк. грезнь, грездно) — *грезен* і *грозно* (Bern. Slav. et. Wört. 33); прсл. *stьrъ — укр. *стерно*; прсл. *kьrъ — *корм* і *кормо*, покормо (Є. Тимченко, Курс. 169, 170); і аналогічно: прсл. *agrъ — укр. *ярем* і *ярно*; і прсл. *šьvъ — укр. *шев* (на зах.) і *шво* і т. д. На основі цього старі назви міст на *-ен*, (*-ен* прсл. *ьlъ), *-ел* попереходили до *середн. роду* (може, гралат тут ролю асоціація «місто», як при наростку *-ьнъ* — «город») з наростком *-но, -ло*, напр.: пор. *Городенъ*, Іп. літ. 1184, ст. 222а — *Городно*; *Дьвенъ* — 1257, 2996 — *Дубно*; *Городель*, Іп. літ. 1257, ст. 299а — *Городло*, *Биковен* — *Буховно*; *Червень* — *Чермно*...

¹⁶⁶) Пор. укр. *жлукто*, лит. *žliuktas*, себто, праслав. *žluktъ; сербське Сигизмундо (Sigismundus) — під італ. впливом.

На появу *-o* в деяких із імен власних міг мати вплив і на г о л о с (Петра́, Петро́ві — Петро́; Павла́, Павло́ві, — Павло́; Карпа́, Карпо́ві, Карпо́м... — Карпо́), бо таку зміну наголосу на о к с и т о н а л ь н и й ми бачимо, напр., у паралельних формах, пор. човен — човно́, шатер — шатро́, сябер — сябро́ і т. д., себто, у словах, що стали вихідною точкою для появи й імен власних на *-o*.

* * *

Таким чином, дальшому процесові витвору чоловічих імеників на *-o* сприяв визвучний закон української мови: тяжкі приголосні сполуки, що повставали після відпаду глухих, оминала мова, вставляючи між приголосні «о» або «е» або витворюючи після останньої приголосної *-o*, через що ці йменики ставали *neutr*-ами. Такі йменики знов робилися підставою для витвору цілого ряду чоловічих імен власних із паралельним визвуком *-er, -el — -ro -lo* (Олександр, Олександро — Павел — Павло), при чому останній тип (*-ro, -lo*) в мові загально переміг і потягнув за собою інші ймена з невігідними приголосними сполуками. Такі ймена власні (крім ім'я Олександро) — здебільша, витвір уже пізніцій, XVI—XVII. в.

V.

Імена власні на *-ьо* та йменики родинні на *-o*.

В XV. в. починає виринати в західній частині України окремих рід іздрібнілих імен хресних на *-ьо*, й у XVI—XVII. ст., коли наші джерела подають велику силу різких іздрібнілих та песьливих наростків для творення хресних імен — і таких імеників є доволі. Склалися такі песьливі ймена, розуміється, під впливом інших імен власних на *-o*, а утворювалися вони — п а р а л е л ь н о до жіночих іздрібнілих власних імен на *-я*. Справа в тому, що в українській ономастиці є декілька імен із спільним пнев для чоловіків та жінок (*Антін — Антонина, Олександро — Олександра, Євген — Євгенія, Климент — Климентина, Лукіян — Лукина...*) і, треба думати, що ймення на *-ьо* виринули насамперед у цій групі чоловічих імен, на основі такої асоціації, чи пропорції:

Зиновія : Зиновій = Зінька : Зінько = Зіня : Зіньо

Олександра : Олександро = Леська : Лесько (Номис 9986) = Леся : Лесьо

Лукина : Лукіян = Луцька (Грінч. Слов. IV 555) : Луцько (Левч. 184)
= Луця (Грінч. Словн. IV 555) : Луцьо (184) і т. д.

А що таким іменам, як Зіньо, Лесьо, Луцьо..., відповідали такі здрібнілі ймення, як: Зень, Лесь, Луць і т. д., то для кожного такого здрібнілого йменика почали розвиватися паралельні форми: *Івась* — *Івасьо*, *Михась* — *Михасьо*, *Гринь* — *Гриньо*, *Петрусь* — *Петрусьо*, а далі анальоґічно можна було з кожного чоловічого ймення витворити здрібніле ім'я на -ьо. Таким чином, у XV. в. з імення Константин — Кость повстало К о с т ь о (Солнечкович, шляхтич перем. землі з XV. в.), Груш. Іст., VI, 238, Іван, Івась — Івах, Івашеня, Івашенець¹⁶⁷) — Івашенцьо, запис. Івашенцо (київський боярин із другої половини XV. в.) — Груш. IV. 458, 459, 461...

Ось декілька прикладів із XVI. ст.: Марко, Марець — Marco (= Марцьо) Rudko (= рудоватий) АЮЗР VII₂ 240; Євтах, Стах, Стась — Staszo¹⁶⁸) Mazur ЖУР I 116 (теребовл.); Матій, Мать або Маць — Makio (= Матьо) Huzka ЖУР I 154 (рогат.); Maczo Massek ЖУР II 102 (перемись.), ЖУР IV 287 (Масіо); Яків, Яць — Iaczio Kozlakowski ЖУР III 78 (Городло); ЖУР III 309 (Sydorowicz) Кам. Струмілова (Іасіо); Епімах, Махно — Machnio (перемись.) ЖУР II 445 (пор. Misko Machniow, ibid.); Іван, Ян, Ясь — Iassio Philipowicz ЖУР I 272...; з XVII. ст.: Вась, Івась, Івань, Іванець, — Wasio, ЖУР IV 305 (Калущина); Iwasyo Pyercza (= Перця) ЖУР III 16 (красностав.); Iwanio ЖУР V 145; Iwancio ЖУР IV 306; Олександр, Лесь — Lesio Tkaczenicz ЖУР IV 48, 49 (Boryszowicz); Григорій, Гринь — Hrynio Chwastycz ЖУР IV 305; Hrynio Michałkow ЖУР IV 215, V 146; Семен, Сень — Senio Lesiow syn ЖУР IV 305, 320; Йосип, Йось — Iozio Tkacz ЖУР V 153 («з» під впливом польським)...

З огляду на те, що, наприклад, у козацькому реєстрі з 1649. р. таких іздрібнілих чоловічих імен немає (хоч є безліч инчих), а ймена на -ьо появляються в західно-українських джерелах — то, можливо, що на їх повстання в нас, крім анальоґії до инчих імеників на -о, вплинула й польська мова¹⁶⁹), яка знає такі здрібнілі йменики — тим більше, що в джерелах із XVI. в.

¹⁶⁷) Всі такі форми здрібнілих імен виявляють наші архівні матеріяли XVI—XVII ст.

¹⁶⁸) Так треба читати ś, ć, пор. wyesz = wieś, Stecz = Стець, ЖУР II 122, Wacz = Ваць, ЖУР III 14 і т. д.

¹⁶⁹) Анальоґічні ймена (не тільки власні, а й загальні) бувають і в сербохорватській мові. Є це ймена на -ьо, єо (укр. -цьо, н. пр., брацо = братик, Коцо = Коцьо, себто, Костьо), -šo (себто, укр. -сьо, н. пр. Міšo, Реšo) й т. д.

їх українськість може бути й сумнівна¹⁷⁰). Цікаво, що на схід од Дніпра такі ймена мало приймаються (пор. у Куліша дядё ЗНШ СХVIII, ст. 124); записаний у словнику Грінченка (IV, 556) одинокий приклад *Михасьо*, взятий із його етнографічних матеріалів (III, 527), теж із — Проскурівщини¹⁷¹), отже, всі такі ймення в словнику — з західних земель України¹⁷²).

На основі таких імен власних повстали йменики: т а т у с ь о (татусь), т а т у н ь о, д і д у с ь о, д і д у н ь о (дідунь), б а т у н ь о, с в а т у н ь о, н е н ь о (до — неня), поділ. б р а т ь б, гуц. -підгір.-буков. д е д ь о (= батько), б а д ь б і т. д. — все це здрібнілі слова, що їх уживають у родині.

На зразок поданої пропорції (асоціації) витворилися вже у н е з д р і б н і л о м у значінні назви голови родини та його батька на -о. Через те, що існують у чолов. й жіночому роді паралельно з тим самим значінням (здрібності) наростки -ко та -ка, то на основі асоціації

*мам-ка : тат-ко́ = мама : тато¹⁷³)

і далі

баб-ка : *дід-ко = баба : дідо

¹⁷⁰) Стасьо М а з у р (теребов.), Мацьо Масик (перемись), Bassio Bochdanowicz, ЖУР I 54 (галицьке старост.); буває в XVII в., напр.: Wandzio (= Іван, Ван-да) Nerszenikow, ЖУР IV 247 (теребов. міщанин), Wandyo, ЖУР IV 257 (селян із околиці Белза)...; але ж, іздебільшого, це вже українські ймення (зі скарг польських шляхтичів на селян за участь у козацьких рухах).

¹⁷¹) З записів А. Заблоцького з 1871—1875 в Проскурівщині.

¹⁷²) Напр., А н т о с ь о (зі Свидницьк. «Люборадських»), Г р и н ь о (з Номиса 8562, при чому цей nominativ — д о р о б л е н и й, відповідне місце в Номиса знає цю форму в vocativ-i: «помагай біг, Гриню.»), Томуньо, (Ваньо, Ванюсьо (зі збірки Головацького)...Що такі форми західноукраїнські — це констатує й акад. Кримський, Укр. грам. 576. Але ж і не всі околиці Західної України їх знають. Ось для Дорогобиччини В. С о л ь ч а н и к стверджує, що «називний відмінок у розговірній мові є п е р е в а ж н о на -сь, -усь, -ь, отже не — -ьо.» (Здрібнілі та пєсливі йменики в народніх піснях Дрогобиччини, Звідомлення управи приватної коєдукаційної гімназії ім. Івана Франка в Дрогобичі за шк. рр. 1918—19 до 1927—28, Дрогобич, 1928, ст. 12). І дійсно, в матеріялах за XVI в. з дрогобичького староства н е м а н і о д н о г о ймення на -ьо, зате часто буває на -ь, напр.: Jacz, ЖУР I 201, 203, 204... Hricz, ЖУР I 200, 203, 205..., Lyesz (Лєсь), 201, Wasz, 202, Sien (Сєнь), 203, 204 (Sen), Micz, 207, 211 і т. д. В Чубинського (т. IV) подибуємо И в а с ь, ст. 355 поділь., ушицьк. пов.), 356 (Волинь, староконстан. пов.), 405 (дубенськ. пов.), 169 (Галич, Перемиськ, виписано зі збірки Лозинського: «Ruskoje wesile», ст. 43).

¹⁷³) Первісно, певне, тата, слово, що повстало в устах дитини з повторювання того самого складу, пор. ма-ма, ба-ба, отже й та-та, так і Тимченко, Курс укр. язика, ст. 86.

Нарешті, треба додати, що вже в XVI. ст. подибуємо (на зразок імен власних іздрібнених на *-ьо*) багато і прізвищ із таким наростком, пор. *Mułyan K o r s i o*, ЖУР III 281, *Syenko* (= Сенько) *B a d y o* (= Бадьо), ЖУР II 284, *Iwaszo B e s z o* (= Бесьо), ЖУР III 126, *Iaczko K ł o s z o*, ЖУР III 314, *Iwachno B u n d i o*, ЖУР IV 292... що витворилися, як, іздебільшого, прізвища, з різних підмічених смішностей людини, незвичайних прикмет (напр., був малий ростом і шепеляв, казав «кльоця», зам. «клячя» — отже кльоцьо, або низький, опасистий, як «кльоц» — слово відоме на заході = пенюк і т. д.).

Цікаво, що наросток *-ю*, доданий до таких імеників на *-ьо* (і на *-ь*), надає йому тепер нераз уже значіння не здрібнілості, а навпаки — деякого згрубіння, пор. *Яць*, *Яцьо й Яцько*, *Мись*, *Мисьо й Мисько*, *Лесь*, *Лесьо й Лесько* і т. д.; видно, тут є деяка асоціативна сполука з наростком *-исько*, що надає слову значіння згрубілості, див. ст. 19.

VI.

Імена власні на *-о* через скорочення слів та інші процеси.

Імена власні на *-о* могли повставати ще й через інші процеси, в мові знані.

1. Відомо, наприклад, що у славянських мовах слова, часто вживані, скорочуються (в нас: може — мо, брешеш — бре і т. д.), й це буває і в іменах хресних у кличному відмінку, пор. у Гуцулів, *Пе* = *Петре!*, *Па* = *Павле!*, *Палá* = *Палагно!* й т. д., при чому скорочується слово так, що його вривається на наголошеному складі. Отаким чином, могли вже давно повставати ймена на *-о*, що їх вривали саме на наголошеному складі з *-о*, або що в них просто не договорювали останнього звука: Андроник (церк. *Андроникъ*, гр. *Ἀνδρόνικος*) — дуже довге ймення — *А n d r ó*, ЖУР II 132, 164, 236; ЖУР III 239, 249, 257 276, при чому зчасом це ймення могли прикладати й до «Андрія», пор. *Г e n d r o* *R o r o w i c z* (поль. *Jędrzej*), ЖУР IV 202, 305, 306, 348 — «відвуглярнене» — *Яндръ*, коз. реєс. 84 (кан.); *Теодót*, *Хедот*, *Хведот* (церк. *Θεόδοτς*, гр. *Θεόδοτος*) — *С h e d ó* (*Zupp* = *Зуб*), АЮЗР VII₂ 203, 205, 211; *С h w e d ó* (*Ivancze* = *Іванча*), ЖУР I 20, ЖУР II 197

¹⁷⁴) Це нічого не вадить, що значіння слова «дідко» — означає тепер «чорта».

(Chwedo Libko), — пізніше могло переходити й на «Хведора»; Григор, Ригор (церк. Григорій, гр. Γρηγόριος) — H g e h ó Wolowski, ЖУР I 88; — і анальоґічно: Яків (церк. Іаковъ, гр. Ἰάκωβος, Ἰάκωβ) — Я к ó Завадцкій, коз. р. 96¹⁷⁵) (чигир.); Конон (церк. Кононъ, гр. Κόνων, Κόνος, або Κανών, Κάνων), звульґаризов. Канон, може, і сплутане з «канон» — К а н ó, коз. р. 172 (брасл.)...

В українській мові такі скорочені ймення не розвинули ся ширше, але на творення власних імен на -о могли вплив свій мати, головню, на такі ймення, що про них говориться нижче.

2. Анальоґічно таке -о могло діставатися й до коротких хресних імен, цілих, чи здрібнелих, або просто скорочених¹⁷⁶) (розуміється тут грало ролю й -о взагалі з імен власних на -о), напр.: Гліб—H l e b ó Swiecz (= Швець), ЖУР III (пор. Hlibkó, ЖУР III 116, Hliebó, ЖУР III 219...); Иван, Ів — I в о з Клециці (мировий суддя з 1404), Груш. VI 236; Михайло, Мих — M i c h ó Markowicz, АЮЗР VII₂ 44, ЖУР I 199 (Micho Wolochowiecki); Иван, Івась, Івах — I w a c h ó Kostowicz, ЖУР I 200; церк. Ликарионъ (гр. Λυκαρίων), Лик — L y k ó Kaczor, ЖУР II 266; Дем'ян, Дем (пор.: Демъ Захарченко, коз. реєс. 248, кропив.) — Д е м о, Гринч. Словн. IV, 551; Йоанникій, Йоганик, Ганик, Ган — Г а н о Протасович, АЮЗР VII₁ 604 (1552, винн. замок)... Таке скорочення бачимо в ім'ї Ясенко Я р л а, коз. р. 88 (корс.), себто, «Варлаам», Варлам (в церк. Βαρλαάμъ)¹⁷⁸); побіч цього — Я р л о Иванович, коз. р. 89 (корс.), де «о» пояснюється, як на ст. 64.

Сюди належить і попо (печкрескин Петръ), грам. 4359¹⁷⁸), Роз. ст. 10 й Fedoró Sobothka, ЖУР I 23, й може, — анальоґічно — такі скорочені прізвища, утворені від дієсловних пнів: Paweł S p e c h ó (= Спихо від «спихнути?»), ЖУР II 26, Wasko P o p i e s h ó (= Попихо від «попихнути») або доповнене таким -о Dmítr Hussakó, ЖУР II 214 (зрештою, Huszak, ЖУР II 127, Hussak, ЖУР III 302), Sawka

¹⁷⁵) Звідсіля в Рожнові прізвище Сахр ó з ім'я Софрон («о» на «а») — відомий вульґаризм, пор. Софоній — Сафон, Софроній — Сапрун, Порфирій — Пархвил, Гринч. IV 559 і т. д.

¹⁷⁶) Такі скорочення були в нас улюблені, пор. Тимъ (= Тимотей, Тиміш) Марчанъ, реєст. коз. 327; Мир (= Мирон), коз. р. 288 (полт.)...; Семá (= Семань), коз. р. 5 (чиг.), Штепá (= Штепан, себто, Степан), коз. р. 12 (чиг.), Олекса (= Олександр), коз. р. 46 (церк.) і т. д.

¹⁷⁷) Припадає на 6. лютого.

¹⁷⁸) В цій грамоті зміщання ь з о немає; може, така форма була в нас б і л ь ш п о ш и р е н а, коли в латинських хроніках із тих часів (і пізніше) цей термін іде за 3. лат. відміною: roro — roronis.

Захопну́кó, АЮЗР VII₂ 511 (1765—1789) — при чому на -о в останніх двох прізвищах міг уплинути наросток -ко, що чергується (у значінні здрібнілому) з наростками -ак (деколи) і -ок.

Додати слід, що такі явища не виключно українські. Скорочені хресні ймена на -о куди ширше відомі в Сербохорватів (пор. А. Leskien, Serbokroatische Grammatik, Heidelberg, 1914, ст. 270—272), в Лужичан (Мика, Slovník dolnoserbškeje řečy, I, Petrohrad-Прага, пор. Frytšo, Juro, Meto і т. д.), в Болгар (Геровъ, Рѣчникъ на българскый языкъ, Пловдивъ, 1899, III. том, ст. 622—631: Кръстны имена, пор. Андро, Арсо, Тодо, Дудо, Коно, Мино, Мано й т. д.), у Словинців (Lovro, Makso), а спеціально щодо сербохорватської мови, то такі йменики охоплюють не тільки хресні ймена, але й загальні йменики (всі вони — здрібнілі, й то двоскладові), н. пр., не тільки *Иво, Лазо, Васо...* але й *брато* = братик, *чово* = чоловічок, *медо* = =ведмедик, *попо* = попик... та ще з іншими наростками, н. пр., *Кóжо, Пéжо...* *бра́жо, óжо...* *Мішо, Пéшо* і т. д.

Такі ймена в нас теж ширше не розвинулись, здається, через те, що мова мала змогу здрібнілі та псливі ймення утворювати великою силою інших наростків.

3. В українській народній поезії і в деяких творах письменників XVII. в. відома заміна форми *назовника* — *кличною*, — на це є багато пояснень¹⁷⁹), в які ми не входимо; для нас важно, що такі заміни в мові є, й коли в нас у джерелах XIV—XVII. в. сявляється в іменах осіб -о зам. -а (з давніх а-пнів), то можна це пояснити такою заміною, не кажучи про те, що й нові йменики на -о й зі свого боку могли мати вплив на появу такого -о. Таке -о бачимо в таких імеників (колишньої а-відміни): *пань Бѣнко старосто галицкін*, грам. 1399 (львів.), Роз. ст. 59 (-о могло появитися безпосередньо під впливом попереднього слова — Бѣнко); таксамо у прізвіщі: *Иванко Владыко* (королівський писар) АЮЗР VII₃ 37 (XVIII. в.), а й наросток -ко, сам про себе, міг мати вплив на створення прізвища *Манадыко* Пилипъ, коз. р. 255 (мирг.), побіч *Манадыка*, *ibidem*, 261. Але ж у таких популярних у нас хресних іменах, як: *Микита* (*Μικιτης*, церк. *Никита*), *Ярмола* (*Ἰρμουύλαος*, цер. *Єрмолай*), *Микола* (*Μικόλαος*, церк. *Николай*), *Кузьма* (*Κοσμάς*, церк. *Козма*) -о могло, певне, з'явитися через те, що до них

¹⁷⁹) Див. Проф. Євген Тимченко, *Вокатив і інструменталь в укр. мові*. Київ. 1926, ст. 13—17.

часто зверталися¹⁸⁰), звідсіля й імена: Микито Ганючичь, АЮЗР VII₁ 626 (1552, моз. зам.); Я р м о л о Косовичь, АЮЗР VII₁ 592 (1552, черноб. зам.); Нгує М е к у І о (= Микула, Микола, пор. чесь. Mikuláš), ЖУР V 198 — в цих двох останніх іменах могло -о появилися під впливом імен власних на -ло- (ст. 34); К у з т о Melnik, ЖУР IV 323; чуже й рідке ймення Памва (церк. Памва) дістало -о хоч із vocativ-ної форми, хоч під впливом подібних імен власних (є ж, крім того Памко, гр. Παμβω або Παμβώ), пор. П а м в о Беринда (лист Йова Борецького до царя Мих. Федоровича, з 1624. р.), АЮЗР VI, ст. 542. Та найбільше, здається, мало вплив на появу -о в цих імеників те, що вони були чоловічого роду, а чоловічий рід знав уже закінчення -о¹⁸¹).

4. Що воно правда, на це вказує паралельне існування наростків в -ка для жіночих іздрібнених імен, -ко — для чоловічих. Тим то прізвища а) з наростком -ка, що їх діставали з деяких причин (подібність, прозвиська, насмій і т. д.) чоловіки, через те, власне, що вони відносилися до чоловіків, замінювалися на йменики з наростком -ко; за цими ймениками пішли б) ті прізвища, що мали в визвуку -ка, опісля в) всі інші прізвища, утворені з жіночих імеників на -а. Таким чином, із імеників:

а) діра, дірка повстало прізвище — Steczko Gyerka, ЖУР III, 49 (= дерка), з нього — Hrin G e r k ó ЖУР III 106, Chwedko G i e r k ó, ЖУР III 106; гусь, гуска — Huska, ЖУР III 78, звідкіля — Chwedko H u s k ó, ЖУР III 286; лаба, лабка — Mis L a b k ó, ЖУР IV 287; рука, ручка — Fedko Bezruczko, ЖУР V 208; ляля, лялька — Кондартъ Л я л к ó, коз. р. 293 (полт.); куделя, куделька — Kussilo K u d e l k o, ЖУР I 115; штани, штанка — Мисько Ш т а н к о, коз. р. 25 (чиг.); Павель Безштанко, коз. р. 3 (чиг.); Черноштанко, коз. р. 32 (черк.); ігла, голка — Н о л к ó, ЖУР II 2, ЖУР III 306 (Mathyas G o l k o); решето, решітка — Иванъ Р е ш о т к ó, коз. р. 34 (черк.), Федоръ Решуткó, коз. р. 232 (перясл.); блоха, блошка — Грицько Б л о ш к ó, коз. р. 58 (кан.); п'ята, п'ятка — Иванъ П я т к ó, коз. р. 72 (кан.); долоня, долонька — Степанъ Д о л о н к ó, коз. р. 169 (корс.); скала, скалка — S k a l k ó, ЖУР II 280; цибуля, цибулька — Петро Ц и б у л ь к о, Ювілей акад. М. Гру-

¹⁸⁰ І досі чується подекуди: Миколо, Ярмоло. В харк. пер. є й одкнижене «Ярмол», стор. 173; таксамо к. р. 118 (б. ц. — Ярмоль Савченко), 324 (ніж.)...

¹⁸¹ Пор. ще ром. ім'я Ошкакто, молд. гр. Ул. 34, побіч Ошкакта (пор. gen. sg. Ошкакты, гр. 1436, Ул. 49), Үшкаята, грам. 1434, Ул. 41 — ром. Un-clitá (як Negrilá — Негрило).

шевського, Київ, 1927, ст. 61; голова, головка — Петро Г о л о в к ó, Эв. Ист. 125, 126; куля, кулька — Ку л ь к ó Степань, Эв. Ист. 125, 126; ворона, *воронка — В о р о н к ó Никита, зап. коз., Эв. Ист. 1343 й далі: підпенька — Нгусько Р о д р і е н к о, ЖУР IV 201; дрібка — D r i b k ó, ЖУР I 291; перепічка — Р е г е р е с z k o, ЖУР III 306; горячка — Н о г у а s z k ó, ЖУР III 121; голубка — Chwedko Н о л у р к ó, ЖУР 199 (Iachno С h o l u p k ó), ibidem...;

б) кишка — Iaczko Kiska, ЖУР II 142 i Steczko Kyskó, ЖУР III 80; сорока — Soroka, ЖУР II 281, ЖУР III 74 i Soroko, ЖУР II 174...;

в) гилá — Юсько К г и л о, коз. р. 261 (мирг.); сила — Mathwuey S y l o, ЖУР I 277, I 293 (Iwan S i l o), II 123 (Jurko S i l o); середа — Юрко С е р е д о, коз. р. 189 (калн.) і т. д.

В наших матеріялах подибується ще багато инчих прізвищ на -о, що їх походження не так легко собі пояснити, тим то не все певно, звідкіля, яким шляхом і за якою анальогією з'явилося в них у визвуку -о. Деякі прізвища можна звести докупі (Грицько Болтико, коз. р. 261, мирг.; Пилипъ Манадыко, коз. р. 255, мирг., Чаг. М а z w i k o, ЖУР IV 228, може, й Иванъ Багоруко, коз. р. 191, калн.), инші можна вивести від деяких слів (пор. какъ — Павло К а к ó¹⁸²), коз. р. 135, ум., кукурік — Павел Кукуріко, коз. р. 59 кан., брик — Philip В г у к о ЖУР IV 257, лахматий — Л а ш м о (?), коз. р. 111) — але лишаються такі, що пояснити їх не можна. Можливо, що визвучне -о в деяких із них зовсім припадкове, й ніякого значіння в розумінні словотворчости не має, н. пр.: Нгус, Lewko Ragó, ЖУР IV 301, Naszal Jachto, ЖУР I 115 (може, просто з «я хто?», з чистої такої фрази прізвище?), Andrej S m a u d ó (?), ЖУР III 14, 15, Wasko S z a l t h o, ЖУР II 248 (може, що спільне з пнем, що є у слові «шалтай» = шибеник, Грінч. IV, 482?), В о r s ó-Ткасз (може той самий пень, що у слові «борс-ук?»), В л у s k o-Ткасз, ЖУР IV 59 (або той, що тче б о р з о, що тче б л ю з к и ?). Але для ж цілого викладу ці слова значіння не мають і в наші виводи змін ніяких вони внести не можуть.

На всякий спосіб, усе це вже багатий продукт анальогії і до чоловічих імеників на -о, що мають за собою цілу історію свого розвитку.

* * *

¹⁸²) Автім, можна виводити це прізвище від імення Акакій (пор. Аверкій — Оверко).

Зібравши все сказане, ми доходимо до ось яких висновків:

1. В українській мові є, як у інших слов'янських мовах, чоловічі йменики на *-o*, але ж, у порівнянні з іншими слов'янськими мовами, число їх сильно розрослося, й вони все ще творяться.

2. Виникнення українських чоловічих імеників на *-o* — зпершу тільки ймена особобі — стоїть у звязку, як, зрештою, воно є і в інших слов'янських мовах, із однадом глухих на кінці слів; через те, що з тим однадом повстали визвучні групи, не все вигідні для мови, то деякі з таких імеників, а саме

3. йменики з визвуком на *-к* (із попереднього приголосною) асоціювалися в відміні з імениками, — первісно середнього роду, — на *-ко*, що його значіння було то — здрібніння (*-ко*, *-енко*), то згрубіння (*-исько*), інші

4. з наростком *-ло* (з попередньою голосівкою, або групою голосівок) у різних його варіантах та з різними його значіннями,

5. з наростком *-но*, сьогодні вже вимерлим, — і тут треба шукати початку повстання — від XII. в. — чоловічих імен власних на *-o*; інші йменики з не вигідним визвуком

6. пішли за тими законами, що оминають той визвук, — переходячи до середнього роду, знов із закінченням *-o*; крім імен хресних, цей спосіб обхопив і інші власні йменики.

7. Те, що в українській мові є паралельні наростки для здрібнених чоловічих (*-ко*) і жіночих (*-ка*) імеників, довело до витвору — на основі жіночих псливих наростків *-ця*, *-ся*, *-ня* — псливих наростків *-цьо*, *-сьо*, *-ньо* (XVI. в.), що з імен особових перенеслися й на родові й обхопили пізніше деякі нездрібнені ймена родові.

8. Поширенню й новому витворюванню імеників (головно, власних імен) чоловічих на «о» пособляли й пособляють а) процеси скорочування часто вживаних слів, б) заміна в чоловічому роді форми назовника — формою кличника в імен чоловічих на *-а* (давні *а-пні*), в) і свідомість уже існування чоловічих імеників на *-o*, що каже прізвищам із жіночим значінням і закінченням міняти закінчення *-а* на закінчення *-o*.

UKRAINISCHE MASCULINA AUF -o IN HISTORISCHER ENTWICKELUNG UND BELEUCHTUNG.

(Zusammenfassung).

Maskulina auf -o, die auch in anderen (vor allem im Serbokroatischen) slavischen Sprachen vorkommen, sind im Ukrainischen unverhältnismässig häufiger und weiter verbreitet und sind noch immer in Bildung begriffen. Ihre Entstehung steht natürlich im Zusammenhange mit dem Ausfall der schwachen Vokale ъ und ѣ, wodurch schwer sprechbare Konsonantengruppen in den Auslaut zu stehen kamen. Hier suchte die Sprache eine Erleichterung. Vor allem folgten

1. Personennamen (fremden Ursprungs) auf -k mit vorhergehendem Konsonanten der Analogie der ursprünglich neutralen Verkleinerungs- und Vergrößerungsnamen auf -ko, -enko, und -yško, mit denen sie in der Flexion in den obliquen Kasus vollständig zusammenfielen (Маркъ — Марко);

2. andere unterlagen dem Einfluss der Substantiva mit dem Formans -lo, mit Vokal (Даниилъ — Даниль — Данило) oder Vokalgruppe davol (Михаилъ, Самуилъ — Михайло, Самуйло), in seinen verschiedenen Varianten und Bedeutungen, und mit

3. dem Formans -no, das heute schon nicht mehr lebt (Михайло — Михно); hier haben wir auch den Ausgangspunkt der Entstehung der Eigennamen auf -o zu suchen.

4. Viele ukrainische Substantiva mit unbequemem Ausgang sind in dem Streben nach Erleichterung dieses Ausganges in die Klasse der Neutra übergetreten — wieder mit der Endung -o: diesen Hauptwörtern sind auch viele Personennamen, und andere Eigennamen gefolgt (Петръ — Петро, Днѣпръ — Дніпро).

5. Die Analogie paralleler männlicher und weiblicher Deminutivausgänge (auf -ko und -ka) im Ukrainischen hat auf Grund der weiblichen Koseformantien -ѣа, ѣа, -ѣа die Entstehung der Koseformantien -ѣо, -ѣо, -ѣо (XVI Jh.) nach sich gezogen. Diese wurden von Personennamen auf Gattungsnamen übertragen, denen dann später auch einige nicht deminutive Gattungsnamen (im Familienleben) folgten (тато, дідо).

6. Der Verbreitung und Neubildung von Maskulina (hauptsächlich Eigennamen) auf -o waren schliesslich und sind noch immer förderlich

a) der Prozess der Verkürzung häufig gebrauchter Wörter, b) der Wechsel Vokativ — Nominativ bei alten maskulinen a-Stämmen und c) das Bewusstsein der Existenz von Maskulina auf *-o*, das bei Zunamen mit weiblicher Bedeutung und Endung den Übergang der Endung *-a* zu *-o* nach sich zieht.

